

پہ تیارو کی خُلانده ستوری

د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پر ژوند خُفلنده کتنه

Ketabton.com

تالیف: عبدالرحمن فاتح
ژباړه: عبادالله ابراهیمی

ډالۍ:

هغو سرشاره او با احساسه ځوانانو ته، چې که له يوې خوا پرې د وخت ظالمانو د جبر او ستم کړۍ خورا راتنگه کړې وي او د ابن تيميه رحمه الله په څير د هغوی په اسارت کې له درد او کړاوو ډکې شپې ورځې تيروي؛ خو له بلې خوا يې په سينه کې د ايمان جذبه لا هم لمبې وهي؛ د هر ظلم، بې عدالتۍ او جهالت په ليدو يې وجدان په لړه راځي، په وړاندې يې د مقاومت جنډې پورته کوي، او په مخ کې يې لکه د ذوالقرنين ديوال داسې ټينگ ودرېږي!

ژباړن

۱۴۰۲

لمريز کال د دلوي شپږم

يادونه

د دې کتاب ژباړه د کتاب د ليکوال په اجازه په الکترونيکي بڼه پر ليکه کيږي، سره له دې ځينو کسانو يې د چاپ په برخه کې ژمنه کړې وه خو لا هم متاسفانه چې کتاب په چاپي بڼه لاشتون نه لري، بيا هم په دې برخه کې د مرستې هيله من يم ان شاءالله چې چاپ به يې له اجر او مفاد څخه خالي نه وي . همدارنگه د کتاب ژباړې په برخه کې هم که کومه تيروتنه وينئ په لاندې ايمل يې راسره شريکولی شئ

په درنښت

ژباړن

abadullahibrahimi2@gmail.com

د مطالبو فهرست

- 5..... سریزه
- 9..... له شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ سره اشنایي
- 9..... نوم او نسب
- 10 ..... په یوه علمي او پیژندل شوې کورنۍ کې د شیخ الاسلام رحمہ اللہ رالویدل
- 14 ..... د شیخ الاسلام ابن تیمه رحمہ اللہ حافظه او ذکاوت
- 16 ..... د شیخ لإسلام رحمہ اللہ ځینې غوره صفتونه
- 25 ..... د شیخ الاسلام رحمہ اللہ عقیده
- 27 ..... ځینې هغه ستونزې چې شیخ الاسلام رحمہ اللہ د دین په لاره کې
- 27 ..... گاللي دي
- 28 ..... د شیخ الاسلام رحمہ اللہ د زنداني کیدو پېښې
- 35 ..... د شیخ الاسلام رحمہ اللہ له زنداني کیدلو څخه درسونه او پندونه
- 36 ..... د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمہ اللہ وفات

د شيخ الاسلام رحمه الله علمي مقام او د هغه د شخصيت په اړوند د علماؤ تعريف او

تمجيد 38

د شيخ الاسلام رحمه الله په اړوند د نورو اشخاصو ستاينې 43

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله حینې تالیفات 58

د شيخ الإسلام رحمه الله د کتابونو حینې ځانگړتیاوې 69

د شيخ الاسلام رحمه الله استادان 70

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله شاگردان 71

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله حینې څرگندونې 73

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله د عصمت دعوا نه کوو. 77

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله په اړوند له شبهاتو څخه اوو 79

شبهو ته ځواب 80

لومړۍ شبهه: ايا شيخ الاسلام رحمه الله په تجسيم باندي 80

80 ..... قائل وه؟

113..... دوهمه شېبه: آيا ابن تيميه رحمه الله تكفيري وه؟

126..... دريمه شېبه: آيا شيخ الاسلام رحمه الله څلورگونو امامانو ته

126..... توهين او جسارت كړي دي؟

143..... څلورمه شېبه: آيا ابن تيميه رحمه الله ناصبي او د اهل بيتو

144..... د بنمن وه؟

پنځمه شېبه: آيا شيخ الاسلام رح د قبرونو له زيارت څخه منكر دى په ځانگړې توگه د

155..... پيغمبر ص د قبر زيارت يې حرام گڼلى؟

178..... شپږمه شېبه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د جهنم

178..... د اور په فناء يا له منځه تللو باور درلود؟

184..... اوومه شېبه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د عالم

184..... په ازلي والي عقیده درلوده؟

191..... اتمه شېبه: آيا ابن تيميه رحمه الله د اولياؤ له كراماتو منكر وه او د

191 ..... خدای دوستانو ته یې بد رد ویل؟

207 ..... خاتمه

208 ..... د منابعو فهرست

سريزه

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، وعلی آله و اصحابه ومن والاه و علی من اتبع هداه الی يوم لدين.

د الله تعالی بې سارې مننه او شکرانه گي ادا کوم چې اسلام يې د کامل، جامع او شامل دين په توگه مونږ ته راليرلی، سلام او درود دې وي پر رسول الله ﷺ چې د الله دين يې په درسته بڼه تر مونږ رارسولی او بنوولی دی، او سلام دې وي د هغه پر صحابه وو چې نړيوالو ته د اسلام د رسولو په لاره کې يې له هيڅ ډول هڅو او منډو څخه دريغ نه دی کړی.

الله تعالی د دې دين حفاظت ژمنه کړې او هغه يې د تحريفوونکو له تحريف څخه خوندي ساتلی دی، الله تعالی فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾.¹

ژباړه: مونږ پخپله ذکر (قرآن) نازل او مونږ پخپله ددې ساتندويان يو.

هر کله چې اهل بدعت د دين د خيري د بدولو هڅه کړې او غوښتي يې دي چې سنت په بدعت بدل کړي؛ نو الله تعالی هم د خپل دين د ساتنې لپاره علماء او غم خواران را مخې

¹(سوره حجر ۹ آيت)

ته کړي تر څو له دين څخه په کلکه دفاع وکړي، د هېچا له ملامتي څخه ونه وپريږي او په دې لاره کې په ميرانه سربښندنه او قرباني ورکړي.

رسول الله ﷺ فرمايي: «إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من يجدد لها دينها».¹

يعني: «الله تعالی په هرو سلو کلونو کې د دې امت لپاره يو داسې کس رالېږي چې د دوی لپاره دين له سره تازه او تجديد کړي.»

په دې کې شک نشته چې د دغو تجديدونکو له ډلې شيخ الاسلام امام احمد بن تيميه رحمه الله هم دی چې د اوومې هجري قمري پيړۍ په پای او د اتمې په پيل کې اوسيدلو. په رښتيا هم دې ستر امام د سلفو رحمهم الله د صحيح منهج د بيا راتازه کولو لپاره خورا ډيرې هڅې کړي، په دې لاره کې يې خپل ټول عمر تير کړی او له خپل هر څه ورته تير شوی دی، نه يې له چا ويره کړې او نه يې هم د چا گواښ او ملامتي ته پام کړی دی.

دا چې دا مظلوم امام د خپلو حسودو او کينه کښو مخالفينو لخوا تر ظلم او تيري لاندې راغلی نو لازمه مې وگڼله تر څو د شيخ الاسلام رحمه الله د ژوند د حالاتو د بيان او دهغه په اړوند د ځينو شهباتو د ځوابولو لپاره يو کتاب وليکم او نوم ورته "ستاره درخشان در شام"

¹. (سنن ابو داود ۴۲۹۱)

(سیری در زندگی شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله) غوره کړم. هڅه مې کړې تر څو په دې کتاب کې لاندې ټکو ته ډیره پاملرنه وکړم.

- په روانه او ساده ژبه یې ولیکم او د سختو لغاتونو له کارولو څخه ډډه وکړم
- تر ممکنه حده د موضوع له داسې اوږدلو چې د ستړیا او خستګۍ لامل شي او هم له داسې اختصار څخه چې خلل رامنځته کړي ډډه وکړم.
- د مراجعو او منابعو په ذکر او توثیق کې پوره دقت وکړم او خپل ناقص انساني توان په کار یوسم.
- د دغه ستر امام له مظلومیت څخه دفاع وکړم او د هغه ریښتوني خیره نندارې ته وړاندې کړم.
- د شیخ رحمه الله سالم منهج پرته له افراط او تفریط څخه لکه څنګه چې دی هغسې یې وکنیم.
- تر کومه ځایه چې زه معلومات لرم په فارسي ژبه کې په دې ډول او طرز سره د کتاب نشتون.
- د هغه په وړاندې د اهل بدعت والو دروغ او تبلیغات او همدارنګه دا چې پر هر مسلمان لازمه ده تر څو له حق او مظلومیت څخه ننگه وکړي په ځانګړې توګه کله چې مظلوم د شیخ الاسلام رحمه الله په خیر ستر امام او لارښود وي.
- د شیخ رحمه الله د ځلانده علمی مقام او همدارنګه د هغه د کتابونو د معرفي کولو لپاره چې خورا ډیرې ګټې او ښیګړې پکې نغښتې دي.

- د علماؤ او دعوتگرانو د ډاډگیرني لپاره تر څو د دغه امام له ژوند څخه زده کړه وړکړي او پندونه ځني واخلي او د دعوت، توحيد، کتاب او سنت د خپراولو په سخته او له کړاوو ډکې لارې کې له زغم او حوصلې څخه کار واخلي.
- د اسلامي علومو د زده کوونکو لپاره يو درس شي تر څو له رسول الله ﷺ وروسته دغسې مشران خپل لارښود او الگو وټاکي.
- ترڅو مې پخپله هغه ژمنه وفاء کړي وي چې لس کاله وړاندې مې پخپله رساله "د وهابيت پيژندنه د تحقيق پر بنسټ نه د تقليد" کې کړي وه چې د شيخ الاسلام رحمه الله په اړوند د شبهاتو په هکله به يو څه ليکم.
- دهغې سختې او بې کچې مينې په خاطر چې له شيخ الاسلام رحمه الله سره يې لرم. د همدې او ځينې نورو اهدافو لپاره مې دا کتال وليکلو او د الله تعالی له دربار څخه غواړم چې زما دا ناچيزه هڅه د امت له يوه عالم څخه د دفاع او همدغه راز د اسلامي امت د وينتابه پخاطر قبوله او په دې لاره کې لا نور توفيق رانصيب کړي. آمين.

عبدالرحمن فاتح

د مدينې منورې د اسلامي پوهنتون د د حديثو او اسلامي علومو له پوهنځي څخه
فارغ التحصيل

له شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله سره اشنايي

نوم او نسب

تقي الدين ابو العباس احمد بن عبد الحلیم بن مجد الدين ابو البركات عبدالسلام، ابن تيميه حرانی رحمه الله . دا چې ولې دغې کورنۍ ته ابن تيميه ويل کيږي، د علماوو تر منځ پرې د نظر اختلاف دی او ويل کيږي چې د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله له نيکونو څخه د محمد بن خضر په نوم شخص چې کله د حج له سفر نه تر راگرځيدو وروسته د تيماء په نوم سيمې ته ورسيدو، نو هلته يې يوه نجلی وليده، تر دې وروسته کله چې نوموړی خپل کور ته راغلو نو ميرمن يې چې له مخکې اميندواره وه ماشومه لور يې پيدا شوې وه، نوموړي هم له هغې ماشومې سره د ورته والي له مخې چې د تيماء په سيمه کې يې ليدلې وه د ماشومې نوم تيميه کينودو. دغه تيميه د شيخ الاسلام رحمه الله نيا وگڼل شوه چې يوه واعظه او پرهيزگاره ميرمن وه او د نوموړې له خاطرې دغې کورنۍ ته آل تيميه ويل کيږي.¹

¹ (معجم البلدان، ياقوت حموی؛ ۳۱۷/۱ ددې په ضمن کې ماده "باجدا" و تاريخ اربل، ابن المستوفي ۹۷/۱ و العقور الدرية من مناقب شيخ الاسلام ابن تيمية صفحه ۱۸)

شیخ الاسلام رحمه الله په ٦٦١ ه.ق کال د حران په ښار کې نړۍ ته سترگې غړولي.^{2 1} نوموړی لا اووه کلنۍ ته نه وه رسیدلی چې مغولو د عراق تر نیولو وروسته پر حران یرغل وکړه او د نوموړي کورنۍ د شام³ پر لور هجرت ته اړ شوه. تر هغه مهاله لا مغولو د شام پر لور د حملې قصد نه وه کړی.

په یوه علمي او پیژندل شوي کورنۍ کې د شیخ الاسلام رحمه الله
ر الویدل

---

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفحه ١٨)

² (حران د ترکی په شمال ختیځ کې د شانلی اورفه شار ته نژدی شار دی او فعلا آباد دی.)

³ ننی سوریه

شيخ الاسلام رحمه الله په يوه علمي او پيژندل شوې کورنۍ کې رالوی شوی دی. پلار يې عبدالحليم ابن تيميه رحمه الله¹ شام ته تراتگ وروسته د دمشق په اموي جامع مسجد کې زده کوونکو ته د درس ورکولو لپاره پر څوکۍ ډډه ولگوله، شيخ الاسلام رحمه الله اصول فقه او حنبلي فقه له خپل پلار څخه ولوستل.² نيکه يې مجد الدين ابو البركات عبدالسلام ابن تيميه رحمه الله³ هم لوی حنبلي فقيه او د گڼو تالیفاتو څښتن دی. د نيکه له ارزښتناکو تالیفاتو څخه يو يې "المنتقى من أحاديث الأحكام" دی چې امام شوکاني رحمه الله دغه ستر کتاب شرحه کړی او نوم يې ورته "نيل الاوطار شرح منتقى الاخبار" ايښی دی.

د نوموړی نيکه هم په ابن تيميه مشهور دی او د نيکه او لمسي تر منځ د تفکيک لپاره بايد ووايو چې: که په مطلق ډول ابن تيميه وويل شي؛ او يا ابن تيميه حفيد(لمسي) وويل شي

¹ عبدالحليم بن عبدالسلام بن عبدالله بن تيميه، د حنبلي علماؤ له مشرانو دی او فقه يې له خپل پلار ابو البركات ابن تيميه نه زده کړی وه او د مفتی په توگه د خپل پلار په ځای کښيناست. هغه محقق امام او د ميراث په علم کې يې لوی لاس درلوده، په ۶۸۴هـ کال په دمشق کې وفات شو. (شذرات الذهب في أخبار من ذهب ۳۷۵/۵).

² (ذيل طبقات الحنابلة ۴/۴۹۴)

³ په ۹۰هـ کال نړۍ ته راغلی او په ۶۵۲هـ وفات شوی دی (الأعلام للزركلي ۶/۴)

هدف ورڅخه پخپله شیخ الاسلام رحمه الله دی او که ابن تیمیه جد یا هم ابو البرکات ابن تیمیه وویل شي هدف تریه د نوموړی نیکه دی.

ورور یې عبدالله شرف الدین ابن تیمیه رحمه الله (متوفای ۷۲۷هـ) هم د حنابله وو له لویو علماو څخه وه، علوم او د حدیثو کتابونه یې زده کړي ول او په فقه، سیرت او تاریخ کې یې پوخ لاس درلود.¹

بل ورور یې زین الدین أبو محمد عبد الرحمن بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن تیمیه رحمه الله (متوفای ۷۴۷ هـ) دی، نوموړی هم د علماؤ او مشرانو له ډلې دی او امام ذهبی رحمه الله یې نوم د خپلو مشایخو په ډله کې له لږ شرحې سره ذکر کوي.²

---

¹ (ذیل طبقات الحنابلة ۴/۴۷۸)

² (من ذیول العبر ۶/۲۵۹)

د شیخ الاسلام رحمه الله اکا عز الدین ابو محمد عبد العزیز بن عبد السلام بن تیمیه رحمه الله هم یو فقیه او محدث وه، لکه څنگه چې ابن الفوطی¹ یې په اړه وایي «من بیت العلم والفقهاء والحديث والتفسير وادب وكان عز الدين فصيحا للسان جميل الأخلاق، قد سمع الأحاديث النبوية...»²

یعني: "عزالدین د علم، فقه، حدیث، تفسیر او ادب له کورنۍ څخه وه، د فصیحې ژبې او ښو اخلاقو څښتن وه او نبوی احادیث یې اوریدلي وه..."

عمه یې ست الدار بنت مجدالدین ابن تیمیه رحمه الله (متوفای ۶۸۶) یوه عالمه او فاضله میرمنه وه چې شیخ رحمه الله د خپل علم یوه برخه له هغې څخه تر لاسه کړې.³

لنډه دا چې: دا یوه مشهوره او په علومو او فنونو مشغوله کورنۍ وه او هر یو یې امام او عالم دی. طبعا په داسې یوه عالمه او پیژندل شوې کورنۍ کې د شیخ الاسلام رحمه الله رالویدل د هغه په وده او علمي نبوغ کې ډیر موثر ول.

¹ عبدالرزاق بن احمد، کمال الدین ابو الفضل (متوفای ۵۷۲۳ هـ) مورخ او فیلسوفانو څخه حسابیری (الأعلام للزکلی ۳/۳۴۹)

² (مجمع الآداب في معجم الألقاب ۱/۲۳۳)

³ (تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر و الاعلام ۱۵/۵۷۰)

د شيخ الاسلام ابن تيمه رحمه الله حافظه او ذكاوت

شيخ الاسلام رحمه الله له غبنتلي حافظي خخه برخمن وه او د هغه گني او ارزبنتناک تالیفات د دي ادعا بڼه بیلگه ده.

نوموړي رحمه الله په ماشومتوب کې قران کریم حفظ کړ او همدارنگه یې د نحوې د علم په برخه کې د سیبویه کتاب (متوفای ۱۸۰) او د حدیث شریف په برخه کې یې "المجمع الصحیحین" د محمد بن فتوح حمیدی کتاب (۴۸۸ متوفی) او همدارنگه د علومو او فنونو له هرې برخې یې کتابونه حفظ کړل.

علامه ابن عبدالهادی رحمه الله چې د شيخ الاسلام رحمه الله یو له مهمو شاگردانو خخه دی وایي " وسمع مسند الإمام احمد بن حنبل مرات وسمع الكتب الستة الکبار والاجزاء ومن مسموعاته معجم الطبرانی الکبیر وعني بالحديث وقرأ ونسخ وتعلم الخط والحساب في المکتب وحفظ القرآن وأقبل على الفقهه وقرأ العربية على ابن عبد القوی ثم فهمها وأخذ

يتأمل كتاب سيبويه حتى فهم في النحو وأقبل على التفسير إقبالا كلياً حتى حاز فيه قصب السبق وأحكم اصول الفقهه وغير ذلك؛ هذا كله وهو بعد ابن بضع عشرة سنة" ¹

يعنى: «شيخ لإسلام رحمه الله مخكى له دې چې شل كلنى ته ورسيري، خو ځله يې مسند امام احمد او د احاديثو شپږگوني كتابونه (صحيح بخارى، صحيح مسلم، سنن ابوداود، سنن ترمذى، سنن نسائى او سنن ابن ماجه) او همدارنگه يې د حديثو اجزاء او د امام طبراني معجم الكبير يې اوريدلى او د احاديثو علم ته يې ځانگړې پاملرنه كوله. نوموړى همدارنگه ليك لوست، خط او رياضى زده كړل او قرآن كريم يې حفظ كړ. په دې سربيره يې د فقهې زده كړې ته مخه كړه، د عربې ژبې قواعد يې له ابن عبدالقوى څخه ولوستل او د نحوې په برخه كې يې د سيبويه كتاب زده كړ.»

نوموړى د قرآن كريم د تفسير په برخه كې له ټولو مخكښ وه او همدارنگه يې اصول فقه او د نورو علومو او فنونو زده كړې ته مخه كړه او ياد يې كړل.

علامه ابن حجر عسقلاني رحمه الله وايي: "وقال جمال الدين السومري في أماليه ومن عجائب ما وقع في الحفظ من أهل زماننا أن ابن تيمية كان يمر بالكتاب مطالعة مرة فينتقش في ذهنه وينقله في مصنفاته بلفظه ومعناه" ²

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ١٩).

² (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ١/١٧٨ او ١٧٩)

يعني: «جمال الدين السومري پخپل کتاب کې وايي چې زمومر په زمانه کې د غبنتلي حافظي په اړوند عجيبه پيښه دا ده چې کله به ابن تيميه يو کتاب د يو ځل لپاره مطالعه کړلو، نو په ذهن کې به يې داسې انځور شو چې په پخپلو ليکنو او مصنفاو کې به يې په هماغه لفظ او مفهوم سره رانقل کولو.»

د شيخ لإسلام رحمه الله حيني غوره صفتونه

شيخ لإسلام رحمه الله په علم او مال کې يو سخي انسان وه، چې په دې برخه کې د نوموړي د سخات ښه بيگه د هغه گڼ کتابونه او د شاگردانو روزل دي. له بيوزلو سره د هغه د سخاوت په اړوند يې شاگرد ابو حفص بزار رحمه الله (متوفای ۵۷۴۹هـ) وايي: "فقد كان يتصدق حتى إذا لم يجد شيئاً نزع بعض ثيابه المحتاج اليه فيصل به الفقير"¹

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ۴۸)

يعني: «د الله تعالى په لاره کې به يې ډيره صدقه ورکوله تر دې چې که به يې د صدقې ورکولو لپاره څه شی و نه موندل؛ نو د خپلو جامو يوه برخه به يې کنبله محتاج او بيوزله ته به يې ورکوله»

همدارنگه د مغولو په وړاندې نوموړی په غبنتلی دريغ او ميرنی شخصيت مشهور دی او د يرغلگرو په وړاندې يې جهاد او مقاومت او د اسلام له خاورې څخه دفاع ټولو ته څرگند دي.

1

شيخ لإسلام رحمه الله پر دې غوره صفاتو سربيره د شرک، بدعت او خرافاتو په رد او همدغه راز د د فيلوسوفانو، متکلمينو او مختلفو اديانو په نقد کې پوخ لاس لري.² د دغو ټولو ډلو د بطلان په څرگندولو کې يې داسې مضبوط دلايل مطرح کړي چې هر لوستونکی يې په سملاسی توگه داسې تصور کوي چې گني د نوموړي تخصص يوازي په همدې موضوع کې دی. سبحان الله!³

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۱۹۳).

² (ښه بيلگه يې د هغه کتابونه دي چې راپاتی او دهغه د شاگردانو او نورو بانصافه مورخينو اقرارونه)

³ (ذيل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸).

شیخ لإسلام رحمه الله سره له دې چې د باطلو افکارو او نظریاتو په نقد کې یو غوڅ او بې پروا انسان وه او د هیچا له ملامتی یې ویره نه درلوده؛ خو په ضمن کې یې له حکمت او تدبیر څخه کار اخیستلو، د نوموړي حکمت د هغه به له مناظرو او لیکنو څخه ښکاره دی.

په دعوت کې د نوموړي د پراخه لیدلوري او حکمت یوه بیلگه دلته لیکم؛ علامه ابن قیم رحمه الله (متوفای ۷۵۱هـ) وايي: "سمعت شیخ الإسلام ابن تيمية قدس الله روحه ونور ضريحه يقول: مررت أنا وبعض أصحابي في زمن التتار بقوم منهم يشربون الخمر، فأنكر عليهم من كان معي، فأنكرت عليه، وقلت له: إنما حرم الله الخمر لأنها تصد عن ذكر الله وعن الصلاة، وهؤلاء يصدهم الخمر عن قتل النفوس وسبي الذرية وأخذ الأموال فدعهم".¹

يعني: « له شیخ الاسلام رحمه الله نه مې واوریدل چې ویل یې: یو ځل د مغولو په دور کې زه او یو ملگری مې د مغولو د یوې ډلې له څنگه تیریدلو چې د شرابو په څښلو لگیا ول، زما سره موجود ملگری مې هغوی منعه کړل او ددغه کار بدي یې ورته بیان کړه، خو ما خپل ملگری منعه کړ او ورته مې وویل: سمه ده چې الله تعالی شراب حرام گرځولی ځکه د الله تعالی له یادولو، ذکر او لمانځه څخه مخنیوی کوي، خو د دوی لپاره شراب د دې سبب

¹ (إعلام الموقعين عن رب العالمين، ۱۳/۳)

کيږي چې د خلکو له وژلو، غلامولو او د هغوی د مال له چور کولو څخه راوگرځي. نو پري يې ابرده!»

دا د شيخ الاسلام رحمه الله د ليدلوری د دقت ښکاروندوی دی چې لومړی يې د قضې اړخونه يې سنجولي، بيا يې دعوت کړي او د انکار منکر له درجو او مراتبو سره په ښه توگه آشنایي لري.

شيخ الاسلام رحمه الله يو زاهد انسان وه، د نورو څوکۍ، مال او قدرت يې سترگې نه وي نيولې او خپله غريبانه زندگي يې تيروله. د هغه په سيرت کې راځي چې يوه ورځ سلطان ناصرالدين الله ورته وويل "إني أخبرتك أنك قد أطاعك الناس، وأن في نفسك أخذ المملك".

يعني: «زه خبر شوی يم چې خلک له تا څخه پيروي کوي او ته د پاچاهۍ او قدرت د لاسته راوړلو په فکر کې يې» شيخ رحمه الله د ټولو په حضور کې په لوړ اواز ورته وويل: "أنا أفعل ذلك؟! والله إن ملكك ومملك المغل لا يساوي عند فلسين".

يعنی: «زه داسې کوم؟ په الله قسم ستا او د مغولو پاچاهي زما په وړاندې د دوو روپيو په اندازه ارزښت نه لري». تر دې وروسته سلطان په خندا شو او وېي ويل: نو هغه کس چې ما ته يې دا خبر راوړی وه ستا د نوم بدولو قصد يې درلوده او درواغ يې ويلي دي.¹

¹ (الكواكب الدرية في مناقب المجتهد ابن تيمية، ص ۹۹-۹۸)

شيخ الاسلام رحمه الله يو ببنونکی او گشت پذیره انسان وه او خپل ډير سرسخته دبنمان يې هم بنبلي او د هغوی پر ناسمو کړنو يې سترگې پټې کړي دي. په يو ځای کې راځي چې سلطان ناصرالدين محمد بن قلاوون له شيخ الاسلام رحمه الله څخه د فتوا ورکولو غوښتنه وکړه تر څو د هغه ځينې مخالفين ووژني مگر شيخ رحمه الله له دې فتوا سره موافقه ونه کړه، علامه ابن عبدالهادی رح له نوموړي څخه نقل کوي چې وايي: "فشرعت في مدحهم والثناء عليهم وشكرهم وأن هؤلاء لو ذهبوا لم تجد مثلهم في دولتك أما أنا فهم في حل من حقي ومن جهتي وسكنت ما عنده عليهم".¹

يعنی: «(کله چې وپوهيدم سلطان د هغوی د ځينو د وژلو په هکله د فتوا غوښتونکی دی) نو مې د هغوی په ستاينه او ورڅخه په مننې کولو پيل وکړ او سلطان ته مې وويل که هغوی ستا په حکومت کې ونه اوسي نو ته به يې جوړه پيدا نه کړې. ما هغوی بنبلي او هغه څه چې د سلطان په زړه کې د هغوی لپاره راگرځيدل هم مې ارام کړل(تر څو له هغوی غچ وانه خلی)».

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۹۸).

حتی د شیخ رحمہ اللہ د بنمنانو یې هم په دې اعتراف کړی او هغه په نیکی او بنې یاد کړی لکه ابن عبدالهادی رح چې وایي: "فکان القاضي زيد الدين ابن مخلوف قاضي المالكية يقول بعد ذلك ما رأينا أتقى من ابن تيمية لم نبق مُمكنًا في السعي فيه ولما قدر علينا عفا عنا".¹

يعني؛ «قاضي زيد الدين بن مخلوف به د سلطان په حضور کې د شيخ الاسلام رحمه الله د عفوی تر پېښې وروسته ویل؛ له ابن تيميه مې بل پرهیزگاره نه دی لیدلی مونږ هغه ته له هيڅ ډول ضرر رسولو دريغ نه کاوه؛ مگر کله چې هغه پر مونږ مقدر شو نو یې بښنه راته وکړه» شيخ الاسلام رحمه الله يو بی ساری عابد او متواضع شخصیت وه. علامه ابن قيم رح وایي: "و حضرت شيخ الاسلام ابن تيمية مرة صلى الفجر ثم جلس يذكر الله تعالى إلى قريب من انتصاف النهار، ثم التقت إلي وقال: هذه غدوتي، ولو لم أتعد الغداء سقطت قوتي".²

يعنى: «يو ځل د شيخ الاسلام رح په وړاندې حاضر شوم، هغه د سهار لمونځ وکړ او تر هغه وروسته نژدې تر نیمې ورځې د الله تعالی په ذکر او یادولو مشغول شو، تر هغه وروسته یې

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۹۹).

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۲)

ماته مخ کر او وپی ویل دا زما سباناری دی او که چیری سبا ناری ونه کرم خواک می له منحه خي».

همدارنگه ابن قيم رح وایی: "وقال لي مرة: لا أترك الذكر إلا بنية إجمام نفسي وإيراحتها لأستعد بتلك الراحة لذكر آخر"¹. یعنی؛ «د الله تعالی ذکر او یاد نه پریردم مگر د دمې جوړولو په نیت ترخو بیرته د الله تعالی د ذکر لپاره اماده شم».

همدغه راز زیاتوي: "سمعت شيخ الاسلام ابن تيمية قدس الله تعالى روحه يقول: الذكر للقلب مثل الماء للسمك فكيف يكون حال السمك إذا فارق الماء؟"²

یعني: «له شيخ الاسلام ابن تيمية رح نه می واوریدل چې ویل یې: د الله تعالی ذکر او یاد د زړه لپاره داسې دی لکه اوبه د ماهي لپاره، نو که اوبه نه وی د ماهي به څه حال وي؟».

¹ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۲)

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۳)

له همدې خاطر ده چې ملا علی قاری هروی رح (متوفای ۱۰۱۴) د مشکات المصابیح په شرحه د کتاب اللباس په روایت شماره ۴۳۴۰ کې له شیخ الاسلام رح خخه په دفاع کې وایي: "ومن طالع شرح منازل السائرین، تبیین له أنهما کانا من اکابر أهل السنة و الجماعة، ومن ألیاء هذه الأمة".¹

یعني: «هر څوک چې شرح منازل السائرین (مدارج السالکین علامه ابن قیم) مطالعه کړي و رته به ثابته شي چې ابن تیمیه او ابن قیم د اهل سنت و الجماعة له مشرانو او د امت له اولیاءو خخه دی».

که څوک غواړي چې تر دې لا ډیر د عابد او زاهد ابن تیمیه په اړه وپوهیږي نو ښه ده چې د مجموع الفتوی (السلوک) نهم جلد ته مراجعه وکړي او په دقت یې مطالعه کړي. متأسفانه نن سبا ډیر داسې خلک شته چې ځان شیخ الاسلام رح ته منسوبوي او یوازې د هغه د ژوند یو اړخ چې پر مخالفینو له رد خخه عبارت دی په پام کې نیسي خو د دې ستر شخصیت د ژوند نورې برخې لکه د هغه عبادت او تقوی هیروي او له پامه یې غورځوي. و أسفاً!

¹ (مرقاة المفتاح شرح مشکاة المصابیح ۲۷۷۸/۷)

د شيخ الاسلام رح د تواضع په هکله يې شاگرد ابو حفص بن علي بزار رح وايي: "وأما تواضعه فما رأيت ولا سمعت بأحد من أهل عصره مثله ف ذلك كان يتواضع للكبير والصغير والجليل والحقير والغنى الصالح والفقير وكان يدني الفقير الصالح ويكرمه ويونسه ويباسطه بحديثه المستحلى زيادة على مثله من الاغنياء".¹

يعنى: « په تواضع او عاجزۍ کې مې د هغه په خير بل څوک هغې زمانه کې نه ليدلى او نه هم اوريدلى وه، هغه د لوى او کوچني، عزتمند او حقير، نيكوکاره شتمن او بيوزله په وړاندې متواضع وه. په نيكوکاره فقير به يې ډير شفقت کولو او د هغه به يې احترام کاوه، په ښه انداز به يې ورسره خبرې کولې او تر شتمن به يې د هغه ډير عزت کاوه.

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ٥٠)

د شيخ الاسلام رحمه الله عقیده

د شيخ الاسلام رحمه الله عقیده هماغه د اهل سنت او جماعت صحیحه عقیده وه او په حقیقت کې نوموړی د سلف رحمهم الله د عقیدې محرر، راژوندی کوونکی او غښتلی شاهد دی.

نوموړی په ځلونو خپل مخالفین ننگولی او ویلی یې دی: "ولا أذكر إلا ما اتفق عليه سلف الأمة وأئمتها. وقد قلت لهم غير مرة: أنا أمهل يخالفني ثلاث سنين إن جاء بحرف واحد عن أحد من أئمة القرون الثلاثة يخالف ما قلته فأنا أقر بذلك"¹

یعنی: «زه له هغه څه پرته چې د امت سلف او امامان پرې اتفاق لری بل څه نه بیانوم. او بیا بیا مې خپلو مخالفینو ته ویلی که یو حرف هم راوړی چې ما په هغه کې د قرون ثلاثه یو امام (صحابي، تابعي، تبع تابعي) سره هم مخالفت کړی وی نو زه به هم پرې اعتراف او اقرار وکړم».

که چیرې بانصافه شخص له شيخ الاسلام رح نه مخکې د ائمه و، او د هغو علماؤ چې رښتینې او راسخین فی العلم دي کتابونه مطالعه کړي نو به ورته څرگنده شي چې شيخ رح

¹(مجمع الفتاوى ۳/۲۲۹)

په دې برخه کې کومه نوې خبره نه ده کړې بلکې د سلف رحمهم الله د مذهب مجدد او خرگندوونکی دی.

د بیلگې په توگه دلته هغو علماؤ ته لنډه اشاره کوم چې له شیخ رحمه الله نه یې مخکې د اهل سنت و جماعت د عقیدې په هکله کتابونه لیکلي دي: کتاب "الإمان" د امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله (متوفای ۲۲۴هـ)، کتاب "الإمان" د امام ابوبکر بن أبي شيبة رحمه الله (متوفای ۲۳۵)، کتاب "أصول السنة" و کتاب "الرد على الزنادقة والجهمة" د امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱هـ)، کتاب "خلق أفعال العباد" او همدارنگه "کتاب التوحيد" د صحيح بخاری، د امام بخاری رحمه الله (متوفای ۲۵۶هـ)، کتاب "شرح السنة" د امام اسماعيل بن يحيى المزني (متوفای ۲۶۴هـ)، "کتاب السنة" یوه برخه د سنن ابوداوود، د امام ابوداوود رحمه الله (متوفای ۲۷۵هـ)، کتاب "الرد على الجهمية" و "النقض على بشر المريسي" د امام عثمان بن سعيد دارمی رحمه الله (ت ۲۸۰ هـ) کتاب "السنة" د امام ابوبکر بن ابی عاصم (متوفای ۲۸۷هـ)، کتاب "السنة" د امام عبد الله بن احمد بن حنبل رحمهما الله (متوفای ۲۹۰هـ)، کتاب "العرش" د امام ابوجعفر ابن ابی شيبه (متوفای ۲۹۷هـ)، کتاب "صريح السنة" د امام ابوجعفر طبري (متوفای ۳۱۰ هـ)، کتاب "السنة" د امام ابوبکر خلال رحمه الله (متوفای ۳۱۱هـ)، کتاب "التوحيد وإثبات صفات الرب عز وجل" د امام ابن خزيمة رحمه الله (متوفای ۳۱۱هـ)، کتاب "العقيدة الطحاوية" د امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفای ۳۲۱هـ)، کتاب "شرح السنة" د امام بربهاری رحمه الله (متوفای ۳۲۹هـ)، کتاب "اعتقاد أئمة الحديث" د امام ابوبکر اسماعيلي رحمه الله (متوفای ۳۷۱هـ)، کتاب "الصفات" د امام دارقطني رحمه الله (متوفای ۳۸۵هـ)، کتاب "التوحد" و کتاب "الإيمان" و کتاب "الرد

علي الجهمية" د امام ابن منده رحمه الله (متوفای ۳۹۵هـ)، كتاب "اصول السنة" د امام ابن أبي زمنين رحمه الله (متوفای ۳۹۹هـ)، كتاب "شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة"، د اميام هبت الله لالكائي (متوفای ۴۱۸هـ)، كتاب "عقيدة السلف وأصحاب الحديث"، د امام ابوعثمان صابوني رحمه الله (متوفای ۴۸۹هـ)، و كتاب "الحجة في بيان المحجة"، د امام ابوالقاسم اسماعيل بن محمد مشهور په قوام السنة اصبهایی رحمه الله (متوفای ۵۳۵هـ). (چې ورته دې مراجعه وشي او مطالعه دې كړای شي.)

دغو کتابونو ته له مراجعې وروسته به تاسو ته په يقين سره څرگنده شي چې شيخ الاسلام رح د عقيدې په برخه کې هيڅ حرف له ځانه دى رامنځته كړى بلکې (هغه څه يې ويلي چې) له هغه څخه مخکې امامانو او علماو همغسې ليکلي او يا ويلي دي.

ځينې هغه ستونزې چې شيخ الاسلام رحمه الله د دين په لاره کې

گاللي دي

شيخ رحمه الله د خپل لوړ علمي مقام، صريحې لهجې او چاته د غوره مالۍ نه کولو له امله د کينه گرو تر حسادت او کينې لاندې راغلی او دا ددې سبب شوې چې نوموړی بيا بيا زندان ولويږي او د خپل عمر ډير کلونه هلته تير کړي. داسې چې شيخ رحمه الله د ۳۴

کلونو په موده کې (له ۶۹۳ هـ تر ۷۲۶ هـ) تر پنځو کلونو ډیر د خپل باور او عقیدې له امله په زندان کې تیر کړي او په دې موده کې اووه ځله زندانی شوی دی.

د شیخ الاسلام رحمه الله د زنداني کیدو پېښې

لومړی ځل: شیخ رحمه الله په ۶۹۳ هـ کال د عساف نصراني له امله د څو ورځو لپاره زنداني کړای شو د پېښې لنډیز او کیسه د علامه ابن کثیر له کتاب څخه لولو:

یوه ډله کسانو ادعا وکړه چې عساف نصراني چې د سویداء له وگړو څخه وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته سپکاوي کړي، له همدې امله شیخ الاسلام او شیخ فارقي رحمهما الله د امیر عزالدین ایبک خواته ورغلل او هغه ته یې قضیه ورسوله. په عساف پسې نفر ولیرل شو او را جلب کړای شو، د نوموړي د راوستلو پر مهال ځینې خلکو هغه ته سپکې سپورې ویلې، له عساف سره مل کس خلکو ته مخ کړ ویې ویل: عساف له تاسو غوره دی. په دې سره خلک عصباني شول او دغه نصراني یې په ډبرو وویشت او تپي یې کړ.

امیر عزالدین ایبک شیخ الاسلام او شیخ فارقي ور وغوښتل، او د خلکو د دغې کړنې په خاطر یې د هغه نصراني په حضور کې وهل او ډبول ورکړل او زندان ته یې واچول. هغه په زندان کې لنډه موده تیره کړه او وروسته له ځینو پېښو...امیر بیرته شیخ الاسلام او شیخ فارقي له زندان نه ازاد، خوشحاله او راضي یې کړل.

شيخ الاسلام ابن تيميه رح له همدې خاطره ول چې خپل مبارک کتاب "الصارم المسلول على سب الرسول" يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په دفاع کې وليکو او اسلامي ټولني ته يې وړاندې کړ.¹

دوهم ځل: شيخ رحمه الله د ۷۰۵ هـ کال د رمضان په ۲۶ د جمعي په ورځ د مصر په قاهره کې زنداني کړای شو او تر يو کال او شپږ مياشتې زندان وروسته په ۷۰۷ هـ کال د ربيع الاول په ۲۳ له زندان نه ازاد شو. د دغه زنداني کيدلو علت د الله تعالى د عرش او هغه د صفت نزول د اثبات په هکله د شيخ رحمه الله صحيحه عقیده وه.²

درېم ځل: شيخ الاسلام رح د ۷۰۷ هـ کال د شوال په دريمه د څو محدودو ورځو لپاره په مصر کې زنداني کړای شو. افراطي صوفيانو له دې امله چې نوموړی د استغاثې، نامشروع توسل او محي الدين عربي وحدت الوجودي پر ضد څرگندونې کړې وې له هغه څخه يې شکايت وکړ او هغه ته يې درې انتخابونه وړاندې کړل:

¹ (البداية والنهاية ۱۳/۳۳۵ و ۳۳۶)

² (البداية والنهاية ۱۴/۳۹-۳۶)

(1) بیرته به دمشق ته گرځي.

(2) په اسکندريه کې به اوسېږي -البته په شروطو سره-

(3) زندان به غوره کوي.

د دغه امر په لومړيو ورځو کې شيخ رح زندان غوره کړ خو د ملگرو تر ټينگار وروسته يې د دمشق انتخاب غوره کړ او تر اتلسو ورځو زندان وروسته د شوال په ۱۸ له زندان نه ازاد شو.¹ وروسته د همدې پيښې له امله وه چې نوموړي خپل مبارک او عظيم الفايده کتاب "الإستغاثة الكبير" چې معروف په "الإستغاثة يي الرد على البكري" دی وليکلو.

خلورم ځل: د ۷۰۷ هـ د شوال په آخرو د ۷۰۸ هـ کال تر لومړيو پورې د څه باندې دوو مياشتو لپاره شيخ رحمه الله زنداني کړای شو. وروسته تر دې چې نوموړی ازاد شو د دمشق په لور

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۸۶ او ۲۸۷).

یې مخه کړه، خو له نیمې لاری بیرته راوگرځول شو او نصر منبجی صوفی حلولی او د ابن عربی سرخته مدافع چي د هغه وخت د امیرانو په وړاندې یې لوړ مقام درلود په غوښتنه بیرته زندان ته واچول شو، دا ځل شیخ الاسلام رح د هغه څه له امله زندانی شو چې دریم ځل زندانی شوی وه.¹

پنځم ځل: د ۷۰۹هـ کال د ربیع الاول له اولی تر اتم د شوال د همدی کال په اسکندریه کې شیخ رحمه الله د اوو میاشتو او څو ورځو لپاره زندانی شو، داخل هم د نصر منجی او د هغه د ملگرو په مکر او چل شیخ رحمه الله زندان ته لاړو تر دې چې د هغه د وژلو لپاره یې د فتوا هڅه کوله مگر د سلطان ناصرالدین محمد بن قلاوون په راتگ سره شیخ رح بیرته ازاد کړای شو او آن سلطان د شیخ له مخالفینو څخه د غچ تصمیم ونيو چې بلاخره شیخ رح هغوی وبنبل. شیخ رح وکړای شوه چې د څه مودې لپاره هوسا ژوند وکړي.² په دې موده کې هغه د سلطان په وړاندې ځانکړي ځای درلود او په اسانه یې کولای شول چې د علم خپراوی او د کتابونو لیکلو ته مخه کړي.³

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۸۸ او ۲۸۷).

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۲۹۴).

³ (ذيل طبقات الحنابلة، ۵۱۷/۴ و البداية و النهاية ۵۱/۱۴).

نوموړي په دې موده کې په مصر کې گڼ کتابونه وليکل د هغو له جملې: کتاب منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية، کتاب الإستقامة، کتاب بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية، کتاب الفتاوى المصرية او نور...

شپږم ځل: شيخ رحمه الله د ۷۲۰هـ کال د رجب له ۱۲ پنجنشې د ۷۲۱هـ کال د محرم تر ۱۰ دوشنې ورځې پورې په دمشق کې د پنځو مياشتو او ۲۸ ورځو لپاره زنداني کړای شو. کله چې له اوو کلونو وروسته شيخ رح دمشق ته راوگرځيد نو خلک يې په خوا راټول شول. د نوموړي د مخالفينو حسادت يو ځل بيا راوپاريد، او د دسيسو او فتنو په جوړلو يې پيل وکړ خو دا چې د شيخ رح د قاطع منطق په وړاندې پاتې راغلی ول نو سلطان ته يې شکايت وکړ. شيخ رحمه الله دا ځل د قسم د طلاق په اړه د فتوا له امله د مخالفينو لخوا زندان ته وليږل شو. له همدې امله هغه گڼې فتواگانې وليکلې او له خپلې فتوا نه يې دفاع وکړه د هغو ليکنو له جملې: "الرد الكبير على من اعترض عليه في مسألة الحلف بالطلاق" دي.¹

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفة ۳۴۲ و ذيل طبقات الحنابلة، ۴/۵۲۳ و ۵۱۸)

اووم او وروستی ځل: شیخ رحمه الله د ۷۲۶هـ کال د شعبان ۶ د دوشنبې په ورځ زنداني شو او د دوو کلونو شپږو میاشتو او څوارلسو ورځو لپاره په زنداني کې وه چې بالاخره د ۷۲۸هـ کال د ذوالقعدة په ۲۰ په زندان کې له نړۍ نه وکوچیدو.

داځل د انبیاء او صالحینو د قبرونو په لور د شد الرحال^۱ په هکله د شیخ رح د فتوا له امله د نوموړي مخالفینو د هغه پر ضد ظالمانه فتواگانې ورکړي تر دې چې ځینو یې د دې حقې فتوا له امله هغه ته کافر وویل چې ددې کسانو شمیر ۱۸ تنه وو او په سر کې یې د قاضي اخنای مالکي په نوم کس وه. دغه دسیسې او مخالفتونه د دې سبب شول چې شیخ الاسلام رح زنداني شو او په زندان کې له نړۍ وکوچید. شیخ رح د دې پېښې له امله په زندان کې د الرد علی الاخنای په نوم خپل مبارک کتاب ولیکه او له خپل دریغ او فتوا څخه یې دفاع وکړه.^۲

له دې ټولو ستونزو سره سره نه یوازې دا چې د شیخ الاسلام رح همت کمزوری نشو بلکې د زنداني کیدلو په هره مرحله کې تر پخوا لا ډیر راسخ او غښتلی شوی او په لا ډیر جدیت

^۱ (په دی اړه د شبهاتو په برخه کې توضیح وپکړای شوی ده)

^۲ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفه ۳۴۳-۳۸۴ و ذیل طبقات الحنابلة، ۵۱۸-۵۲۸/۴)

سره مخ ته تللی دی، تر چې زندان یې ځان ته د عبادت تدریس او تالیف په ځای تبدیل کړی وه.

علامه ایت قیم رح وایي: شیخ الاسلام رح راته وویل: "ما یصنع أعدائي بي؟ أنا جنتي وبستاني في صدري، إن رحتم فهدني معي، لا تفارقني، إن حبسي خلوة، وقتلي شهادة، وإخراجي من بلدي سياحة."¹

یعني: «دبمنان مې زما په حق کې څه کولی شي؟ باغ او گلستان مې په سینه کې موجود دی هر چیرې چې لاړ شم ملتیا مې کوي او هیڅکله مې یوازې نه پریرد ی. زندان زما لپاره خلوت، مرگ زما لپاره شهادت او له وطن نه اخراج او تبعید به راته سیاحت او گردش وی.» سبحان الله! په رښتیا هم د داسې چا په حق چې له ټولو فرصتونو نه پخپله گټه استفاده کوي څه کولی شي؟ هیڅ!

¹ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۸)

شیخ الاسلام رح به په زندان کې شاگردان روزل، ډیر شمیر کتابونه یې لیکل، د خلکو د مسائلو په اړوند یې فتواوې ورکولې او پوښتونکو ته یې ځوابونه ورکول. تر دې چې د عمر په وروستیو میاشتو کې یې د شاگردانو د ورتگ اجازه پرې بنده کړه، او په پای کې یې د لیکلو مواد هم ترینه واخیستل، شیخ رح وروسته تر دې د سکرو په واسطه ځینې لیکنې کولې. تر دې ظالمانه سختگریو وروسته پر عبادت او د قرآن کریم په تلاوت مصروف شو داسې چې ویل کیږي د ژوند په وروستیو ورځو کې یې اتیا یا هم یو اتیا ځله قرآن کریم ختم کړی دی او روزانه یې درې پارې تلاوتولې.¹

د شیخ الاسلام رحمه الله له زنداني کیدلو څخه درسونه او پندونه

- د دعوت لاریو سخت او له کړاونو ډک مسیر دی.
- دعوتگر باید د هرې ستونزې او سختۍ په وړاندې آماده وي او د مصیبتونو په وړاندې ځپل ځان ونه بايلي.

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۷۹-۳۸۴).

- كه خوك په خپل ځان كې زغم او حوصله نه ويني، بايد په دې لاره كې گام پورته نه كړي.
- له حق نه تيريدل او د اهل باطل په وړاندې په شاتگ بايد هيڅكله ونشي.
- دعوتگر بايد بښوونكي وي، او د خپل شخصيت او شخصي مسايلو لپاره له چانه غچ وانه خلي.
- د دښمنانو گوزاونه بايد د د د عوت په لاره كې د توقف او سستوالي سبب نشي.
- دعوتگر بايد له الله تعالى سره ټينگه اړيکه ولري او په دې اړيکه كې ناغېرې ونه كړي.
- داعي بايد خپل سپيڅلي دعوت په هيڅ ډول شتمني او واک ورنه كړي. او ځيني نور درسونه او پندونه...

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله وفات

شیخ الاسلام رح له یو عمر مبارزې، تدریس، تالیف، رنځ او مشقت څخه وروسته په ۷۲۸هـ کال د ذوالقعدې په میاشت کې د دوشنبې په ورځ د ۶۷ کلونو په عمر د دمشق کلا په زندان کې ځان خپل پروردگار ته وسپارلو او وروستی آیتونه چې تر مرگ مخکې یې تلاوتولو دا ول: **{إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ}**.¹ ژباړه: نافرمانی څخه ډډه کوونکي (پرهېزگاران) به په باوري توگه په باغونو او ویالو کې وي؛ په داسې یو رښتیني مجلس کې (چې دروغ او یاوه سرایي به پکې نه وي ... په) وړاندې د ډېر مقتدر او ځواکمن باچا (چې د ټولو کائناتو خدای او خالق دی).²

د شیخ الاسلام رح وفات ټول غمجن کړل، د هغه جنازې ته یې غسل اوتکفین ورکړ او په جامع اموی کې یې پرې د جنازې المونځ اداء کړ. په جنازه کې یې دومره ډیرو خلکو گډون کړی وه چې د پښې ایښودو ځای نه موندل کیدو. او په پای کې یې نوموړی د الصوفیه په هدیره کې د خپل ورور شرف الدین عبدالله تر څنگ دفن کړ.³

¹ (سور قمر آيا ۵۴-۵۵)

² (البداية و النهاية ۱۴/۱۳۸)

³ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، صفحه ۳۸۶، البداية و النهاية ۱۴/۱۳۸ و الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ۱/۱۸۶)

د شیخ رحمه الله په جنازه کې له درې تنو پرته نورو ټولو د علم خاوندانو گډون وکړ چې دا درې تنه عبارت ول له: ۱- ابن جمله ۲- الصدر، ۳- القفجاری. چې دې درې تنو هم له شیخ رح د سختې دشمنۍ او مخالفت له مخې د هغه په جنازه کې گډونونه کړ او ویریدل چې که یې خلک وویني نو حتما به یې ووژني یا به یې له منځه یوسي^۱ په شیخ رح د نړۍ په گوټ گوټ حتی یمن او چین کې غایبانه جنازه اداء کړای شوه.^۲

د شیخ الاسلام رحمه الله علمي مقام او د هغه د شخصیت په اړوند د علماءو تعریف او تمجید

د شیخ الاسلام رحمه الله د لوړ علمي مقام تر ټولو بڼه معرف او ښکارندوی د هغه کتابونه او همدارنگه د هغه روزلی ستر شاگردان دي چې پرینسي یې دي. نوموړی ته تر اتیا ډیرو د هغه مهال همعصرو علماءو د شیخ الاسلام لقب ورکړی تر دې آن چې تر ټولو ناوړه دښمنانو یې هم د هغه په پوهه او لوړ علمي مقام اعتراف کړی دی.

^۱ (البدایة و النهایة ۱۴/۱۳۹)

^۲ (ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۵۲۸).

د شیخ الاسلام لقب، ابن تیمیه رح ته د هغه د پراخې پوهې او لوړ علمي مقام په خاطر ورکړی شوی دی. سره له دې چې له شیخ رح څخه وروسته د هغه ځینې تکفیری دښمنانو ویلي: هر څوک چې ابن تیمیه رح ته د شیخ الاسلام لقب ورکړی کافر او مرتد دی. معاذالله من هذا الخذلان

په همدې خاطر علامه ابن ناصرالدین دمشقی رح (۸۴۲ متوفای ه) د "الرد الوافر علی من زعم بأن من سمی ابن تیمیه شیخ الإسلام کافر" تر عنوان لاندې کتاب لیکلی او په دې کتاب کې یې تر اتیا د ډیرو علماؤ نومونه او د هغو له کتابونو هغه دلایل راوړي چې ابن تیمیه رح ته یې د شیخ الاسلام لقب ورکړی دی.

علامه ابن حجر عسقلانی رح د ابن ناصرالدین رح پر الرد الوافر کتاب تقریظ لیکلی دی او دی تقریظ په یوه برخه کې لیکي: "وشهرة إمامه الشيخ تقي الدين ابن تیمیه أشهر من الشمس وتلقيبه بشيخ الإسلام باق إلى الآن على الألسنة الزكية ويستمر غدا لما كان بالأمس ولا ينكر ذلك إلا من جهل مقداره وتجنب الإنصاف"¹

¹ (تقریظ للحافظ ابن حجر العسقلاني علی الرد الوافر، صفحه ۱۲)

يعني: «د شيخ تقى الدين ابن تيميه رح شهرت، امامت او بزرگي تر لمر هم مشهوره ده. او دهغه شيخ لقب تر نن پورې په پاکو ژبو شتون لري او سبا به يې هم ولري، او د نوموړي له دي لقب څخه له جاهل او بې انصافه پرته بل څوک نه منکرېږي». تر دې چې وايي: "فإنه شيخ مشايخ الاسلام في عصره بلا ريب"¹.

يعني: «پرته له شکه هغه په خپل عصر کې يو شيخ له مشايخو د اسلام وه».

د يادونې چې د احنافو يو ډير ستر محقق علامه ابن عابدين شامی رح او همدارنگه ډيرو نورو حنفی علماؤ، ابن تيميه رح ته شيخ الاسلام ويلي دي. ابن عابدين رح وايي: "ورأيت في كتاب الصارم المسلول لشيخ الإسلام ابن تيمية الحنبلي ما نصه..."²

¹ (تقريظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر، صفحه ۱۴)

² (حاشيه ابن عابدين ۲۱۴/۴ په ضمن د: مطلب في حكم سب الذمي النبي صلى اللز عليه وسلم)

یعنی: «او د شیخ الاسلام ابن تیمیه په کتاب الصارم المسلول کې مې ولیدل چې کلام یې دا دی...». نو ایا ابن عابدین شامی او نور علماء او فقهاء کافر او مرتد دي؟ واللہ المستعان! په رښتیا هم تعصب انسان تر کوم ځای پورې بیایي.

هوکی! ابن تیمیه رح شیخ الاسلام دی که د چا خوبه وي که نه وي!

علامه محمد بن عبدالبر سبکی رح وایی: "والله ما يبغض ابن تيمية إلا جاهل أو صاحب هوى، فالجاهل لا يدري ما يقول، وصاحب الهوى يصدده هواه عن الحق بعد معرفته به".¹ یعنی: «قسم په الله له ابن تیمیه سره له جاهل او د نفسانی خواهشاتو له پیرو پرته بل څوک دښمني او حسادت نه کوي، ځکه جاهل خپلو خبرو ته متوجه نه وي چې څه وایی او د نفسانی خواهشاتو پیرو ته هم د هغه خواهشات اجازه نه ورکوي چې د حق له پیژندلو وروسته د هغه پیروي وکړي. شیخ الاسلام رح چې د هر علم په اړوند خبرې کوي نو داسې تصور کوي چې گنې د هغه تخصص یوازې په همدې علم کې دي اوله دې پرته په بل څه نه پوهیږي».²

¹ (الرد الوافر، ص ۵۱)

² ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸.

له شیخ رح وروسته ډیر علماء دهغه له علم نه مستفید شوی او په خپلو تالیفاتو او تصنیفاتو کې یې ورڅخه استفاده کړې ده، په ځانگړې توگه دنوموړي شاگردان او دهغه د شاگردانو، شاگردان، لکه: ابن ابی العز حنفی رحمه الله - چې شاگرد د علامه ابن کثیر رحمه الله وه - پخپل کتاب شرح عقیده طحاویه کې په زیاته کچه له ابن تیمیه او ابن قیم رحمهما الله له کلام څخه استفاده کړې ده. همدانگه نورو علماؤ لکه علامه ابن حجر عسقلانی رح د صحیح بخاری په شرحه (فتح الباری) کې په پراخه کچه دهغه له علم نه استفاده کړې ده. البته علامه ابن ابی العز رحمه الله او علامه ابن حجر رحمه الله په ډیرو مواردو کې له شیخ رح سره د اهل بدعت د حساست له امله دهغه کلام د نوموړی له نامه پرته رانقلوی.

د شیخ الاسلام رحمه الله په اړوند د نورو اشخاصو ستاینې

د شیخ الاسلام رح د شخصیت په اړوند د ځینو علماؤ او مسلمانو پوهانو د څرگندونو یوه برخه ستاسو خدمت ته لیکم. علامه تقی الدین بن العید رح (متوفای ۲۰۷۰هـ)¹ د شیخ رح په اړه وایي: "رأيت رجلا العلوم كلها بي عينيه يأخذ منها ما يريد ويدع ما يريد."²

یعني: «ابن تیمه مې یو داسې سپری ولیدو چې ټول علوم یې د سترگو په وړاندې ول څه یې چې غوشتل ترې اخیستل یې او څه یې چې نه غوښتل نو پرېښودل یې». علامه کمال الدین الزملکانی رح (متوفای ۷۲۷هـ)³ وایي: "كان ابن تيمية إذا سئل حح عن فن من العلم

¹ محمد بن علی، ابو الفتح تقی الدین قشیری، معروف په ابن دقیق العید د اصولو له لویو علماوو وه او په فقه، اصول فقه، او شرح حدیث کې د زیاتو تالیفاتو څښتن دی. لکه کتاب "إحكام الأحكام"، "الإمام بأحاديث الأحكام"، "شرح الأربعين حديثا للنووي" او څو نور کتابونه. (الأعلام للزركلي ۶/۲۸۳).

² (الرد الوافر، ص ۵۹)

³ محمد بن علی، کما الدین معروف په ابن زملکانی د شوافعو له مشرانو وه په دمشق کې پیدا او هملته یې علم زده کړ او همدارنگه یې د حلب د قاضی په توگه دنده ترسره کړې. سره له دې چې له شیخ رح سره د طلاق او شدالرحال په مسله کې اختلاف درلود او په دې هکله یې کتاب هم

ظن الرائي والسامع أنه لا يعرف غير ذلك الفن، وحكم بأن لا يعرفه أحد مثله، وكانت الفقهاء من سائر الطوائف إذا جالسوه استفادوا في مذاهبهم منه أشياء،... واجتمعت فيه شروط الاجتهاد على وجهها"¹

یعنی: کله به چې ابن تیمیه د علومو او فنونو په اړند په څه شی کې وپوښتل شو (او هغه به ورته په ځواب شروع وکړه) نو اوریدونکی او لیدونکی به داسې تصور کاوه چې له دې علم پرته په بل څه نه پوهیږي (یعنی داسې فکر به یې کاوه چې یوازې په همدې اړوند تخصص لري او بس!) او په دې به یې اعتراف کاوه چې بل څوک د هغه په څیر په دې مسئله نه پوهیږي. او د نورو ډلو فقهاء به چې کله له نوموړی سره کښیناستل نو د خپل مذهب په اړه به یې ډیر څه ترې زده کول. (یعنی شیخ رح د هغوی د مذهب په هکله په داسې شیانو

لیکلی مگر انصاف یی په پام کی نیولی او او پرته له حق څخه یی بل څه د شیخ رح په اړوند نه دی مطرح کړی د هغه له تالیفاتو کولی سو پر المنهاج د امام نووی د هغه له تعلیقاتو او هم د تاریخ برخه کی کتاب ته اشاره وکو. (الأعلام للزركلي ۶/۲۸۴).

¹ (تاریخ ابن الوردی ۲/۲۷۷، ذیل طبقات الحنابلة، ۴/۴۹۸)

پوهیده چې د هغه مذهب خپل خلک پرې نه پوهیدل) او د اجتهاد شرطونه په درست شکل په هغه کې موجود ول.»

حافظ ابو الفتح ابن سید الناس یعمری رح (متوفای ۷۳۴هـ)^۱ وایي: "فألقيته ممن أدرك من العلوم حذا وكان يستوعب السنن والآثار حفظا إن تكلم في التفسير فهو حامل رايته أو أفق في الفقه فهو مدرك غياته أو ذاكر في الحديث فهو صاحب علمه وذو روايته أو حاضر بالملل والنحل".^۲

یعني: «ابن تیمیه مې داسې شخص وموندو چې له هر علمه یې گټه اخیستې وه، او احادیث او آثار یې حفظ کړی وه که به یې په تفسیر کې څه ویل نو سرلاری یې گنل کیدو، که به په فقه کې فتوا ورکوله نو په ښه شکل پرې پوهیدو، که به یې له احادیثو څه ویل نو په حقیقت

^۱ محمد بن محمد، ابو الفتح فتح الدین الیعمری، عالم، مؤرخ، ادیب او له جملې د حدیثود حافظانو دی؛ له کتابونو یې کولی سو "عیون الأثر في فنون المغازي والشمال والسير"، "تحصيل الإصابة في تفيل الصحابة" او "النفح الشذي في شرح جامع الترمذي" اشاره وکرو. (الأعلام للزركلي ۳۴/۷).

^۲ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۶ الرد الوافر، ص ۲۶، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ۱/ ۱۸۲ او ۱۸۳).

کې پرې عالم او د روایت خښتن وه او که د فرق او ادیانو په هکله څه ویل نو په رښتیا یې اهل او وړ ښکاریدو».

امام حافظ مزى رح (متوفای ۵۷۴۲هـ)¹ د شيخ الإسلام رح په هکله وایي: «ما رأيت مثل ابن تيمية ولا رأى هو مثل نفسه وما رأيت أحدا أعلم بكتاب الله وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم ولا أتبع لهما منه»²

يعنى: «د ابن تيميه په خير مې د الله تعالى په كتاب او رسول الله صلى الله عليه وسلم په سنتو پوه او پیروي کوونکی بل څوک نه دی لیدلی او هغه هم د ځان په خير بل څوک داسې ندی لیدلی.»

¹ يوسف بن عبدالرحمن، ابو الحجاج جما الدين مزى، د شام لوى محدث، وه هغه د عربى ژبى ادبياتو او تردى پس په حديث او علوم حديث كى خاص مهارت درلود له كتابونو يى كولى شو "تهذيب الكمال في أسماء الرجال" "تحفة الأشراف بمعرفة الاطراف" او "الكنى، المختصر من تهذيب الكمال" ته اشاره اكو. (الأعلام للزركلى ۲۳۶/۸).

² (الرد الوافر، ص ۱۲۸-۱۲۹)

امام شمس الدین ذهبی رح (متوفای ۵۷۴۸ه^۱) وایي: "أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبدالله أ بن ابی القاسم تیمیة شیخا الإمام تقي الدين أبو العباس الحراني فريد العصرعلما ومعرفة وذكاء وحفظا وكرما وزهدا وفرط شجاعة وكثرة تأليف... ولم يُخلف بعده مثله في العلم، ولا من يقاربه"².

يعني: «يعني ابن تیمیه په خپل عصر کې په علم، معرفت، هونبیاړی، بښنه، زهد، میرانه، پراخ تالیف... کې بې ساری دی، له هغه وروسته بل څوک د هغه په څیر او یا ورته نژدې نشته.»

¹ محمد بن احمد شمس الدین، أبو عبد الله ذهبی، عالم مؤرخ، محدث او محقق؛ دی کتابونه یې ډیر زیات دي له جملې یې کولی سو اشاره وکو "تهذیب تهذیب الکمال"، "الکبائر" او "تاریخ الإسلام الكبير". (الأعلام للزركلي ۵۶/۱).

² اسماعیل بن عمر بن کثیر، ابو الفداء، عماد الدین؛ هغه عالم، مؤرخ، فقه او محدث شخصیت وه. له بی شمیره کتابونو یې کولی سو دری یاد کو "الباعث الحديث إلى معرفة علوم الحديث"، "البدائية والنهاية" و "تفسير القرآن العظيم". (الأعلام للزركلي ۳۲۰/۱).

علامه ابن كثير رح (متوفای ۷۷۴ ه) ¹ وايي: "وبالجملة كان رحمه الله من كبار العلماء ومَنْ يُخطئ ويصيب ولكن خطوه بالنسبة إلى صوابه كنقطة في بحر لحي، وخطوه أيضا مغفور له..." ²

يعنى: «لنده دا چې ابن تيميه د لويو علماؤ له ډلې دى او نورو په خير نبيگني او تيروتنې لري، خو تيروتنې د نبيگنو په نسبت داسې دي لکه په ژور سمندر کې يو ټکى، او تيروتنې يې له دې امله چې يو مجتهد دى بښل شوي دي...»

ابن رجب حنبلي رح (متوفای ۷۹۵ ه) ³ وايي: "کات العلماء والصلحاء والجند والأمرء والتجار وسائر العامة تحبه لأنه منتصب لئنفعمهم ليلا ونهارا بلسانه وعلمه". ⁴

¹ (معجم الشيوخ الكبير ۵۶/۱)

² (البدایة و النهایة ۱۴/۱۴۰-۱۳۹۱).

³ عبد الرحمن بن احمد بن رجب، ابو الفرج زين الدين په ۷۳۶ه كال په بغداد كس متولد شده په دمشق كى رالوى شوى او هملته وفات شوى. له شاگردانويب علامه ابن قيم او ابن عبدالهادى رح دى. له كتابونو يى "فتح الباري، شرح صحيح البخاري" دا اد ابن حجر له شرحى بغير دى او تمام كړى يى نه دى. "جامع العلوم والحكم" و "القواعد الفقهية"؛ ته اشاره وكو (الأعلام للزركلى ۳/۲۹۵)

⁴ (شذرال الذهب في أخبار من ذهب، ۸۳/۶).

يعنی: «علماءو، نيكانو، نظاميانو، اميرانو، تجارانو، او ټولو خلكو له ابن تيميه سره مينه كوله ځكه هغه يې په خپلې ژبې او پوهې سره شپه او ورځ په خدمت كې وه.»

علامه ابن حجر عسقلاني رح (متوفای ۸۵۲هـ)¹ د ابن ناصرالدين رح پر الرد الوافر كتاب تقريظ ليكلی دی او ددی تقريظ په يوه برخه كې ليكي: "وشهرة إمامه الشيخ تقي الدين ابن تيمية أشهر من الشمس وتلقيبه بشيخ الإسلام باق إلى الآن على الألسنة الزكية ويستمر غدا لما كان بالأمس ولا ينكر ذلك إلا من جهل مقداره وتجنب الإنصاف"²

يعنی: «د شيخ تقي الدين ابن تيميه رح شهرت، امامت او بزگري تر لمر هم مشهوره ده. او دهغه شيخ الاسلام تر نن پورې په پاكو ژبو شتون لري او سبا به يې هم ولري، او د نوموړي له دي لقب څخه له جاهل او بې انصافه پرته بل څوك نه منكرېږي.»

¹ احمد بن علي، ابو الفضل شهاب الدين عسقلاني، اصالتا له عسقلان د فلسطين وه مگرتولد او وفات يې په قاهره د مصر كې وشو هغه ادب او شعر ويلو او تخصص يې په حديث او علوم حديث كې وه. له كتابونو يې "فتح الباري في شرح صحيح البخاري"، "بلوغ المرام من أدلة الأحكام" و "تقريب التهذيب"، ته اشاره كوو. (الأعلام للزركلي ۱/۱۷۸).

² (تقريظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر، ص ۱۲)

علامه بدر الدین عینی رح (متوفای ۸۵۵ ه) ^۱ پخپل کتاب "عقد الجمان في تاريخ أهل الزمان" کې د پینو په بیانولو کې کله چې شیخ الإسلام رح ته رسیږي له نوموړي څخه په احترام او بڼه شکل سره یادونه کوي او د هغه نوم په داسې صفاتو سره یادوي چې د شیخ رح په د بزرگی او غوره والی د اعتراف دلالت کوي.

د بیلگې په توګه دې د ۶۶۷ ه، ۶۸۳، ۶۹۴، او ۶۹۹ ه حوادثو ته مراجعه وشي او همدارنګه د "عمدة القاري شرح صحيح البخاري" و "البنایة شرح الهدایة" په کتابونو کې پې له شیخ الإسلام ابن تیمیة رح څخه نقل کړی دی چې دا هم د شیخ رح په لوړ علمی مقام د علامه عینی رح د اقرار دلالت کوي.

علامه عینی د "الرد الوافر" کتاب د توصیف په ضمن کې د شیخ الإسلام رح په هکله وايي: "ومن الشائع المستفيض أن الشيخ الإمام العالم العلامة تقي الدين ابن تيمية... وهو الذاب عن الدين طعن الزنادقة والملحدين، والناقد للمرويات عن النبي سيد المرسلين، وللمأثورات من الصحابة والتابعي... وقد سارت تصانيقه في الأفاق، وليس فيها شيء مما يدل على الزيغ والشقاق، ولم يكن بحثه فيما صدر

¹ محمود بن احمد، ابو محمد بدر الدین عینی حنفی، د حنفی مذهب له علماوو وه او محدث، فقيه، مؤرخ شخصیت وه. اصلا د حلب وه مگر په عینتاب کې متولد شوی او وروسته له یو مودی د قضاوت له مقامه لرې شو او په قاهره د مصر کې وفات شو. از کتابونوی کولی سوياد کو "مغاني الأخيار في رجال معاني الآثار"، "شرح سنن أبي داود" "العلم الهيب في شرح الكلم الطيب" چې د علامه ابن تیمیة رح په کتاب شرحه ده (الأعلام للزركلي ۱۶۳/۷).

عنه في مسألة الزيارة والطلاق: إلا عن اجتهاد سائغ بالاتفاق، والمجتهد فس الحاليتين مأجور مثاب، وليس فيه شيء مما يلام أو يعاب، ولكن حملهم على ذلك حسدهم الظاهر، وكيدهم الباهر... وهو الإمام الفاضل البارع التقي النقي الوارع الفارس في علم الحديث والتفسير، الفقهه والأصولين بالتقرير والتحرير، والسيف الصارم على المبتدعين، والحبر القائم بأمر الدين، والأمار بالمعروف والنهي عن المنكر، ذو همة وشجاعة وإقدام فيما يروع ويزجر، كثير الذكر والصوم والصلاة والعبادة...¹

يعني: « هغه څه چې معروف او مشهور دی دا دي چې شيخ، امام، عالم او علامه تقی الدین ابن تیمیه... د ملحدینو د ملنډو په وړاندې له دین څخه دفاع کړې ده او په حدیث او اثر کې له اهل نقد څخه وه، کتابونه او تالیفات یې ډیر زیات دی او په هغو کې داسې څه شتون نه لري چې د نوموړي په گمراهی او ناسم لیدلوري دلالت وکړي. د د زیارت او طلاق په موضوعاتو کې یې چې څه ویلي د هغه سایغ (جایز) اجتهاد په اساس دي چې ټول پرې اتفاق لري چې مباح دي. او یقینا مجتهد د صواب (سموالی) او خطا دواړو حالاتو کې د اجر مستحق دی او ورته مزد ورکول کیږي. په دې مسایلو کې داسې څه شتون نه لری چې د ملامتیا او عیب لټولو وړ وي خو د هغه مخالفین د ښکاره دښمنی او حسادت له مخې پر هغه

¹ (الرد الوافر، ص ۲۶۱-۲۶۲ و الشهادة الزكية في ثناء الأئمة على ابن تیمية، ص ۷۶-۷۷).

نیوکې نیولي... هغه یو پرهیزگاره، متقی، سپیڅلی او زاهد امام او لارښود دی. هغه په لیکلو او ویلو د حدیثو په علم، فقه، تفسیر، اصول حدیث او اصول فقه کې مخکښ دی او پر اهل بدعت والاوو د تیرې تورې په څیر دی. د دین په کارونو کې پوه دی، په معروف امر کوونکي او له ناوړه کارونو منعه کوونکي دی. هغه د خورا شجاعت او لوړ همت څښتن دی او آن په هغه څه کې چې هغه یې گواښه هم مخکښ وه، هغه یو ډاگر، روژه تي، لمونځ گزاره او د عبادت څښتن انسان وه.»

ملا علی قاری هروی رح (متوفیای ۱۰۱۴هـ) 4 وایی¹: "ومن طالع شرح منازل السائرین، تبیین له أنهما کانا من اکابر أهل السنة وا لجماعة، ومن أو لیاة هذه الأمة".²

۱ ملا علی بن (سلطان) محمد، نور الدین قاری هروی، دافغانستان په هرات کې متولد شوی دی او ډیر عمر یې په مکه کې تیر کړی دی او هملته وفات شوی دی. په حنفی مذهب کې له مشهورو فقهاؤ او لویانو حسابیږي. له گڼو کتابونو یې یوازی ۳ ته اشاره کوم: "منح الروض الأزهر فی شرح الفقه الأكبر"، "تذکره الموضوع" او "الرد علی ابان العربی فی کتابه الفصوص وعلی القائلین بالحلول والاتحاد". (الأعلام للزركلی ۱۲/۵).

يعنى: «هر څوك چې شرح منازل السائرين)مدارج السالكين علامه ابن قيم) مطالعه كړي، نو به ورته څرگنده شي چې ابن تيميه او ابن قيم د اهل سنت او جماعت له مشرانو او ددي امت له اولياؤ دي.»

علامه شاه ولي الله دهلوی حنفی رح¹ (متوفای ۱۱۷۶هـ) په شيخ الإسلام رح باندې د تړل شوو اتهاماتو په وړاندې په دفاع کې وايي: "فإننا قد تحققنا من حاله أنه عالم بكتتاب الله ومعانيه اللغوية والشرعية، وحافظ لسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم وآثار السلف، عارف بمعانيها اللغوية والشرعية، أستاذ في النحو واللغة، محرر لمذهب الحنابلة فروعه وأصوله، فائق في الذكاء، ذو لسان وبلاغة في الذب عن عهيدة أهل السنة، لم يوتر عنه فسق ولا بدعة، اللهم إلا هذه الأمور التي ضيق عليه لأجلها، وليس شيء منها إلا ومعه دليله من الكتاب والسنة وآثار السلف. فمثل

۲(مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ۲۷۷۸/۷ په ضمن د شرح روايت شماره ۴۳۴۰ كتاب اللباس).

¹ احمد بن عبدالرحيم، ابو عبدالعزيز دهلوی، ملقب په شاه ولي الله؛ له فقهاوو د احنافو او د قدر وړ محدث وه هغه په حقيقت کې د دولسمی هجري پيړۍ له مجددينو او د هند په نيمه لويه وچه کې د حديث، او سنت له بيا راژوندۍ کونکو حسابيږي. له کتابونو يې "حجة الله البالغة"، "الفوز الكبير في أصول التفسير" او "الإنصاف في أسباب الخلاف" اشاره کوو. (الأعلام للزركلي ۱/۱۴۹).

هذا الشيخ عزيز الوجود في العالم، ومن يطيق أن يلحق شأوه في تحريره وتقريره؟ والذين ضيقوا عليه ما بلغوا معشار ما آتاه الله تعالى، وإن كان تضيقهم ذلك ناشئاً من اجتهاد، ومشاجرة العلماء في مثل ذلك ما هي إلا كمشاجرة الصحابة فيما بينهم، والواجب في ذلك كف اللسان إلا بخير¹

يعني: « مونږ د ابن تيميه په اړه خيږنه وكړه، دې پايلې ته ورسيدو چې هغه د الله تعالى په كتاب او د هغه په لغوي او شرعي مفاهيمو عالم وه، همدارنگه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په احاديثو او د سلفو په آثارو عالم او هغو په شرعي او لغوي مفاهيمو پوهيده، هغه د اهل سنت له عقيدې او باور څخه په دفاع كې بليغه ژبه درلوده او له نوموړي څخه هيڅ فسق او بدعت نه دي رانقل شوي خو بيا هم د ځينو هغو كارونو په خاطر چې ځورول شوي په هغو كې هم هيڅ مشكل نشته او هغه ورته له كتاب، سنت او د سلفو رح له آثارو څخه دليل درلود. نو په نړۍ كې د دغه ډول شيخ په خير بيلگې كمې پيدا كيږي، او څوك ددې وړتيا لري چې په ليكلو او تقرير كې د هغه ځاى ته ورسېږي؟ او هغوى چي ورته ستونزې جوړولې يو په لسمه برخه يې هم هغه څه نه درلودل چې شيخ رح ته الله تعالى وركړي وه. سره له دې چې د هغوى لخوا ددغه ډول مشكلاتو جوړول د اجتهاد له

¹ (الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون، ص ٦٤٢)

مخې ول او په دغسې مواردو کې د علماؤ اختلاف لکه د صحابه وو ترمنځ د اختلاف په خیر دی نو لازمه ده چې ژبه له بد گوښې نه وساتل شي او له خیر او نیکی پرته بل څه ونه ویل شي».

علامه ابن عابدین شامی حنفی رحمه الله (متوفای ۱۲۵۲ هـ) ¹ پر ردالمختار د هغه پر لیکلې حاشیې په گڼو ځایونو کې له شیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله څخه نقل قول کړی چې دا د شیخ رحمه الله پر لوړ علمي مقام د هغه د اعتراف دلالت کوي. او په یو ځای کې یې هغه د شیخ الإسلام په نوم یاد کړی او داسې نقل کوي: "ورأيت في كتاب الصارم المسلول لشيخ الإسلام ابن تيمية الحنبلي ما نصه..."²

¹ محمد امین بن عمر بن عبدالعزیز عابدین، د شام لوی فقیه او د حنفی مذهب له مشرانو دی چې د خاتم المحققین لقب یې هم ورکړی. له کتابونو یې: "رفع الأنظار عما أورده الحلبي على الدر المختار"، "العقور الدرية في تنقيح الفتاوي الحامدية" و "تسمات الأسفار على شرح المنار". (الأعلام للزركلي ۱۶۳/۷).

² (حاشیه ابن عابدین ۲۱۴/۴ په ضمن د: مطلب في حکم سب الذمي النبي صلى الله عليه وسلم).

يعني: « او د شيخ الاسلام په الصارم المسلول كتاب کې مې وليدل چې کلام يې داسې وه... ». علامه مرتضى زبيدي حنفي رح (متوفای ۱۲۰۵ ه) ¹ وايي: "والعلامة أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم الحنبلي المعروف بابن تيمية وذووه، محدثون مشهورون". ²

يعني: « علامه ابو العباس، احمد بن عبدالحليم حنبلي، معروف په ابن تيميه له مشهورو او پيژندل شوو محدثينو دي ».

مشهور مفکر علامه سيد ابوالحسن ندوی حنفي رح (متوفای ۱۴۲۰ ه) ³ پخپل کتاب "تاريخ دعوت و اصلاح" دوهم جلد کې، چې د مولانا ابراهيم دامني رح

¹ محمد بن محمد، ابو الفيض زبيدي، ملقب په مرتضى؛ له علماو د احنافو دي او په ژبپوهنه، حديث، رجال او انساب کې عالم دي. له کتابونو يې: "أساتيد الكتب الستة"، "عقود الجواهر المنيفة في أدلة مذهب الإمام أبي حنيفة" او "الروض المعطار في نسب السادة آل جعفر الطيار". (الأعلام للزركلي ۷/۷۰).

² (تاج العروس من جواهر القاموس ۳۰/۳۵۱).

³ سيد ابوالحسن، علي ندوی له جملې د علماءو او مفکرينو د احنافو دي چې کتابونه يې په اسلامي بيداري کې د اهميت وړ دي او په يقين سره هغه د ۲۰ پيړۍ له مجددينو معرفي کولی سو. له کتابونو يې "د اسلامي بيداري په لور گام"، "خوان نسل ومومي" او "کندوکاوی در اوضاع جهان و انحطاط مسلمانان".

ژباړه ده، شیخ الإسلام رح د دې دین له مجددینو معرفی کړی او همدارنگه یې په بل کتاب "تزکیه او احسان یا تصوف او عرفان ته نوې کتنه" کې نوموړی د الهی اولیاؤ له ډلې گڼلی.

علامه مرعی بن یوسف الکرمی (متوفای ه¹) د "الشهادة الزکیة فی ثناء الأئمة علی ابن تیمیة" تر عنوان لاندې کتاب لیکلی او پکې یې شل تنه هغه لوی علماء او امامان یاد کړي چې د شیخ رح ستاینه یې کړې او همدارنگه یې د شیخ رح په اړوند د هغوی د ځینو څرگندونې او هم رانقل کړي دي.

نکته: سره له دې چې ځینې له دغو علماؤ څخه په یو شمیر مسائلو کې له شیخ رح سره مخالف ول، خو بیا یې هم انصاف په پام کې نیولی، سایغ او جایز اختلاف یې

¹ مرعی بن یوسف بن ابوبکر، کرمی مقدسی حنبلی؛ له حنبلی لویو فقهاوودی او په تاریخ او ادب کې هم لاس لری له کتابونو یې "دلیل الطالب"، "نزہة الناظرین فی تاریخ من ولی مصر من الخلفاء والسلاطین" او "غایة ا المنتهی فی الجمع بین الإقناع والمنتهی". (الأعلام للزکلی ۲۰۳/۷).

په حسادت او دښمنۍ نه دی اړولی بلکې خپله پاملرنه یې حق او عدالت ته کړې ده.

د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله حیني تالیفات

شيخ الاسلام رح تيز نويس، د گړندی قلم او غښتلي ذهن څښتن وه. تر دې چې د "العقيدة الواسطية" کتاب یې له مازیگره تر ماښامه لیکلی. شيخ الإسلام وايي: "فکتبت له هذه العقيدة وأنا قاعد بعد العصر".¹

يعنى: «این عقیده (واسطیه) مې د مازیگر له لمانځه وروسته ولیکلو».

همدارنگه د "العقيدة الحموية" کتاب یې د ماسپښین او مازیگر تر منځ لیکلی. علامه ابن عبدالهاری رح وايي: "فأما العقيدة الحموية الكبرى فأملأها بين الظهر والعصر".²

¹ (مجمع الفتاوى ٣/١٦٣)

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ٨٣ص).

یعنی: « یعنی شیخ الاسلام د عقیده حمویه لوی کتاب د ماپنبن او ماږدیگر تر منځ وخت کې ولیکلو».

همدغه راز ویل کیږي چې د "السیاسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية" کتاب یې په یوه شپه کې ولیکلو. شیخ رحمه الله له ۱۶۷۷هـ کال یعنی اوولس کلنۍ څخه په تصیف او لیکوالۍ پیل وکړ، ځینې کتابونه یې ورک شوي، پټ شوي او یا یې هم د کتاب پر پوښ بل نوم کښل شوي ځکه کله چې شیخ رح زنداني کړای شو نو کتابونه یې د یوې مودې لپاره منع شول او چا یې د هغه نوم سره د کتابونو د ښکارولو جرأت نشو کولی. لکه علامه ابن حجر رح چې وایي: "ونودی بدمشق من اعتقد عقیده ابن تیمیة حل دمه وماله خصوصا الحنابلة"¹

یعنی: «په دمشق کې اعلان وکړای شو هرڅوک چې د ابن تیمیة عقیده ولري، وینه او مال یې حلال دي په ځانگړې توگه حنبلیان».

شیخ رح پخپلو ځینو کتابونو کې ډیر ځله داسې وایي چې په دې اړوند او د فلانۍ موضوع په هکله مې لیکنه کړې خو تر اوسه یې کومه مستقله رساله یا کتاب په هغه باره کې نه دی موندل شوی، نه یې درک شته او د هغه له ورکو کتابونو شمیرل

¹ (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، ۱/۱۷۱)

کیري. خو له دې ټولو سختیو او ستونزو سر بیره د شیخ الاسیلام رح کتابونه ډیر زیات دي.

شاگرد یې حافظ ابوحفص بزار رح وایي: وأما مؤلفاته ومصنفاته فإنها أكثر من أن أقدر على إحصائها أو يحضرنی جملة أسمائها بل هذا لا يقدر عليه غالبا احد لانها كثيرة جدا كبارا و صغارا و هي منشورة في البلدان فقل بلد نزلته الا ورأيته فيه من تصانيفه"¹

یعني: « یعنی د ابن تیمیه تألیفات او تصنیفات تر دې ډیر دي چې ویې شمیرم، نه یوازې زه؛ بلکې هیڅوک یې د شمیرلو وړتیا نه لري ځکه چې دهغه تألیفات د کوچنیو رسالو او لویو کتابونو په شکل لیکل شوي او لیکنې یې په مختلفو ښارونو کې خپرې وړې دي. داسې ښارونه ډیر کم دي چې هلته دې تللی یم او د ابن تیمیه لیکنې او آثار مې دې پکې نه وي لیکلي.»

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ۲۳)

خو د شيخ الاسلام د ځينو كتابو له شميرلو وروسته وايي: "ولا يليق هذا المختصر بأكثر من هذا القدر من مؤلفاته وإلا فيمكن تعداد ما ينيف على الماتين لكن لم نر الإطالة بذكره"¹

يعني: «زما دا لنډه ليکنه، د شيخ رح د کتابونو د شميرلو ډير ځای نه لري کنه شونې ده چې د هغه تر دوه سوه او څو کتابونو پورې وشميرم، مگر هڅه کوم ددغې رسالې له اوږدلو څخه ډډه وکړم»

د شيخ الاسلام ابن تيميه رح بل شاگرد علامه ابن قيم رح پخپل کتاب "أسماء مؤلفات شيخ الإسلام ابن تيمية" کې د نوموړي د ۳۳۷ کتابونو نومونه راخيستي دي. ځينو د شيخ الاسلام رح کتابونه تر ۱۰۰۰، ځينو تر ۵۰۰، او ځينو نورو بيا تر ۳۰۰ پورې شميرلي دي، او دا اختلاف له دې امله دی چې هر چاته د شيخ رح څومره کتابونه رسيدلي په هماغه شمير يې ذکر کړی دي. شيخ الاسلام رح د خپل عمر په وروستيو کې خپلو ځينې کتابونو ته سر وړنکاراوه، داسې چې شاگردانو به يې ورته لوستلو او ده به ورڅخه يو څه کم يا زياتول او کله به يې يو څه تعليق اضافه کولو. لکه علامه ابن عبدالهادی رح چې وايي: "وكان يقرأ عليه في تلك المدة من كتبه وهو يصلح فيها ويزيد وينقص"²

¹ (الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية، ص ۲۶)

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ۳۴۳).

يعني: «د شیخ رح کتابونه په دې موده کې هغه ته لوستل شوي دي او نوموړي به هغه کم او زیاد یا اصلاح کول»

بڼه ده چې په دې برخه کې د شیخ الاسلام رحمه الله ځینې کتابونه دروپیژنو او په اړه یې لنډه توضیح ورکړو.

۱- اقتضاء الصراط المستقیم لمخالفة أصحاب الجحیم: شیخ الإسلام ابن تیمیه رح په دغه کتاب کې د عقیدتي مسایلو په اړه رغیدلی دی، مهمه ټکی یې دا دی چې له یهود او نصاراوو سره د تشبه او تشبیه د حرمت او بدولي په اړه یې بحث کړی دی او د اهل کتابو د جشنونو موضوع یې تحلیل کړې ده، او همدارنگه دا لاندې حدیث یې هم شرح کړی دی. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایي: " من تشبه بقوم فهو منهم".¹ ژباړه: «هر څوک چې ځان له کوم قوم سره یوشان کړی د همغوی له ډلې به وی».

۲- العقيدة الواسطية: شیخ الإسلام رح پخپل دې مبارک کتاب کې د اسلامی عقیدې د اساساتو، د اصول دین اړوند مسایلو، د اهل سنت و جماعت منهج، روش

¹(سنن ابوداود روایت شماره ۴۰۳۱)

او باورونو په هکله بحث کړی دی،. همدارنگه دا د اهل سنت و جماعت د عقیدې په برخه کې یو مهم کتاب بلل کېږي.

۳- بیان تلبیس الجهمیة فی تأسیس بدعهم الکلامیة: شیخ الاسلام رح دغه کتاب د "تأسیس التقدیس فخررازی غفرالله له" د کتاب په رد کې لیکلی دی په دی کتاب کې د کلام او فلسفې د ډیرو علماؤ څرگندونې ننگولي دي او د هغوی استدلالونه یې ورته تار و مار کړي دي. په حقیقت کې دغه کتاب د جهمی ایدیالوژی او جهمیه ډلې په رد کې یو له بهترینو کتابونو دی.

۴- رفع الملام عن الأئمة الأعلام: شیخ رح په دغه کتاب کې له د فقهي له درنو ائمه ووو دفاع کړې، د ملامتی بوج یې له هغوی لرې کړی دی او دا یې څرگنده کړې ده چې د علماؤ ترمنځ اختلاف د هغوی نفسانی خواهشاتو له امله نه وه بلکې د توجیه او منلو وړ اسبابو او عواملو له امله وه او په دې برخه کې یې د علماؤ د اختلاف لس علتونه بیان کړي دي. دا کتاب به پر شیخ الاسلام رح د شبهاتو د ځواب په برخه کې لا ښه معرفي کړو. ان شاء الله.

۵- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح: دا پر نصرانیانو د رد په برخه کې یو له مشهورو کتابونو څخه دی. شیخ رح په دې کتاب کې د انجیل پر تحریف، محکم او غښتلي دلایل ذکر کړي دي او نصرانیان یې د خپلو عقایدې او باور په برخه کې ننگولي دي.

۶- درء تعارض العقل والنقل: لکه له نوم نه یې چي ښکاري، د صریح عقل او صحیح نقل تر منځ د تعارض د نشتوالی په اړه دی. شیخ الاسلام رح دا کتاب د

فخر رازی د القانون الکلی د کتاب په رد کې لیکلی دی، چې هغه هم د نورو متکلمینو په خیر د یونان له فیلسوفانو اغیزمن او هڅه کوي تر څو د خپل گمان له مخې د عقل او نقل د تعارض په صورت کې عقل ته پر نقل ترجیح ورکړي او عقل گرايي. ته مخه کړي. شیخ رح په دې کتاب کې په ډیر ښه شکل سره د فلاسفه وو لخوا د رامنځته شوو قوانینو له مخې فلاسفه او متکلمین سخت ننگولي او د هغوی د باطلو نظریاتو بطلان او فساد یې څرگند کړی دی. له تر ټولو مهمو مسایلو څخه چې په دې کتاب کې خپرل شوی دي دا دي: اساسی عقیدتی قضایاوې لکه: علو، استواء، جهت، معاد، له شریک او حدوث څخه د الله تعالی تنزیه او تقدیس. بلاخره شیخ الاسلام رح په دې کتاب کې دې مهمې پایلې ته رسیدلی دی چې د صریح عقل او صحیح نقل تر منځ هیڅ تعارض (ټکر) شتون نه لری تر څو د متکلمینو په آند د عقل او نقل د تعارض په صورت کې مطلقا عقل ته ترجیح ورکړای شي. نن ورځ زمونږ په زمانه کې دا ډیره مهمه ده تر څو دغسې کتاب ته پاملرنه وشي ترڅو هغو دیني عقل گرایانو او پردي فکرو ته مضبوط ځواب ورکړای شي چې فکر کوي د د عقل او نقل تر منځ تناقض شتون لری او په همدې خاطر له ډیرو صحیحو او ثابتو نصوصو څخه انکار کوي تر دې چې ډیر کله د نصوصو په وړاندې ستوغه ژبه کاروي.

علامه ابن قيم رح د دې کتاب د اهميت او ارزښت په هکله وايي: «واقرأ کتاب العقل والنقل الذی ... ما فی الوجود له نظیر ثان»¹

يعني: «د عقل او نقل کتاب ولوله او هغه کتاب دی چې بيلگه او جوړه نه لری».

په بل ځای کې وايي "ومن أراد معرفة هذا فليقرأ کتاب شيخنا وهو بيان موافقة العقل الصريح للنقل الصحيح فإنه کتاب لم يطرق العالم له نظیر في بابه فإنه هدم فيه قواعد أهل الباطل من أسها فخرت عليهم سقوفه من فوقهم وشيد فيه قواعد أهل السنة والحديث وأحکمها ورفع أعلامها..."²

يعني: «هرڅوک چې غواړي په دې قضيه لا ډير پوهه شي نو زمونږ د شيخ کتاب چې د صريح عقل او صحيح نقل تر منځ د تعارض د نشتوالی بيان دی، مطالعه دې کړي. دا داسې کتاب دی چې هيڅ بل عالم په دې اړه دغسې په ښه شکل څه نه دي ليکلي او په دې برخه کې بې جوړې دی، او شيخ رح پکې د اهل باطل قواعد له بيخ او بنياد سره له منځه وړي او د هغو چت يې پرې رانسکور کړی دی، او همدغه راز يې په دې کتاب سره د اهل سنت او حديث اصول راټينگ کړي او د هغو منارې يې لوړې کړې دي».

¹ (من القصيدة النونية، ص ۲۳۰)

² (طريق الهجرتين وباب السعادتين، ص ۱۵۵)

۷- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة و القدرية: دا د روافضو او شيعه اثنا عشری فرقی په رد کې یو له بهترینو کتابونو دی. شیخ الاسلام رح په دې کتاب کې د ابن مطهر حلی رافضی چې مشهور په شیخ الطائفه دی ځواب ورکړی دی. حلی پخپل کتاب "منهاج الكرامه" کې ډیر زیات درواغ ویلي او د ډیر زیات تلبیس او تدلیس (چل او فریب) مرتکب شوی. شیخ رحمه الله په ډیر بنایسته او مستدل شکل سره د دغه رافضی د تلبیساتو او خیانتونو ځواب ورکړی دی. په رښتیا هم د منهاج السنة کتاب پر روافضو د رد یو له بهترینو او جامع کتابونو دی، له همدې امله دا کتاب تل د یو شمیر زیاتو علماؤ تر پاملرنې لاندې دی او بیا بیا اختصار او شرحه کړای شوی دی.

امام ذهبی رح دا کتاب شرحه کړی دی او نوم یې ورته "المنتقى في منهاج الاعتدال في نقض كلام اهل الرافض والاعتزال" ایښی دی، همدارنگه له معاصرینو نه هم عبدالله غنیمان حفظه الله دغه کتاب اختصار کړی دی چې د اسحاق دبیری رح لخوا نه په ساده او روانه ژبه فارسي ته هم ژباړل شوی او ورته د "مختصر منهاج السنة" نوم ایښودل شوی دی.

۸- السياسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية: شیخ الاسلام امام ابن تيمية رح دغه کتاب د یو امیر په غوښتنه ولیکه. کله چې له شیخ رحمه الله نه غوښتنه وشه تر څو له رعیت سره د امیر د چلند او تعامل په اړه یو څه ولیکي نو نوموړي په یوه

شپه کې تر سهاره دا کتاب وليکلو. دغه کتاب د اسلامي سياست په بيان او هغه حقونه او وجايب چې د ټولواک پر غاړه دي، همدارنگه کوم حقوق او وجايب چې ولس او رعيت يې بايد د خپل امير په وړاندې رعيت کړي، په دې برخه کې يو بهترينو کتابونو دی. په آخر کې بايد دا په گوته کړم چې دا مسؤل فرد ته د سپارل شوو کارونو د تنظيم او دارې په برخه کې يوه له بهرینو ليکنو ده.

۹- الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان: د خلکو تر منځ يوه ښکاره التباس او تيروتنه دا ده چې ځينو کسانو ته پرته له هيڅ قاعدې او نښې نه ولی الله وايي، او وايي چې د "خدای دوست" دی، په داسې حال کې چې ډير داسې کسان شته چې د شريعت له کړنې او چوکاټ نه وتلي او ورڅخه استدراج يا هم سحر او جادو صادرېږي، مگر خلک داسې تصور کوي چې کرامت دی او دغه کس هم د الله ولي گڼي. شيخ الاسلام رح په دې کتاب کې هڅه کړې ترڅو دغه تيروتنه له منځه يوسي او د شرعي نصوصو له مخې د الله د دوستانو او د شيطان د دوستانو تر منځ توپير څرگند کړي، او دا مهر زمونږ له لاس نه واخلي تر څو پر هر کس او ناکس د ولی الله ټاپه ونه وهو. همدغه راز دا کتاب له جهميه او معتزله و څخه پر ځينو اهل بدعت والاوو او حتی له -اشاعره و- نه پر ځينو(نه پر ټولو) باندي رد دی چې د رښتینو او شرعي اولياؤ له کرامت نه انکار کوي.

۱۰- الفتوى الحموية الكبرى: د حما يا حمايت په نوم د سوريې له يو ښار نه يو کس له شيخ رح نه د الله تعالی د صفاتو اړوند آياتونو او احاديثو په ځانگړې توگه د علو صفت اړوند پوښتنه وکړه، شيخ رح هغه ته په ځواب کې څو صفحې وليکلې خو تر څه مودې وروسته شيخ رح ته د دې ليکنې په خاطر د اهل بدعت والاو لخوا ډير

وځورول سو، له همدې امله یې دا لنډه او مختصره لیکنه په لا ډیرو نصوصو او د سلفوپه اقوالو بڼایسته کړه او نوم یې ورته "الحمویة الصغری" کېښودو خو دا چې نورې زیاتونې پرې وشوې نو په "الحمویة الکبری" ونومول شو، دغه راز دا کتاب په مختلفو نومونو یادېږي لکه الفتوی الحمویة الکبری" یا "العقیده الحمویة" یا "الفتوی الحمویة". شیخ الاسلام رح دا کتاب په ۶۹۸ هـ کال یعنی ۳۷ کلنۍ کې ولیکلو. د شیخ رح ډیری تألیفات د ځینې مجموعاتو په ضمن کې دي، لکه "مجموع الفتاوی" دا کتاب په ۲۷ جلدونو کې دی او شیخ عبدالرحمن بن محمد بن قاسم العاصمی رح د شیخ الاسلام رح له مختلفو لیکنو، فتواو او رسالو څخه راټول او ترتیب کړی دی. او وروسته له هغه یې زوی محمد بن عبدالرحمن القاسم رح د شیخ رح ځینې نور رسائل او فتواوې راټولې کړي او په "المستدرک علی مجموع الفتاوی" یې نومولي .

همدارنگه له مجموعاتو نه کولی شو دغو کتابونو ته اشاره وکړو: "مجموعه الرسائل الکبری" او "مجموعه الرسائل و المسائل" او "مجموعه الرسائل المنبرية" او نور

...

د شیخ الإسلام رحمه الله د کتابونو ځینې ځانګړتیاوې

شیخ رحمه الله پخپلو ګټورو تالیفاتو کې لاندې مختلف اړخونه په پام کې نیولي.

۱- شمولیت: تالیفات یې په مختلفو مسائلو او ابوابو کې متنوع او بیلابیل دي. همدارنګه هره موضوع چې لازمه ده نو پکې یې لیکل کړي دي. د بیلګې په توګه: په تفسیر او علوم قرآن، حدیث او علوم یې، فقه او اصول یې، فرقي او ادیان، په مختلفو طائفو ردونه او نور...

۲- روان والی: د شیخ الاسلام رح لیکنې سلیسې او روانې دي، سره له دې چې یو شمیر کتابونه یې ځینې خلکو ته سخت دي او پرته د هغه فن له متخصصینو څخه یې نورو ته لوستل سخت ښکاري خو بیا هم د تخصص لرونکو لپاره تر ټولو آسانه کلمات او جملې پکې استفاده شوی دي.

۳- مستدل والی: د شیخ الاسلام رح واقعا تحقیقي، او غښتلی مستدل دي او له سلف رح څخه په دلیل او نقولاتو ډک دي.

۴- الزامات: د شیخ رح کتابونه چې پر مخالفینو پکې رد شوی دی. په هغه څه د مخالف له الزامولو او ورته په مجبورولو څخه ډک دي چې عقیده او باور پرې لري.

۵- د معلوماتو پراخولی: څوک چې د شیخ رح کتابونه ولولی داسې احساس کوي چې یو له جوړو ډک سمندر ته دننه شوی چې هره شیبه یې یو او بل لور ته

کښيکارۍ او ورته له مختلفو زاويو معلومات ورکوي همدغه راز له مختلفو اړخونو ورته کتې او مسائل ورکوي.

٦- دقيقه تقسيم بندي: مسائل په ښه ډول تقسيم بندي شوي دي او لوستونکې ته د پر مسئلې پوهيدل آسانه او ساده کوي.

٧- د مخالفينو په حق کې عدل او انصاف: شيخ الاسلام رح په شدت هڅه کوي تر څو د دښمنانو او مخالفينو په حق کې له انصاف څخه سترگې پټې نه کړي. دا هغه امتياز دی چې ډيرۍ لیکوال او ويناوال ورته پاملرنه نه کوي، پر مخالفينو پسې تر ټولو ناوړه اتهامات او درواغ تړي او په حق کې يې هيڅ عدالت او انصاف په پام کې نه نيسي. دا ځينې هغه ښيگړې وې چې د شيخ رحمه الله د کتابونو نه د مطالعې په لړ کې مې ذهن ته راغلې او د گرانو لوستونکو خدمت ته مې وړاندې کړې.

د شيخ الاسلام رحمه الله استادان

شیخ الاسلام رح تر دوه سوه د ډیرو شیوخو او استادانو په وړاندې د شاگردۍ گنډې وهلي،¹ او له هغو یې ځینې د (الاربعین لشیخ الاسلام) چې د مجموع الفتاوی په ضمن کې ده، څرگند کړي او همدارنگه (دغه لیکنې) په جدا ډول سره هم چاپ شوي دي، او په هغه کې یې څلویښت حدیثونه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تر سنده پورې ذکر کړي دي. یو شمیر هغو کسانو ته چې حدیث یې اوریدلي اشاره لرو: ابن کثیر رح وایي: "حدیث یې له ابن عبدالدائم، ابن ابوالیسر، ابن عبدان، شیخ شمس الدین حنبلی، قاضی شمس الدین بن عطاء حنفی، شیخ جمالالدین بن صیرفی، مجد الدین بن عساکر، شیخ جمالالدین بغدادی، نجیب بن مقداد، ابن ابوالخیر، ابن علان، ابن ابوبکر هروی، کمال عبدالرحیم، فخر علی، ابن شیبان، شرف بن قواس، زینب بنتمکی او ډیرو نورو څخه اوریدلی".²

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله شاگردان

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۱۹/۱).

² (البداية و النهاية ۱۴/۱۳۶-۱۳۷)

د شيخ رحمه الله شاگردان خورا ډير دي، او د اسلامي علومو ډيرو زده كوونكو او طلابو د نوموړي په وړاندې د شاگردۍ گندي وهلې. د ځينو نومونو ته يې په لنډ ډول اشاره كوو.

۱- محمد بن أحمد بن عبدالهادی (۷۴۴)، چې د "المحرر في الحديث"، "العقود الدرية"، "الصارم المنكي في الرد على السبكي"، او څو نورو كتابونو څښتن دی.

۲- امام شمس الدين ذهبي رح (۷۴۸)، د: "سير أعلام النبلاء"، "تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام"، "الكبائر" او څو نورو كتابونو څښتن دی.

۳- علامه محمد بن ابوبكر بن قيم جوزي رح (۷۵۲)، چې د: "زاد المعاد في هدى خير العباد"، "إعلام الموقعين عن رب العالمين"، مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين"، او څو نورو كتابونو څښتن دی.

۴- ابو حفص عمر بن علي بزار رح (۷۴۹) چې د "الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية" كتاب ليكوال دی.

۵- ابو الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير رح (۷۷۴)، چې د: "تفسير القرآن العظيم" (مشهور په تفسير ابن كثير)، "البداية والنهاية"، "الباعث الحثيث شرح اختصار علوم الحديث" او څو نورو كتابونو څښتن دی.

له معاصرینو څخه، شیخ ولید الأموی، د "مجمع أصحاب شیخ الإسلام ابن تیمیة" په نوم کتاب لیکلی او د شیخ الإسلام رح د یوشمیر شاگردانو د ژوند حالات یې پکې شرحه کړي دي.

د شیخ الإسلام ابن تیمیة رحمه الله حیني څرگندونې

شیخ الإسلام رح وايي: "من سنة الله: أنه إذا أراد إظهار دينه أقام من يعارضه فيحق الحق بكلماته ويقذف بالحق على الباطل فيدمغه فإذا هو زاهق".¹

---

¹(مجمع الفتاوى ٢٨/ ٥٧)

يعني: «د الله تعالى له سنتو خخه دا ده چې كله وغواړي خپل دين خرگند كړي، نو يو څوك را ولاړ شي تر څو د الله تعالى د دين په وړاندې مقابله وكړي، تر هغه وروسته حق د خپلو كلماتو په واسطه ټينگوي او پر باطل يې ورغورځوي؛ نو باطل له منځه وړي او باطل ډير ژر ورك او نابودېږي.»

همدارنگه وايي: "إن في الدنيا جنة من لم يدخلها لن يدخل جنة الآخرة"¹

يعني: «په دنيا کې يو جنت شته، هر څوک چې دې جنت ته نننه نه وځي د آخرت جنت ته به هم داخل نشي». د دنيا له جنت څخه هدف: ايمان، رجوع، محبت، د الله تعالى په قضاء او قدر رضایت او نور دي....

---

¹ (مدارج السالكين ۱/۴۵۲ او الوابل الصيب، ص ۴۸)

دغه راز وايي: الذکر للقلب مثل الماء للسمک فكيف يكون حال السمک إذا فارق الماء؟¹ يعني: «د الله تعالی ذکر او یاد د زړه لپاره داسې دی لکه اوبه د ماهي لپاره، نو که اوبه نه وي د ماهي به څه حال وي؟».

په بل ځای کې وايي: "المحبوس من حبس قلبه عن ربه تعالی والمأسور من أسره هواه".²

يعني: «رښتینی زندانی هغه دی چې زړه یې، هغه له الله تعالی څخه لرې ساتلی وي؛ اورښتینی اسیر هغه دی چې دخپلو نفساني خواهشاتو په بند کې غورځیدلی وي».

دغه راز وايي: "ما ندم من استخار الخالق، وشاور المخلوقين وثبت في أمره"³ يعني: «څوک چې له الله تعالی څخه د خیر غوښتنه وکړي، له مخلوق سره مشوره وکړي او پخپل کار کې ثابت قدم وي نو پښېمانه به نشي».

¹ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۳)

² (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۴۸)

³ (الوابل الصيب من الكلم الطيب، ص ۱۱۲)

بل حاي كي وايي "من أراد السعادة الأبدية، فليلزم عتبه العبودية".¹
يعنى: «خوك چي د هميشنى نيكمرغى غوبتونكى وي نو د بندكى مشكلات
دي پر خان ومني».

"الزهد ترك ما لا ينفع في الآخرة. والورع ترك ما تخاف ضره في الآخرة".²
يعنى: "زهد د هغه شه پرينبودل چي د آخرت په گته نه دي، او ورع د هغه شه
پرينبودل دي چي ويريرې هسي نه آخرت ته دي زيان ورسوي".
دغه رنگه شيخ رحمه الله فرمايي: "التكبر شر من الشرك فإن المتكبر يتكبر عن
عبادة الله تعالى، والمشرک يعبد الله وغيره".³

---

¹(مدارج السالكين ١/٤٢٩)

²(مدارج السالكين ٢/١٢)

³(مدارج السالكين ٢/٣١٦)

یعنی: «غور او تکبر له شرک نه بدتره ده، ځکه مغرور انسان د الله تعالی له عبادت نه تکبر کوي خو مشرک، له الله، سربیره نورو ته هم عبادت کوي».

او وايي: "العوارض والمحن هي کلحر والبرد، فإذا علم العبد أنه لابد منهما لم يغضب لورودهما، ولم يغتم لذلك ولم يحزن".¹

یعني: «ستونزې او کړاوونه د یخنی او گرمۍ په څیر دي، نو کله چې بنده پوهیږي چې دا دواړه حتمي او راتلونکي دي نو د هغوی پر راتگ دې غمجن او مایوسه کیږي نه».

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه د عصمت دعوا نه کوو.

---

¹(مدارج السالکین ۳/۳۶۱)

له انبياء عليهم السلام نه وروسته هيش کس معصوم نه دی، بلکې د خطاو مرتکب کيږي او د خپل انساني خاصيت له مخې پخپلو آراء او نظرياتو کې تير وځي. شيخ الاسلام رح هم له دې قاعدې نه مستثناء نه دی او خپلې اجتهادي تيروتنې لري.

علامه ابن کثير رح د شيخ الاسلام بن تيميه رح په اړه وايي: "وبالجملة كان رحمه الله من كبار العلماء ومن يُخطئ ويصيب ولكن خطوه بالنسبة إلى صوابه كنقطة في بحر لحي، وخطوه أيضا مغفور له كما في صحيح البخاري « إِذَا اجْتَهَدَ الْحَاكِمُ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ » فهو ماجور. و قال الامام مالك بن انس: كل واحد يوخذ من قوله ويترك الا صاحب هذا القبر. "¹

يعني: « لنډه دا چې ابن تيميه د لويو علماؤ له ډلې دی او نورو په خير نښگنې او تيروتنې لري، خو تيروتنې د نښگنو په نسبت داسې دي لکه په ژور سمندر کې يو ټکی، او تيروتنې

¹ (البداية و النهاية ١٤/١٤٠-١٣٩)

له دې امله چې يو مجتهد دی بښل شوي دي. لکه په صحيح بخاری کې چې راغلی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایلي: هر کله چې حکم کوونکی پخپل اجتهاد کې په حقه وي نو د دوه اجرانو څښتن دی او که تیروتنه و کړي نو یو اجر لري،¹ نو (شیخ رح) ته هم اجر ورکول کېږي او امام مالک رح فرمایي: د هر شخص ځینې څرگندونې اخیستل کېږي او ځینې یې پرېښودل کېږي² مگر پرته ددې قبر له څښتن نه (رسول الله ص ته اشاره چې ټولې خبرې یې منل کېږي او هیڅ د رد او او ترک وړ نه دي)».

خو دا په دې معنا نه ده چې هر څه درواغ دې حقیقت ولری چې اهل بدعت والا او گمراهان یې په شیخ الاسلام رح پورې تړي او هغه په داسې څه متهموی چې نه خو هغسې نه دی اونه یې هم نه دی ویلی. په دې بنسټ غواړم په دې برخه کې د شیخ الاسلام ابن رح په اړوند اتو مشهورو او معروفو شېهو ته ځوابونه ورکړم او تر څو د اهل باطل له روش سره د هغوب په درواغو او جعل کاریو اشنا شی.

د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله په اړوند له شبهاتو څخه اوو

¹ (صحيح بخاری روایت شماره ۷۳۵۲).

² (یعنی داسی نه ده چې ټولې خبرې یې سمی او خطا نه لری او د رسول الله ص قبر ته یې اشاره وکړه او ویی ویل)

شبهو ته حُواب

شيخ الاسلام رح د هغو مظلمو علماؤ له ډلې دې چې هم پخپل مهال کې او هم له هغه څخه وروسته د حسودو، کينه کينو او اهل گمراه او بدعتيانو لخوا نه تر تيري لاندې راغلي او د هغه په اړه يې ډيرې ناوړه څرگندونې کړي تر څو د خلکو له نظره د هغه خير وړېده کړي، او مسلمانان د هغه له کتابونو چې د علمي خزانو په خير دي لرې اووسي او د اهل بدعت او گمراهانو په دامونو کې را ايسار شي. مگر هغه چې الله تعالی ورته عزت ورکړي وي هيڅوک يې بيا ذليلولی نشي!

"مشت نمونه خروار" په توگه له تر ټولو معروفو شبهو څخه اوو شبهو ته اشاره کوو.

لومړۍ شبهه: ايا شيخ الاسلام رحمه الله په تجسيم باندې

قائل وه؟

تجسيم الله سبحانه وتعالی ته ته د مخلوقاتو په خير پر جسم باندې قائل کيدل دي. پر اهل سنتو له پخوا نه د اهل بدعت لخوا د تجسيم تهمت پورې شوی دی، او اهل سنت او حديثو ته يې مختلف ناسم او ناروا نسبتونه کړي دي لکه: "مجسمه، مشبهه، حشويه" او نور... په دې قافله کې شيخ رح يوازې نه دی او مخکې تر هغه هم ډير مسلمان او اهل سنت علماء او پوهانو باندې دغه ناروا تور پورې کړای شوی دی، په داسې حال کې چې اهل سنت او حديث نه يوازې دا چې دله دغه

ناروا تهمت څخه بيزاره دي، بلکې د -مجمسه- له سرسختو د بنمنانو دي لکه هغسي چې د معطله¹ گمراه فرقي له سرسختو (دشمنانو دي). امام اسحاق بن راهويه رح (متوفای ۲۳۸ هـ) وايي: "علامة جهنم وأصحابه دعواهم على أهل الجماعة وما أولعوا به من الكذب إنهم مشبهة"².

يعني: «د جهنم بن صفوان (د جهميه گمراه فرقي رئيس) او مگرو يې له نبنانو څخه دا ده چې د درواغو او تزوير له مخې اهل سنت ته د تشبيه نسبت کوي او هغوي مُشَبَّه گڼي».

امام ابو حاتم رازی رح (متوفای ۲۷۷ هـ) وايي: "علامة الجهمية تسميتهم أهل السنة مشبهة"³

يعني: «د جهميه گمراه فرقي له نبنو څخه دا ده چې اهل سنت مشبه گڼي».

¹ (هغه کسان چې په کلی یا جزی ډول د الله له صفاتو منکر دي او هغه د خپل گمان له مخې د تنزیه په نیت نه مني)

² (شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، له امام لالکائی ۵۸۸/۳).

³ (شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، له امام لالکائی ۵۸۸/۳).

امام ابن خزيمه رح (متوفای ۵۳۱۱هـ) وايي "وزعمت الجهمية عليهم لعائن الله أن اهل السنة ومتبعي الاثار، القائلين بكتاب ربهم و سنة نبيهم صلى الله عليه وسلم، المثبتين لله عز وجل من صفاته ما وصف الله به في محكم تنزيله المثبت بين الدفتين و على لسان نبيه المصطفى صلى الله عليه وسلم بنقل العدل موصولا اليه مشبهه، جهلا منهم بكتاب ربنا وسنة نبينا صلى الله عليه وسلم وقلة معرفتهم بلغة العرب الذين بلغتهم خوطبنا"¹

يعني: «د جهميه فرقه (د الله لعنت دې وې پرې) د خپل گمان له مخې: اهل سنت چې د حديثو پيروان دي او باور يې د الله د کتاب او د پيغمبر د سنتو پر بنسټ ده او هغه صفتونه الله تعالی ته منسوبوي چې الله تعالی په خپل کتاب او د هغه د پيغمبر په صحيح سند سره مونږ ته رسيدلي دي؛ مشبهه گني. او د هغوی دا غلط نسبت په دې خاطر هم دی چې د الله تعالی پر کتاب او د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر سنتو جاهل دي، او همدارنگه په عربي ژبه يې پوهه چې مونږ پرې مخاطب کړای شوي يو، لږه او ناچيزه ده.»

¹ کتاب التوحيد وإثبات صفات الرب عز وجل، از امام ابن خزيمه (۵۱/۱).

د شیخ الاسلام رح د مهال او د هغه له وفات څخه وروسته اهل بدعت، جهمیة او معتزله و د تاریخ په لړ دا ناروا او ناسم تهمت پر هغه لگولی او هر خس او خاشاک ته یې لاس اچولی تر څو وکړای شي دغه ستر تهمت اثبات کړي. د دې مدعا او تهمت د اثبات لپاره د شیخ الاسلام رح د مخالفینو له تر ټولو لویو دلایلو څخه د ابن بطوطه څرگندونې دي چې د د معروفې سفرنامې څښتن دی، هغه د خپل کتاب په یوه برخه کې وایي: "و كنت إذ ذاك بدمشق فحضرته يوم الجمعة وهو يعظ الناس على منبر الجامع ويذكرهم فكان من جملة كلامه أن قال أن الله ينزل من سماء الدنيا كنزولي هذا ونزل درجة من درج المنير"¹.

یعني: «کله چې په دمشق کې وم، د جمعې په ورځ جامع اموی ته لاړم، او ابن تیمیه هلته خلکو ته پر منبر وعظ کولو، له خبرو یې یوه دا وه چې ویل یې: الله د دنیا په آسمان کې راتپتېري لکه زما د راتپتېدلو، (دا ابن بطوطه ور اضافه کړې او وایي: کله یې چې دا خبره وکړه) د منبر له یوې پورې نه راتپتې سولو».

د ابن بطوطه د ادعا ځواب

¹ (رحلة ابن بطوطه المسماة تحفة النظر في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ٧٢/١).

د هغه ځواب په اته طریقو سره ورکوو:

لومړی: د ابن بطوطه کتاب تر سخت نقد لاندې داغلی او خپل تاریخي حیثیت او صلاحیت یې له لاسه ورکړی دی، او نشو کولی د یو معتبر تاریخي کتاب په توګه پرې باور وکړو. کله په خپل کتاب کې له داسې کسانو سره د ملاقات ادعا کوي چې دغسې ملاقاتونه غیرممکن دي او یا هم داسې ادعاوې کوي چې له حقیقت سره سر نه لګوي. لکه چې وایې په په یو شمیر ښارونو او جزیرو کې یې داسې ښځې لیدلې چې د یو تي لرونکې دي¹ او یا هم داسې څرګندونې کوي چې له خرافاتو پرته بل څه نه دي.

دوهم: د شيخ رحمه الله په اړوند د ابن بطوطه خبرې یو له بل سره مخالفې دي، او په همدا یوه صفحه کې په څو متناقضو ډولونو د شيخ رح په اړوند نظر څرګندوي. یو ځل هغه د حنبليانو له لویانو ګڼي او له بلې خوا ورته توهین او جسارت کوي او په پای کې هم په اړه یې داسې څه وایي چې ځواب یې اوس ورته ورکوو.

¹ (رحلة ابن بطوطه المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ٢/٤٥٩).

دریم: د شیخ الاسلام رح په دې ټولو دشمنانو کې چې لرل یې ایا یوازې ابن طوطه داسې یو څه ولیدل او رانقل یې کړل؟

څلورم؛ ټولو هغو کسانو چې د ابن تیمیه رح په اړه یې کتابونه لیکلي وایي: چې شیخ رح په جامع اموی کې د تدریس او وعظ څوکۍ درلودله، او هیڅ یو له سیرت لیکونکو یې دا نه دي ویلي چې هغه په پر منبر د جمعې خطبه ویله او یا یې پر منبر وعظ کولو.

پنځم: د ابن بطوطه دغه ادعا له واقعی تاریخي لید نه کذب او یوازې دروغ دي. ابن بطوطه له شیخ الاسلام رح څخه اصلا نه دي اوریدلي، ابن بطوطه پخپله اعتراف کوي چې د ۷۲۶هـ کال د رمضان په نهمه د پنجشنبې په ورځ دمشق ته دننه شوي. هغه وایي: "وصلت يوم الخميس التاسع من شهر رمضان المعظم عام ستة وعشرين إلى مدينة الشام فنزلت منها بمدرسة المالكية المعروفة بالشرابية ودمشق هي التي تفضل جميع البلاد حسنا وتهدمها جمالا..."

یعني: «د ۷۲۶هـ د رمضان په نهمه د پنجشنبې په ورځ شام ته دننه شوم او په مالکيه مدرسه چې په شرابشيه مشهوره وه پکې مې واړول. او دمشق هغه شار دی چې په بنکلا او سمسورتيا

کې په ټولو بنارونو برتري لري...»¹. په داسې حال کې چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح د (۷۲۶هـ) په شپږم د شعبان د دوشنبې په ورځ زنداني شوی دی. علامه ابن عبدالهادی رح وایي: " ولما كان يوم الاثنين بعد العصر السادس من شعبان من السنة المذكورة... " ².

يعني: « کله چې د همدې کال د شعبان د شپږمې د دوشنبې ورځې له مازيگر نه وروسته راوړسیدو ... ددې په دوام کې څرگندوي چې د سلطان له لوري د شیخ رح د زنداني کولو دستور ورکړای شو». اوس اساسي سوال دا دی چې شیخ رح د ۷۲۶هـ کال په شعبان کې زنداني شوی دی او ابن بطوطه د همدې کال په رمضان کې دمشق ته ننوتی دی، يعني دمشق ته د ابن بطوطه له راتلو څخه نږدې یوه میاشت مخکې شیخ رح زنداني شوی دی.

نو بیا څنگه ابن بطوطه، شیخ لیدلی او دا داستان یې ذکر کړی دی؟

¹ (رحلة ابن بطوطة المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الأسفار ۱/۶۲).

² (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۴۵).

شپږم: د شيخ الاسلام رح په کتابونو کې د دې نظريې مخالفت شتون لري او شيخ رخ په شدت سره د تجسيم له شومې پديدې سره مبارزه کړې ده. د بيلگې په توگه شيخ الاسلام رح په خپل مبارک کتاب "العقيدة الواسطية" مي گويد: "ومن الإيمان بالله: الإيمان بما وصف به نفسه في كتابه و بما وصفه به رسوله محمد صلى الله عليه وسلم. من غير تحريف و لا تعطيل، ومن غير: تكييف و لا تمثيل بل يو منون بأن الله تعالى ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۗ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾¹، فلا ينفون عنه: ما وصف به نفسه. ولا يحرفون: الكلم عن مواضعه. ولا يلحدون في: أسماء الله، وآياته. ولا يمثّلون: صفاته بصفات خلقه. لأنّه سبحانه؛ لا سمى له، ولا كفو له، ولا ند له، ولا يقاس بخلقه سبحانه وتعالى." ²

يعنى؛ «پر الله تعالى له ايمان څخه دا ده چې باور ولرو په هغه څه چې الله تعالى ورباندې خپل ځان توصيف کړی دی، او په هغه څه چې رسول يې محمد صلى الله عليه وسلم پرې

¹(اشوری: ۱۱)²(العقيدة الوسطية ص ۲-۳)

خبر ورکړی دی. پرته له هیڅ تحریف¹، تعطیل²، تکییف³ او تمثیل⁴ نه یعنې اهل سنت و جماعت ایمان لري پر دې چې الله تعالی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۗ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾⁵ ترجمه: هیڅ شی د الله په څیر نه دی او هغه لیدونکی او اوریدونکی دی. او هغه صفت چې الله پرې ځان موصوف کړی دی نفی او انکار ترې نه کوی او له قرآن او حدیث نه هیڅ قول د هغه له ځای نه نه تحریفوی او دالله تعالی په نومونو او ننبو کې د الحاد او کوروالی نه کوي، د هغو کیفیت نه تعینوی او د هغه صفات له مخلوقاتو سره یې نه تشبیه کوي. ځکه الله تعالی، سیال بیلگه او مثال نه لري او له مخلوقاتو سره یې د پرتلې وړنه دی».

شیخ رح دا څرگندوي چې د صفت نزول په شمول د الله هر صفت بدون له کیفیته اثبات شوی او هغه ته د کیفیت تعیین او څرنگوالی نه ورکوو.

نو څنگه ممکنه ده چې د ابن بطوطه د کاذبو ادعاو له مخې هغه پخپله د صفت نزول په برخه کې د تعیین کیفیت مرتکب شوی وي؟

¹ تحریف د د تغیر او تبدیل په مانا ده یعنی حق نه لرو د الله د صفاتو معنا تغیر کړو البته محرفین یې تأویلوي.

² تعطیل د ترک او تخلیه په مانا ده او په اصطلاح کې د الله له صفاتو او اسمو پر انکار تلقی کيږي. دا انکار ممکن کلی وی یا جزی.

³ تعیین د بیان او د تعیین کیفیت او د صفاتو د څرنگوالی په مانا ده لکه دا چې څوک ووایی د الله تعالی راکښته کیدل د دی کس یا شي په څیر دی.

⁴ تمثیل: یو شی ته د بیلگې او مثیل د اثباتولو په مانا ده لکه چې وویل سی د الله لاس د فلانکی مخلوق د لاس په څیر ده.

بغير د العقيدة الواسطية كتاب له دې متنه، شيخ رح په خپلو کتابونو کې بيا بيا له مجسمه او مشبهه سره خپل شديد مخالفت کوي تر دې چې د الله تعالی د صفت نزول په اړوند د شرح حدیث نزول تر نامه لاندې مستقل کتاب لري او په دې کتاب کې يې د رب العالمين پر نزول له تعيين کیفیت سره شديد مخالفت کړی دی او اهل تمثيل او تشبيه يې خطاکاران گڼلي.

اووم: اصل پر حسن ظن (بڼه فکر) نيسو، د ابن بطوطه په اړه نیک گمان کوو او وايو چې: ممکنه ده ناسخينو او د شيخ الاسلام رح مخالفينو دغه سراسر درواغ تهمت او ناروا خرگندونې په دې کتاب کې کښلې او ورزياتې کړې وي. لکه علامه ابن حجر رح چې اشاره کوي چې نصر منبجی صوفي حلولى اوازه خپره کړه چې ابن تيميه رح له منبر څخه راکښته شو او ويې ويل: الله دا ډول د دنيا آسمان ته نزول کوي. ابن حجر رح د دې خبرې په آخر کې وايي چې: "فنسب إلى تجسيم"¹ يعني: «د تجسيم عقیده په هغه پورې تړل شوې ده». يعني هغه ته يې د داسې يو څه نسبت ورکړ.

¹(الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة ١٨٠/١)

نو له دغه ډول تهمت گرو دبنمانو څخه دا لري نه ده چې همداسې يو څه يې د ابن بطوطه په کتاب کې هم ورزيات کړي وي.

علامه ابن حجر رح دغه نیک گمان لا غبنتلی کوي، داسې چې د ابن بطوطه د کتاب په اړه وايي چې د دې کتاب تفصیل پخپله ابن بطوطه نه دی لیکلی بلکې ابو عبدالله جزی کلبی لیکلي او ترتیب کړي دي. "وقرأت بخط ابن مرزوق أن أبا عبد الله بن جزی نمقها وحررها"¹ يعني: «د ابن مرزوق په خط مې ولیدل چې ابو عبدالله بن جزی دا کتاب لیکلی او ترتیب کړی دی»

تم: يو شمير علماؤ د شيخ الاسلام رح په اړوند دغه شبهه کذب او درواغ گنلې او هغه ته يې له دغه ناروا تور څخه براءت ورکړی، له دغو علماؤ څخه څو تنو ته يې اشاره کوو:

ابن حجر هیتمی (متوفای ۹۷۴هـ) غفرالله له²: د هغو کسانو له ډلې دی چې په شیخ الاسلام رح پسې يې ډیر درواغ تړلي دي، او د تجسیم کاذب نسبت يې هغه ته کړی دی. خو له هغه

¹ (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة ۲۷۷/۵)

² (دا کس علامه ابن حجر عسقلاني د فتح الباري څښتن او حافظ نور الدين هيشمی د مجمع الزوائد څښتن نه دی).

څخه وروسته ډيرو علماؤ نوموړی سخت تر نیوکو لاندې راوستی او د شیخ الاسلام رح په حق کې یې هغه په بې انصافی او بې هوډه خبرو تورن کړي.

له دې کسانو علامه نعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خیر الدین، آلوسی رحمہ الله چې د علامه آلوسی (د تفسیر روح المعانی د څښتن زوی)، دی. نوموړي پخپل کتاب "جلاء العينين في محاكمة الأحمدين" د احمد بن تیمیه او احمد بن حجر هیتمی تر منځ فیصله کړې او له شیخ ابن تیمیه رح څخه یې دفاع کړې ده، له دې جملې یې د تجسیم قضیه ده چې وروسته به د هغه خبرې رانقل کړو. ان شاء الله.

همدارنگه علی قاری هروی رح (متوفای ۱۰۱۴هـ) هم د هغو کسانو له ډلې دی چې پخپلو کتابونو کې یې دغه ناروا او شنع نسبت له شیخ رح څخه لرې کړی دی. هغه له ابن تیمیه او ابن قیم رح چې د ابن حجر هیتمی لخوا ورپورې تهمت تړل شوی او د تجسیم نسبت یې ورته کړی، په دفاع کې وایي "أقول صانهما الله من هذه السمة الشنيعة، والنسبة الفظيعة و من طالع شرح منازل السائرين، تبين له انهما كانا من أكابر أهل سنة و الجماعة، ومن أولياء هذه الامة".¹

¹ (جمع الوسائل في شرح الشمائل ۱/۱۶۸، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ۷/۲۷۷۸ په د ضمن د شرح ۴۳۴۰ شماری. روایت، کتاب، اللباس).

يعني: «الله تعالى هغوي (ابن تيميه او ابن قيم رحمهما الله) له دي ناوره تهمت او وحشتناك نسبت خخه ساتلي دي او هر خوك چي شرح منازل السائرين (مدارج السالكين علامه ابن قيم) مطالعه كړي نو ورته به ثابته شي چي ابن تيميه او ابن قيم د اهل سنت و جماعت له مشرانو او د دي امت له اولياؤ خخه دي»،

علامه ابراهيم كوراني شافعي (متوفاي ۱۱۰۱هـ) وايي: "ابن تيمية ليس قائلًا بالتجسيم، فقد صرح بأن الله تعالى ليس جسمًا في رسالة تكلم فيها على حديث النزول كُل ليلة إلى السماء الدنيا. وقال في رسالة أخرى: من قال: إن الله تعالى يماثل المخلوقات فهو مفتر على الله سبحانه، بل هو على مذهب السلف".¹

يعني: «ابن تيميه په تجسيم عقیده نه درلوده بلکې پخپله رساله کې چې د حديث نزول په اړه يې بحث کړی دا يې خرگنده کړې ده چې الله تعالى جسم نه دی، او همدارنگه په بله

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ۱/۳۸۹).

رساله كې وايي: څوك چې مخلوقات له الله تعالى سره پرتله كړي په حقيقت كې يې پر الله درواغ تړلي دي. په دې شك نشته چې ابن تيميه د سلفو رحمهم الله په مذهب دي.»

علامه آلوسي د تفسير روح المعاني څښتن وايي "حاشا لله تعالى أن يكون من المجسمة بل هو أبرأ الناس منهم، نعم، يقول بالفوقية على المعنى الذي أراد الله سبحانه ورسوله - صلى الله عليه وسلم -، وذلك مذهب السلف في المتشابهات، وهو بمعزل عن التجسيم"¹

يعني: «هېڅكله ابن د مجسمه له فرقې څخه نه وه بلکې له دې فرقې نه ترټولو ډير بې زاره خلکو څخه وه. هوکې! هغه د الله پر فوقيت لکه څنگه چې الله او د هغه پيغمبر صلى الله عليه وسلم يې اراده لري، باور درلوده. او دا د متشابهاتو په برخه کې هماغه د سلفو مذهب دی او ابن تيميه او تجسيم ډير سره لري دي»،

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح د ابن حجر هيثمي په رد او د ابن تيميه رح نه په دفاع کې وايي: "والعجب من الشيخ ابن حجر ركيف ينسب إليه هذه الأقوال من غير نقل عنه وإسناد، وقد قالوا: لولا الإسناد لقال من شاء ما شاء".²

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ١/٣٨٩).

² (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين ١/٣٨٩).

یعنی: « حیرانتیا ده چې شیخ ابن حجر خنګه دغه خرګندونې (دتجسیم په برخه کې) پرته له هیڅ سند او منبع نه ابن تیمیه ته منسوبوي. علماؤ ویلي دي چې: که چیرې سند نه وي نو د هر چا چې هر څه زړه غواړي وایي یې»

د "شَابْ أَمْرُد" شبهي ته ځواب او آیا شیخ الاسلام رحمه الله پر دې معتقد وه چې الله "شَابْ أَمْرُد" دی؟

پر شیخ ابن تیمیه رح د تجسیم د نسبت او ورباندې له تړل شوو مشهورو شبها تو څخه یوه دا ده چې: مخالفینو یې درواغ تړلي او ویلي یې دي چې ابن تیمیه پر دې قائل وه چې الله تعالی د یو ګرګوتي وینستانو لرونکي ځوان په څیر دی. (معاذالله) تر دې چې په ډیره بې انصافی او درواغو سره یې ویلي: ابن تیمیه د ګرګوتو وینستانو لرونکي خدای عبادت کوي.

ځواب: له هر څه مخکې باید پر دې وپوهیږو چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح د الله تعالی له تجسیم نه بې زاره دی او نوموړي ته دا نسبت کول محض درواغ دي. نو د هغې قضې حقیقت څه دی چې دا تور یې په شیخ پورې تړلی دی؟

د حدیثو په کتابونو کې داسې روایت وجود لري چې پر دې مدعا دلالت کوي.

په پیل کې اجازه راکړئ تر څو د دغه روایت طریقې او ځینې الفاظ د هغو په اړوند د علماؤ له احکامو سره رانقل کړم: دا روایت د دوه طریقو او ګڼو الفاظو لرونکی دی.

اوله طریقه: د قتاده حدیث، له عکرمه له ابن عباس رضی الله عنهما څخه ده او یو لفظ یې په دې ډول ده: "رأيت ربيَّ جعداً أمرد، او په بل لفظ، في صورة شاب أمرد جعد"¹ یعنی: «رب مې د یو داسې ځوان په شکل کې چې لا تر اوسه یې د څیرې وینبتان نه وي راټوکیدلي او گرگوتي وینبان لري، ولیدو».

دا روایت په دې طریقي سره ځینو علماؤ تصحيح کړی دی چې له دې ډلې:

امام احمد رح²، امام ابو زرعه رازی رح³، امام طبرانی رح⁴، امام ابو الحسن بن بشیار رح⁵، قاضی ابو یعلی رح⁶، امام ابن صدقه رح دي.⁷

¹ (الأسماء والصفات للبيهقي، روایت شماره ۹۳۸)

²² (المنتخب من علل الخلا، ص ۲۸۰، و إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ۳۹۱)

³ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ۱۴۴)

⁴ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ۱۴۳)

⁵ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ۱۴۳-۱۴۲)

⁶ (إبطال التأويلات لأبي يعلى، ص ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۲)

⁷ (إبطال التأويلات ۱۴۴)

خو یوه ډله نورو علماؤ دا روایت ضعیف یا ساقط گڼلی چې له دې ډلې دا دي: ابن جوزي رح¹، امام ذهبي رح، منکر بللی²، او علامه سبکی دروغ او موضوعی بللی³ او شيخ الباني رح هم منکر گڼلی دی⁴.

دوهمه طریقه: له مروان بن عثمان هغه له عماره بن عامر هغه له ام طفیل نه په مرفوع شکل سره روایت کوی، او له الفظو څخه یې دا دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: "رأيت ربي في المنام في صورة شاب..."⁵

يعني: «رب مې په خوب کې د یو ځوان... په ډول ولیدو».

¹ (العلل المتناهية ١/٣٦)

² (سير أعلام النبلاء ١٠/١١٣)

³ (طبقات الشافعية الكبرى ٢/٣١٢)

⁴ (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة ١٣/٧٢٥)

⁵ (المعجم الكبير روایت شماره ٣٤٦).

دا طريقه ابوالحسن بن بشار او ابو يعلى صحيحه گڼلې¹ خو يو ډله نورو علماؤ دروغ او موضوعي گڼلې، چې له دې جملې:

امام احمد رحمه الله²، يحيى بن معين رحمه الله³، امام نسائي رحمه الله⁴، امام ابن حبان رحمه الله⁵، علامه سبكي⁶، علامه بدرالدين بن جماعه رحمه الله⁷، علامه سيوطي رحمه الله⁸، علامه شوکاني رحمه الله⁹ او شيخ آلبناني رحمه الله دي.¹⁰

له حلوليه نه يوې ډلې دا ليدنه او رؤيت رښتيني گڼلې او الله يې تشبيه او تجسيم کړی دی او ځيني نورو بيا دا ليدنه په خوب کې گڼلې او د خوب نړۍ يې له حقيقي نړۍ نه جدا

¹ (إبطال التأويلات لأخبار الصفات، ص ۱۴۲ و طبقات الحنابلة ۲/۵۹).

² (المنتخب من علل الخلال، ص ۲۸۴).

³ (تاريخ بغداد ۱۵/۴۱۹).

⁴ (العلل المتناهية ۱/۳۰).

⁵ (الثقات ۵/۲۴۵).

⁶ (طبقات الشافعية الكبرى ۲/۳۱۲).

⁷ (إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ۲۰۶).

⁸ (اللاكيء المصنوعة في الأحاديث الموضوعة ۱/۳۳).

⁹ (الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة، ص ۴۴۷).

¹⁰ (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة ۱۳/۸۱۹).

گنلې ده. خو ټولو هغو اهل سنتو علماؤ چې دا روایت یې صحیح گنلې نو پر خوب یې تعبیر کړی نه په ویننه.

د شيخ الاسلام ابن تيميه رح د کلام ظاهر په دې دلالت کوي چې هغه دا روایت تضعيفوي. د بيلگې په توگه نوموړی د هغو کسانو په رد کې چې دالله تعالی د صفاتو په اثبات کې مبالغه کوي وايي:

"أحاديث رووها في الصفات زائدة على احاديث التي في دواوين الإسلام مما نعلم باليقين القاطع أنها كذب وبهتان بل كفر شنيع. وقد يقولون من أنواع الكفر ما لا يروون فيه حديثاً".¹

يعني: «يعني د صفاتو د اثبات په باب کې داسې احاديث روایت کوي چې د اصل اسلام په کتابونو کې له شته احاديثو څخه زیات (آخوا) دی. او په یقین سره پوهیږو دغه روایاتونه چې رانقلوي یې نه یوازې دا چې درواغ او بهتان دي بلکې ډیر ناوړه او قبیح کفر دی. او کله هم داسې کفریات وايي چې هیڅ حدیث یې په اړه وجود نه لري».

¹(مجموع الفتاوى ۳/۳۸۵)

د دې په دوام وروسته له دې چې د دې درواغو ځینې مثالونه بیانوي نو وایي چې "وکذلك الحديث الذي رواه أهل العلم أنه قال: {رأيت ربي في صورة كذا وكذا}"¹.

یعني: «او همدارنگه دغو احادیثو، داسې یو روایت دی چې اهل علم هغه روایت کړی چې "خدای مې په داسې او هغسې شکل ولیدو"». په دوام یې هغه (روایت) د تمریض په صیغې چې پر ضعیفوالي دلالت کوي بیان کړی او وایي «یروی من طریق ابن عباس ومن طریق أم الطفیل وغيرهما وفيه {أنه وضع يده ...}»².

یعني: «د ابن عباس، ام طفیل له خوا روایت شوی او په هغه کې داسې راغلي دي...».

مگر هغه څه چې مخالفین یې د نوموړي له "بیان تلبیس الجهمية"³ له کتاب څخه رانقلوي چې گنې هغه دا روتیت تصحیح کړی، باید ووايو چې:

لومړی: هغه د رد په ځای کې دا خبره راوړې او اصل بحث دوه پاڼې وړاندې⁴ شروع کيږي.

¹ (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

² (مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

³ (۷/۱۹۰)

⁴ (ص ۲۸۸)

دوهم: آن که فرض کرو چې روایت صحیح گنلی نو بیا هم یوازې شیخ رحمه الله نه دی بلکې ترده مخکې لوی امامان شته چې دغه روایت یې صحیح گنلی.

باید ووايم چې: شيخ الاسلام رحمه الله د دغه روایت د صحیح گنلو پر فرض؛ هغه په خوب کې په لیدلو تعبیر کړی او همدارنگه یې د دې روایت او د هغه روایت تر منځ توپیر رامنځته کړی چې له ابن عباس نه د معراج په شپه د الله تعالی د لیدلو په اړه رانقل شوی.¹ سره ل دې چې د معراج په شپه د لیدنې په اړه هم ځینو علماؤ څرگندونې کړي او هغه یې په قلبي لیدنه گنلې نه د سترگو لیدنه.

د دې بحث نور تفصیل ولولئ؛

: شيخ الإسلام رحمه الله وايي: "و کلها فيها ما يبين أن ذلك كان في المنام وأنه كان بالدينة إلا حديث عكرمة عن ابن عباس وقد جعل أحمد أصلها واحدا وكذلك قال العلماء"²

¹(مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

²(بيان تلييس الجهمية ۷/۲۲۹)

يعني: «يعني ټول رواينونه چې په دې باب راغلي دا څرگندوي چې دا ليدنه په مدينه منوره کې او په خوب کې وه پرته د عكرمه با عباس له حديث نه (چې په بنكاره پكې د خوب كلمه نه ده راغلي) او امام احمد رحمه الله د دواړو روايتونو (ابن عباس او ام طفيل) اساس يو بللی او نورو علماؤ هم همداسې ويلي».¹

همدارنگه وايي: "وهذا الحديث الذي أمر أحمد بتحديثه قد صرح فيه بأنه رأى ذلك في المنام".

يعني: «يعني امام احمد رحمه د دې حديث په روايت امر كړی او دا يې څرگنده كړې ده چې دغه روئت او ليدنه په خوب کې وه».

شيخ الاسلام رحمه اله په صراحت سره دا څرگندوي چې په دنيا کې د الله تعالى ليدنه هيچا ته ممكنه نه ده او پر مجسمه د رد په برخه کې وايي:

"أدخلوا في ذلك من الأمور ما نفاه الله ورسوله، حتى قالوا: إنه يرى في الدنيا بالآبصار"²

¹ (بيان تليس الجهمية ٧/٢٢٩)

² (منهاج السنة ٢/٥٣٨).

يعني: «(مجسمه) و په دې اړه داسې مسائل را دننه کړي چې الله او رسول يې هغه نفيه کي او انکار يې ترې کړي. تر دې چې (مجسمه) ويلي: چې الله په دنيا کې په سترگو ليدل کيږي».

دغه راز وايي: "وقد اتفق المسلمون على أن النبي صلى الله عليه وسلم لم ير ربه بعينه في الارض و أن الله لما ينزل له إلى الأرض وليس عن النبي صلى الله عليه وسلم قط حديث فيه أن الله نزل له إلى الأرض".¹

يعني: «مسلمانان په دې اتفاق لري چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل رب په سترگو نه دی ليدلی، او همدارنگه اتفاق لري چې الله تعالی د خپل پيغمبر په خاطر د ځمکې مخ ته نه دی راکښته شوی او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم هيڅ داسې حديث شتون نه لري چې دا ثابته کړي».

¹(مجموع الفتاوى ۳/۳۸۷)

دا یوازې شیخ الاسلام ابن تیمه رح نه دی چې وایي که چیرې د لیدنې تفسیر او تعبیر پر خوب وشي؛ په دې روایت کې مشکل نشته، بلکې بلکې د علماؤ بله ډله هم په دې نظر ده.

له دې جملې نه: امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱ هـ)، دی چې خبرې مو یې وړاندې ولیکې، دغه راز امام عثمان بن سعید دارمی رحمه الله (متوفای ۲۸۰ هـ) په کوم ځای کې دا روایت "أتاني ربي في أحسن صورة" را نقلوي، وایي: "وإنما هذه الرؤية كانت في المنام، وفي المنام يمكن رؤية الله تعالى على كل حال وفي كل صورة"¹

یعني: «دا لیدنه په خوب کې وه او په خوب کې د الله تعالی لیدنه په هر حال او صورت باندې ممکنه ده».

امام ذهبی رحمه الله (متوفای ۷۴۸ هـ) وایي: "وهذه الرؤية رؤيا منام إن صحت".² یعني: «فرضا که دا روایات سم وي؛ نو دا لیدنه په خوب کې وه».

بدر الدین بن جماع رحمه الله (متوفای ۷۳۳ هـ) وروسته تر دې چې د دې روایتو ثبوت تر سوال لاندې راوړي وایي: "وبتقدير ثبوته فإن له أجوبة الأول لعله كان في النوم والمنامات

¹ (النقض على المريسي، ص ۲۸۷)

² (میزان الاعتدال في نقد الرجال ۱/۵۹۴)

أوهام وتخیلات جعلها اللهدليلا على ما كان أو يكون والتخیلات والأوهام ليست حقائق في نفسها كما يرى الإنسان أنه طار في الهواء ومشى على الماء أو أنه في مكة أو الهند وشبه ذلك فإن ذلك ليس حقيقة قطعا فإن قيل رؤيا الأنبياء حق قلنا نعم حق ومعناه أنها حق في مقاصدها وتأويلاتها لا في صورها في نفسها مطلقا في جميعها".¹

يعني: « بالفرض د دغه روايت د سموالي په صورت کې کولای شو لاندې ځوابونه ورکړو، لومړی؛ ممکنه ده چې په خوب کې شوي وي، او طبعا خوبونه له تخيلاتو وراخوا بل څه نه دي چې الله تعالی د هغه څه لپاره چې وه يا دي دليل گرځولي. او په دې کې شک نشته چې تخيلات او اوهام رينستوني نه دي، لکه انسان چې په خوب کې ويني چې: په هوا کې يې الوتنه کړې وي يا د اوبو په سر ځغلي يا دا چې ځان په مکه يا هند کې ويني؛ او يا د دې په څير نور شيان گوري. يقينا چې داسې شيان حقيقت نه لري. خو که چيرې وويل شي چې د انبياؤ خوب حق دی! نو وايو چې هوکې! پخپلو مقاصدو او تاويل کې حق دی خو نه په ټولو هغو صورتو او ډولونو کې چې گوري يې.»

¹ (إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ۲۰۴ او ۲۰۵)

همدارنگه علامه سيوطي رحمه الله (متوفای ۹۱۱ هـ) وايي: "وهذا الحديث إن حمل رؤية على المنام فلا إشكال"¹

يعني: «که چيرې دا حديث په خوب کې په ليدنه تعبير شي مشکل پکې نشته».

و امام عجلوني رحمه الله (متوفای ۱۱۶۲ هـ) د علامه سيوطي رحمه الله دا خبرع راخيستي او هيڅ تبصره يې پرې نه ده ليکلې چې دا پخپله د دې قول پر تائيد دلالت کوي.²

علامه معلمی رحمه الله (متوفای ۱۳۸۶ هـ) وايي: "إن لهذا الحديث طرقا معروفة في بعضها ما يشعر بأنها رؤيا منام، وفي بعضها ما يصرح بذلك، فإن كان كذلك اندفع الاستنكار رأساً"³

يعني: «دا روايت مشهورې طريقې لري، او په ځينو دغو طريقو کې داسې الفاظ شتون لري چې د خوب پر ليدنه دلالت کوي، او په يو شمير نورو کې په خوب کې پر ليدنه صراحت شتون نه لري؛ نو که چيرې داسې ول بيا يې د انکار کچه لوړېږي». نو حتمي نه ده چې هر

¹ (اللاكي، المصنوعة في الأحاديث الموضوعة ۱/۳۴)

(كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس ۱/۴۳۷²)

³ (التنكيل بما في تأنيب الكوثري من الأباطيل ۱/۲۵۵)

خه مو په خوب کې وليدل بايد په رښتيا يو داسې خه وي لکه په وينه او حقيقي نړۍ کې چې دي.

په قرآن کریم کې د يوسف عليه السلام د خوب په اړه لولو چې: {إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سُجْدِينَ} ¹

ژباړه: (اې پيغمبره په ياد ولره) کله چې يوسف (ع) خپل پلار ته وويل: "پلاره جانه! ما خوب ليدلی دی چې يوولس ستوري دي او لمر او سپوږمۍ ده؛ او ومې ليدل چې هغوی ما ته سجده کوي."

او د سورې په وروستيو آيتونو کې لولو: {وَرَفَعَ أَبَوِيهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا} ^ط وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ²

¹(سوره يوسف آيت 4).

²(سوره يوسف آيت 100)

ژباړه: هغه خپل مور او پلار پاڅول او له ځانه سره يې پر تخت کښېنول او ټول د هغه په وړاندي (د اميرانو په وړاندي د هغه مهال د خلکو په رواج) بې واکه په سجده تپت شول. يوسف (ع) وويل: "پلاره! دا زما د هغه خوب تعبیر دی، چي ما مخکي ليدلی ؤ، زما رب هغه حقيقت وگرځاوه.

نو دلته وليدل شول چې د الله پيغمبر يوسف عليه السلام په خوب کې ستوري ويني، چې هغه ته سجده کوي خو د وينې او واقعي نړۍ کې دا دهغه مور، پلار او يوولس وروڼه دي چې هغه ته يې سجده وکړه او هغه خپل خوب پخپله دغه رنگه تعبيريوي.¹

علامه ابن جوزي رحمه الله (متوفای ۵۹۷ هـ) وايي: "و رؤيا المنام وهم والأوهام لاتكون حقائق، والإنسان يرى نفسه كأنه يطير أو كأنه قد صار بهيمة"²

يعني: «هغه څه چې انسان يې په خوب کې گوري، وجودي حقيقت نه لري بلکې له اوهامو پرته بل څه نه دي. انسان په خوب کې ويني چې الوتنه يې کړې ده يا هم د يو څاروي په

¹ (بيان تلبیس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية ۱/۳۲۵)

² (دفع شبه التشبيه بأكف التنزيه، ص ۱۵۰)

خير شوی». خو طبعی ده چې د وینې په نړۍ کې داسې څه نه دي پېښ شوي بلکې خپل خاص تعبیر لري.

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله وايي: "و رؤيا المنام له حكم غير رؤيا الحقيقة في اليقظة ولها تعبیر و تأويل لما فيها من الامثال المضروبة للحقائق"¹

يعني: «په خوب کې ليدل ځانگړی حکم لري او په وینې او حقيقي نړۍ کې د ليدلو په خیر نه دي. خوب خپل ځانگړی تعبیر او تأویل لري او پکې بيان شوی مثال په حقيقي نړۍ کې دی».

مگر په خوب کې د الله تعالی ليدل په څه شي باندې دلالت کوي؟

---

¹(مجموع الفتاوى ۳/۳۹۰).

امام بیهقی رحمہ اللہ (متوفای ۴۵۸هـ) د ابن عباس روایت پر خوب تعبیر کړی او وایي: "قال أهل النظر: رؤيا النوم قد يكون وهما يجعله الله تعالى دلالة للرأى على أمر سالف أو أنف على طريق التعبير"¹.

یعني: «اهل تحقیق وایي: هغه څه چې یو شخص یې په خوب کې ویني، کله هم پرته بل څه نه وي چې الله تعالی هغه د خوب لیدونکي پر حال او احوال د تعبیر په توګه رامنځته کوي، چې په تیر یا راتلونکي کې څه پېښ شوي یا به پېښ شي».

شیخ الاسلام رح وایي: "وقد يرى المؤمن ربه في المنام في صور متنوعة على قدر إيمانه و يقينيه، فإذا كان إيمانه صحيحا لم يره إلا في صورة حسنة وإذا كان في إيمانه نقص رأى ما يشبه إيمانه و رؤيا المنام لها حكم غير رؤيا الحقيقة في القيظة"².

یعني: «او ممکنه ده چې یو مسلمان په خوب کې خپل رب په مختلفو شکلونو وويني، که چیرې یې ایمان سم او صحیح وي نو په ډیر ښکلي شکل او ډول سره به یې ویني؛ او که

¹ (الأسماء والصفات للبيهقي ص ۲/۳۶۸ و إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ ص ۲۰۶)

² (مجموع الفتاوى ۳/۳۹۰)

چيرې يې په ايمان کې نقص او کمی شتون ولري نو د هماغه خپل ايمان په اندازه به يې ويني، او په خوب کې ليدنه د وينې او حقيقي ليدنې څخه جدا حکم لري».

همدارنگه وايي: "فالإنسان قد يرى ربه في المنام ويُخاطبه فهذا حق في الرؤيا، ولا يجوز أن يعتقد أن الله في نفسه مثل ما رأى في المنام، فإن سائر ما يرى في المنام لا يجب أن يكون مُمَثَلًا... وليس في رؤية الله في المنام نقص ولا عيب يتعلق به سبحانه وتعالى وإنما ذلك بحسب حال الرائي وصحة إيمانه وفساده واستقامة حاله وانحرافه... فلا نعتقد أن ما تخيله الإنسان في منامه أو يقظته من الصور أن الله في نفسه مثل ذلك، فإنه ليس هو في نفسه مثل ذلك"¹

يعني: «كله هم انسان خپل رب په خوب کې ويني او ورته خطاب كيږي؛ دغه ډول خوبونه حق دي او دا جائزه نه ده چې څوك باور ولري الله هغه ډول دی چې په خوب کې يې ليدلی او په خوب کې د نورو دغه ډول ليدنو په هکله هم همداسې ده؛ چې حتمي هغه ډول نه ده لکه په خوب کې چې ليدل شوي... او دا چې الله تعالی په خوب کې وليدل شي هغه ته کوم نقص او عيب نه متوجه كيږي بلکې دا د خوب ليدونکي په ديندارۍ پورې اړه لري چې ايمان يې صحيح دی يا پکې فساد شتون لري او همدارنگه سمې لارې ته د نوموړي په

¹ (بيان تلييس الجهمية ۱/۳۲۷-۳۲۶)

پابندی. یا هم ترې انحراف او کوروالي باندې دلالت کوي... او همدارنگه مونږ په دې باندې باور نه لرو چې الله تعالی دې هغه شانته وي کوم څه چې د انسان په تخیل او تصور کې په ویننه او خوب کې منځته راځي، ځکه الله سبحانه وتعالی هغسې نه دی. شیخ الاسلام رح د مشبهه او مجسمه په وړاندې له سرسختو مخالفینو دی او د هغوی باور یې په شدت تر سوال لاندې راوستی چې پر دې ادعا شاهد، د نوموړي ارزښتناک کتابونه دي. لکه څنگه مو چې په لومړی برخه کې د شیخ رح عقایدو په اړه د ابن بطوطه د پوچې ادعا په رد کې اشاره وکړه. له لطف څخه خالي نه ده چې په دې برخه کې هم د هغه خبره رانقل کړو.

علامه ابن تیمیه رحمه الله وايي: "واتفق سلف الأمة وأئمتها: أن الله ليس كمثله شيء لا في ذاته ولا في صفاته. ولا في أفعاله وقال: من قال من الأئمة من شبه الله بخلقهم فقد كفر"¹

يعني: «د امت سلف رحمهم الله پر دې اتفاق لري چې: چې هېڅ شی په ذات صفاتو او اعمالو کې د الله په څیر او مثیل نشته او ځینې ائمه (نعیم بن حماد خزاعي ته یې اشاره ده) وو فرمایلي: څوک چې الله له خپلو مخلوقاتو سره تشبیه کړي نو کافر شو».

¹ (مجموع الفتاوى ۲/۱۲۶)

شيخ الإسلام رحمه الله په ځانگړې توگه هغه کسان رد کړي چې الله ته د "شاب أمرد" تصور کوي او د هغوی په اړه داسې وايي: "وفيه من يتأول قوله صلى الله عليه وسلم رأيت ربِّي في أحسن صورة وفي صورة كذا وكذا ويجعل الأمر ربه و هؤلاء الحلولية والاتحادية"¹

يعني: « او ځينو د هغوی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې چې فرمایلي یې دي، "رب مې دا رنگه او هغه رنگه ولیدو" تأویل کړي دي او خپل رب یې امرد ځوان گرځولی دی، او دوی هماغه د حلولیه او اتحادیه ډلې دي».

نو آیا اوس به هم داسې څوک وي چې وايي ابن تیمیه رح د هغه خدای چې د گړگوتو لرونکو وینبندانو ځوان دی عبادت کوي؟ او آیا بیا هم په تجسیم متهم کیدای شي؟

البته له بې انصافو او تهمت گرو دښمنانو لرې نه ده! مگر یقین لرم چې دغه په دې برخه دغه کوچنوتې لیکنې به دحق د لټوونکو لپاره کافي او شافي وي. إن شاء الله.

¹. (الاستقامة ٢/١٩٦-١٩٥).

دوهمه شبهه: آیا ابن تیمیه رحمه الله تکفیري وه؟

د تکفیر په برخه کې د شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله (تگلاره) هماغه د اهل سنت و جماعت منهج وه، چې د وعیدیه (خوارج او معتزله و) او وعیدیه (مرجئه و) تر منځ، منځنی منهج دی. تر هر څه وړاندې باید پر دې پوهه شو چې تکفیر یو قرآني او نبوی منطق دی او څوک نشي کولی ترې منکر شي. مگر هغه کفر ناوړه او مذموم دی چې ظوابط، شرایط او موانع پکې په پام کې نه وي نیول شوي.

هغه کسان چې شیخ الاسلام ابن تیمیه رح او نور علماء او داعیان په تکفیروالي متهموي، دوه شیانو کې تیروتي او ملتبس شوي دي:

لومړی: د کفر ډولونو او احکامو باندې یې په جدا بڼه نه پوهیږي.

دوهم: د تکفیر معین او مشخص او تکفیر عام او مطلق تر منځ توپیر یې نه دی پیژندلی او له همدې امله ده چې د دې مصطلحاتو "دا کفر ده" او "دا کافر ده" تر منځ توپیر یې په سمه او سهې توګه نه درک کړی.

د کفر انواع او اقسام

کفر مختلف انواع او ډولونه لري چې ځینو ته یې لنډه اشاره کوو:

د حکم په اعتبار او لومړي تقسیم کې په دوه برخو ویشل کیږي:

أ: اکبر کفر (مرتکب یې د اسلام له دائرې څخه وځي)

ب: اصغر کفر (مرتکب یې د اسلام له دائرې څخه نه وځي) او علماؤ دغه ډول کفر ته (کفر دون کفر) یا (کفر نعمت) هم وايي.

مگر کفر د خپلو اسبابو او عواملو له مخې په شپږ ډوله ویشل کېږي؛

أ: کفر تکذیب ب: کفر جحود ج: کفر عناد او تکبر د: کفر اعراض ه: کفر نفاق و: کفر شک.

او د هغه څه له مخې چې د یو کس په اعضاؤ او غړو پورې اړه لري په درې ډولونو ویشل کېږي.

أ: کفر قلبی ب: کفر قولی ج کفر عملي.

همدارنگه د اصلي او عارضي له مخې په دوه ډولونو ویشل کېږي:

أ: کفر اصلي ب: کفر ارتداد.

د تعیین او اطلاق پر بنسټ بیا په دوه ډوله ویشل کېږي: أ: مطلق ب: معین.

متأسفانه د اهل سنت و جماعت د صحیح منهج ډیری د بنمنانو له دغو تقسیماتو څخه پر هېڅ یوه یې او نه یې هم پر احکامو پوهیدلي، بس یوازې یې تاپې په لاس کې دي او هر څوک چې د دوی د تمې خلاف وي نو تکفیري ورته وايي.

د معین او مشخص، عام او مطلق تکفیر تر منځ توپیر

مطلق تکفیر: د کفر اسباب بیانوي، (کفر) په عام وصف پورې تړي او په کوم خاص کس پورې یې نه ځانگړی کوي. لکه دا چې وویل شي: څوک چې داسې ووايي کافر کیږي؛ یا هم دا ډول کړنه تر سره کړي کافر کیږي او یا هم فلانی عقیده ولري نو کافر کیږي.

معین تکفیر: په مشخص کس باندې د کفر له حکم کولو څخه عبارت دی، چې داسې قول، عمل او یا کفر آمیزه عقیده باندې ککړ وي چې له اسلام سره په ټکر کې وي. لکه داسې چې وویل شي: فلانی کس کافر دی او نوم یې یاد کړي.

د شیخ الاسلام رح تکفیر، مطلق وه او په معین او مشخص ډول تر هغو څوک نه تکفیروي خو چې په یو معین کس کې ظوابط، شرایط او موانع پکې راټول نشي. او دا دهغو کسانو اد غلط فهمی سبب شوي ده چې د اهل سنت و جماعت او شیخ رح له منهج نه خبر نه دي او د پورته دوه مواردو چې ورته مو اشاره وکړه پر توپیر نه پوهیږي. دلته لازمه وینم د ناحقه تکفیر د خطر په هکله او دا چې شیخ الاسلام رح په جدیت له دې پدیدې سره چلند کړی د نوموړي د خبرو یوه برخه رانقل کړو تر څو دا په ښه ډول واضح کړای شي.

شیخ الإسلام رحمه الله وايي: "فإن التكفير المطلق مثل الوعيد المطلق لا يستلزم تكفير الشخص المعين حتى تقوم عليه الحجة التي تكفر تاركها"¹

¹(الاستقامة ١/١٦٤).

يعني: «نو تكفير مطلق د وعيد مطلق په خير دى لازما (تكفير مطلق) د يو معين شخص تكفيرول نه دي، مگر دا چې پر دغه شخص داسې يو حجت قايم كړاى شي چې د هغه تارك كافر كيږي».

همدارنگه وايي: "والتحقيق في هذا: أن القول قد يكون كفرا كمقالات الجهمية الذين قالوا: إن الله لا يتكلم ولا يرى في الآخرة، و لكن يخفى على بعض الناس أنه كفر فيطلق القول بتكفير القائل؛ كما قال السلف من قال: القرآن مخلوق فهو كافر و من قال إن الله لا يرى في الآخرة فهو كافر ولا يكفر الشخص المعين حتى تقوم عليه الهجة " ¹

يعني: «په دې برخه کې سمه دا ده چې: ممکن قول د كفر وي لکه د جهميه فرقي مفكوره چې وايي: الله خبرې نه کوي او په آخرت کې نه ليدل كيږي، مگر شايد په ځينو خلکو ددې قضي کفریت پت پاتي شوی وي. نو په مطلق ډول ويل كيږي: دا نظريه كفر ده. لکه څنگه چې سلف رحمهم الله وايي: هر څوک چې ووايي قرآن مخلوق دی يا ووايي چې الله په آخرت

¹(مجموع الفتاوى ۷/۶۱۹).

کې نه لیدل کېږي نو کافر کېږي، مگر معین شخص پر هغه د حجت او دلیل له آقامې څخه نه کافر کېږي».

په بل ځای کې وايي: "ولا يلزم إذا كان القول كفرا أن يكفر كل من قاله مع الجهل والتأويل؛ فإن ثبوت الكفر في حق الشخص المعين، كثبوت الوعيد في الآخرة فحقه، وذلك له شروط وموانع، كما بسطناه في موضعه".¹

يعني: «چې خبره د کفر وي نو چې هر چا د جهل او تأويل له مخې هغه وويله لازمه نه ده چې کافر شو، ځکه د معین کس په اړوند د کفر ثبوتول یو مشخص کس ته د عذاب د اثباتولو په څیر دي. او د معین شخص په اړوند دا حکم خپل شرطونه او موانع لري چې پخپل ځای کې مو واضح کړل».

بيا هم پسي وايي: "وليس لأحد أ يكفر أحدا من المسلمين وإن أخطأ وغلط حتى تقام عليه الحجة وتبين له المحجة ومن ثبت إسلامه بيقين لم يزل ذلك عنه بالشك؛ بل لا يزول إلا بعد إقامة الحجة وإزالة الشبهة".²

¹ (منهاج السنة ٥/٢٤٠).

² (مجموع الفتاوى ١٢/٤٦٦).

يعني: «هيشوک حق نه لري يو مسلمان چې د خطا او تيروتنې مرتکب شوي وي پرته له د دليل له اقامې او د حق له بيان څخه تکفير او له دين نه يې وباسي. هغه څوک چې اسلام يې په يقين سره ثابت شوي وي په شک او گمان ورڅخه ايستل کيدای نشي او نه هم ورڅخه د اسلام نوم اخیستل کيدای شي مگر د حجت له اقامې او د شبهي له برطرفه کولو څخه وروسته».

دغه ډول شيخ رحمه الله فرمايي: "ليس كل من تكلم بالكفر يكفر حتى تقوم عليه الحجة المثبتة لكفره فإذا قامت عليه الحجة كفر حينئذ"¹

يعني: «هر څوک چې د کفر خبره وکړي پرته د حجت او دليل له اقامې څخه نه کافر کيږي، او کله چې حجت پرې تمام شو نو تر هغه وروسته کافر کيږي».

دغه راز وايي "القول التي يكفر قائلها قد يكون الرجل لم تبلغه النصوص الموجبة لمعرفة الحق وقد تكون عنده ولم تثبت عنده أو لم يتمكن من فهمها وقد يكون قد عرضت له شبهات

¹ (مجموع الفتاوى ٥/٣٠٦)

يعذره الله بها فمن كان من المؤمنين مجتهدا في طلب الحق و اخطأ فان الله يغفر له خطأه كائنا ما كان سواء كان في المسائل النظرية او العلمية هذا الذي عليه النبي صلى الله عليه واصحاب وسلم و جماهير أئمة الاسلام " ¹

يعني: « دا هغه خبرې دي چې ويونکي يې کافر کيږي مگر ممکنه ده چې دغه کس ته هغه نصوص چې حق پرې پيژندل کيږي نه وي رسيدلي يا ممکن ورته رسيدلي وي خو ورته ثابت شوي نه وي يا هم ورته د پوهيدلو وړ نه وي. همدارنگه ممکنه ده داسې شېبې ورته رامنځته شوي وي چې د الله تعالی په وړاندې پرې معذور وشميرل شي، نو که چيرې مجتهد او حق طلبه مؤمن وي او حق ته د رسيدو په لټه کې له تيروتنې سره مخ شي، يقينا الله تعالی به يې وښيي؛ توپير نه کوي چې په هره مسئله کې وي، علمي يا هم نظري. او دا همغه باور دی چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه او مسلمانانو جمهور ائمه يې لري.»

په بل ځای کې وايي: "إن الإمام أحمد دعا للخليفة وغيره ممن ضربه وحبسه واستغفر لهم وحللهم مما فعلوه به من الظلم و الدعاء الى القول الذي هو كفر و لو كان مرتدين عن الاسلام لم يجز الأستغفار لهم، فان الاستغفار للكفار بالكتاب و السنة و الاجماع و هذه الأقوال و

¹ (مجموع الفتاوى ۲۳/۳۴۶)

الأعمال منه و من غيره من الأئمة صريحة في انهم لم يكفروا المعينين من الجهمية الذين يقولون: القرآن مخلوق و ان الله لا يرى في الآخرة و قد نقل عن احمد ما يدل على انه كفر به قوما معينين فأما أن يذكر عنه في المسألة روايتان ففيه نظر او يحمل الأمر على التفصيل فيقال: من كفره بعينه فليقام الدليل على أنه وجدت فيه شروط التكفير و انتفت موانعه و من لم يكفره بعينه فلانتفاء ذلك في حقه هذه مع اطلاق قوله بالتكفير على سبيل العموم".¹

يعني: « امام احمد رح د وخت خليفه او نورو هغو كسانو ته چې امام يې وهلى ټكولى او زندان ته اچولى وه دعا وكړه، هغوى ته يې د مغفرت غوښتنه وكړه او هغوى يې د هغه ظلم له خاطره چې مرتكب شوي يې ول او دا چې هغه د كفر خبرې ته وربللى وه، وښل. اوس نو كه چيرې هغوى مرتد او د اسلام له دايرې نه وتلي ول نو استغفار او بښنې غوښتلو ورته جواز نه درلود؛ ځكه د كفارو لپاره استغفار د قرآن، سنت او اجماع له مخې جواز نه لري. د امام احمد رح او ائمه و دا كړنه او خبره په دې ذلالت كوى چې هغوى معين كسان نه تكفيرول، سره له دې چې د جهميه و عقيد او باور پر دې چې ويل يې: قرآن مخلوق دى او الله په آخرت كې بڼه ليدل كيږي (د دغو امامانو له نظره كفر وه). او له امام احمد رح څخه روايت شوى دى چې ځينې معينې ډلې يې هم تكفير كړى دي. مگر هغه څه چې څرگنديږي دا دى چې: له هغه څخه په دې اړوند دوه روايتونه راغلي دي -دغه نظريه سمه

¹(مجموع الفتاوى ۱۲/۳۸۹)

په نظر نه راځي - او یا هم په دې کې د تفصیل اختلاف شتون لري. په دې ډول چې: هغه کسان یې په معین ډول تکفیر کړي دی چې حجت پرې تمام شوی دی او د تکفیر شرطونو او موانعو یې شتون درلود. او هغوی یې چې په معین ډول نه دی تکفیر کړي د تکفیر د شرایطو او موانعو د نشتون له امله دي، سره له دې چې په مطلق او عموم ډول د دغه ډول خبرو ویونکي یې تکفیر کړي دي».

شیخ الاسلام رح د جهمیې و پر اعتقاد د رد په سیاق کې او دا چې باور یې صفت کلام په برحه کې کفر دی وايي: "لکن من کان مومنا باللّه ورسوله مطلقا ولم يبلغه من العلم ما یبین له الصواب فانه لا یحکم بکفره حتی تقوم علیه الحجة التي من خالفها کفر، اذ کثیر من الناس یخطئ فیما يتأوله من القرآن و یجهل کثیرا مما یرد من معانی الكتاب والسنة، والخطا والنسیان مرفوعان عن هذه الامة والكفر لا یكون الا بعد البیان".¹

یعني: «مگر هغه څوک چې پر الله او پیغمبر یې په مطلق ډول ایمان لري، خو علم ورته نه دی رسیدلی تر څو سم له ناسمو څخه تشخیص کړی نو په کفر یې حکم نه کیږي مگر دا چې پر هغه داسې حجت قایم کړای شي چې منکر یې کافر کیږي. ځکه ډیری خلک له قرآن نه پخپل فهم کې تیروځي او د قرآن او سنت د مفاهیمو په وړاندې ناپوهه دي. خطاء

¹ (مجموع الفتاوى ۱۲/۵۲۳)

او نسیان (هیریدنه) له دې امت خه لري کړای شوی دي او کفر یوازې د (اتمام حجت) له بیان خه وروسته رامنځته کيږي».

د شيخ الاسلام ابن تيميه رح په دې اقوالو سره دا ثابته شوه چې هغه د تکفير قضیه کې هم لکه د نورو مسائلو په څیر په د اهل سنت و جماعت ناجیه ډله او سمه لاره نیولې ده او پرته له هغه چانه چې الله او پیغمبر یې ورته کافر ویلی وي بل چاته کافر نه وايي، اد تکفير مطلق او معین تر منځ توپیر ته قایل دي او تر هغو چاته کافر نه وايي خو چې پرې د حجت اقامه نه وي شوې، د تکفير شرطونه موجود نه وي موجود شوی او موانع یې له منځه نه وي تللي.

امام شمس الدين ذهبی رح د دې تر بیان وروسته چې امام ابوالحسن اشعری رحمه الله د خپل عمر په وروستيو کې وويل: «زه هيخ يو اهل قبله نه تکفيروم»، وايي: "وبنحو هذا ادين، وكذا كان شيخنا ابن تيمية في أواخر أيامه يقول: أنا لا أكفر أحدا من الأمة".¹

¹ (سير أعلام النبلاء ١٥/٨٨)

يعني: «زه هم همداسې باور لرم او زموږ شيخ ابن تيميه رح هم همداسې وه او د خپل عمر په وروستيو کې يې ويل: زه د دې امت هيڅ يو نه تکفيروم»،¹

دلته نو د شيخ الاسلام رح مخالفين وايي چې بيا يې ولې فخر الدين رازي تکفير کړی دی؟ په دې کې شک نشته چې دا خبره سمه نه ده او متأسفانه (په دې اړه يې) د شيخ خبره قطع او غوڅه کړې ده. د شيخ رح قول په کامل ډول تاسو ته رانقلوم: «کما صنف الرازي كتابه في عبادة الكواكب و الأصنام و اقام الأدلة على حسن ذلك و منفعتة و رغب فيه و هذه ردة عن الاسلام باتفاق المسلمين و ان كان قد يكون تاب منه و عاد الى الاسلام».²

يعني: «لکه څنگه چې فخر رازي د سيارو او بتانو د لمانځنې په اړه کتاب ليکلی، د هغوی نسيگنې او گټې يې بيان کړي او هغو په لور يې تشويق کړی، او پرته له شک نه د مسلمانانو په اتفاق سره ارتداد او له اسلام نه وتل دي. سره له دې چې هغه له دې کاره بيرته توبه کړې او اسلام ته راگرځيدلی دی.»

¹ (يعني دا چې دا عقیده يې د مبارک عمر تر آخره وه)

² (مجموع الفتاوى ۴/۵۵)

مخالفين د دې خبرې لومړی برخه را اخلي خو دوهمه يې چې شيخ رح پکې له دې کاره د هغه د توبې خبره کوي، له پامه يې غورځوي.

شيخ الاسلام رح بل حای پخپلو کتابونو کې د نوموړي توبه څرگندوي او پر هغه خپله مهرباني¹ کوي او وايي: "ما سلکه أهل البدع من أهل الفلسفة والكلام لا يصلون إلى علم و يقين بل إنما غاية صاحبه الشك والضلال وهذا مما اعترفت به حذاقهم وممن اعترف به أبو عبدالله الرازي رحمه الله في غير موضع من كتبه ولفظه في بعضها لقد تأملت الكتب الكلامية والمناهج الفلسفية فما رأيتها تشفي عليلا ولا ترو غليلا ورأيت أقرب الطرق طريقة القرآن ... ومن جرب مثل تجربتي عرف مثل معرفتي وهذا قاله في آخر عمره في آخر ما صنفه وهو كثير التناقض يقول القول ثم يرجع عنه و يقول في الآخر ما يناقضه كما يوجد هذا في عامة كتبه تغمده الله برحمته و عفا عنه و سائر المؤمنين «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ»² وتوبته معروفة مشهورة»³.

¹ (رحمه الله يبي ويلي دي)

² (سورت حشر: ايت ۱۰)

³ (بيان تليس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية / ۸ / ۵۳۰-۵۲۹)

یعني: «هغه لار چې فلاسفه او متکلمین پرې روان دي، پای یې شک او گمراهي ده او انسان د یقین او هدایت لارې ته نه برابروي، او دا هغه څه دي چې د دوی مشرانو پرې اعتراف کړی دی، د دې اعترافونو له ډلې د ابو عبدالله رازی رحمه الله اعتراف دی چې د خپلو کتابونو په مختلفو ځایونو کې وایي: د متکلمینو په کتابونو او د هغوی په فلسفي منهج کې مې دقت وکړ، مریض ته شفاء نه ورکوی او تېری نه خړوبوي (یعني په درد نه خوري). بهترینه لاره د قرآن کریم تگلاره ده... (وروسته له دې د صفاتو د اثبات او نفی په برخه کې ځینو آیاتونو باندې استدلال کوي او وایي) هر څوک چې زما په خیر دا لاره تجربه کړي له دې قضیې سره به مخ شي. (تر دې وروسته شیخ الاسلام رح ادامه ورکوی او وایي): دا هغه څرگندونې دي چې هغه د خپل عمر په وروستیو او او آخړینو لیکنو کې کړي دي. د رازی په خبرو کې تناقضات زیات شتون لري، کله یې یو څه ووايي او وروسته بیرته ورڅخه په شا شي او له سره بیا داسې یو څه چې (پخوانی) خبرې یې نقض او ردوي، لکه څنگه چې دغه متاقدسه کړنه یې په ډیری کتابونو کې شتون لري. الله تعالی دې هغه او ټول مسلمانان په خپل رحمت کړي او له تیروتنو دې ورته تیر شي. (الله تعالی فرمایي): رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

ترجمه: پروردگاره! مونږ او زمونږ هغه وروڼه چې په ایمان راوړلو کې پر مونږ مخکې شوي دي وښه. او زمونږ په زړونو کې د مومنانو لپاره کینه مه پرېږده. پروردگاره! ته د ډیر رحمت او مهربانۍ څښتن یې. (شیخ رح په آخر کې وایي) د رازی توبه او رجوع مشهوره ده.»

دريمه شبهه: آيا شيخ الاسلام رحمه الله خلورگونو امامانو ته

توهين او جسارت کړی دی؟

پر شيخ الاسلام رحمه الله يو له بنکاره تهمتونو او ناروا تورو نو څخه دا ده چې مذهبي متعصبين وايي: ابن تيميه د خلورگونو ائمه¹ و (امامانو) په وړاندې بې ادبي او گستاخي کوي او هغوی ته احترام نه لري.

دغه ډله (کسان) له خلورو حالتونو څخه خارج نه دي:

ألف: د ابن تيميه رح له کتابونو او آثارو سره اشنايي نه لري.

ب: او يا دا چې په درواغو يې ځان خلورگونو ائمه و ته منسوب کړی او خپله باطله تگلاره له ائمه و څخه پیروي گڼي.

---

¹ (امام ابو حنيفه شافعي مالک او احمد رحمهم الله)

ج: يا دا چې د توهين او جسارت په معنى اومفهوم باندې نه پوهيږي او علمى نقد ورته گستاخي ښکاري.

د: يا دا چې پوچ او مذموم تعصب او د ائمه و اړوند خپله مبالغه يې په حقه گنلې ده او څوک چې له هغوى سره مخالفت وکړي نو د ائمه و په وړاندې يې په بې ادبۍ متهموي.

ددغه څلورگونو حالتونو په اړه لا ډيره توضيح ورکوم:

لومړى حالت: ابن تيميه رح د ائمه و په وړاندې له توهين کوونکو څخه نه وه بلکې د دغو ښاغلو امامانو له مدافعينو څخه وه، تر ټولو ښه بيلگه يې د نوموړي کتاب "رفع الملام عن الأئمة العلام" دى چې شيخ رح په دې کتاب کې د ائمه و او فقهاؤ تر منځ د اختلاف لس عوامل مطرح کړي دي او په يو ډول يې د دغو قدرمنو امامانو له حيثيت نه دفاع کړې ده تر څو څوک داسې تصور ونه کړي چې گنې ائمه و د خپلو نفساني خواهشاتو يا د بل کوم ناوړه سبب له مخې په خپلو کې اختلاف درلود. البته د دغو اسبابو او له ائمه و څخه د دفاع بيان يوازې په دې کتاب پورې ځانگړې نه ده بلکې په گڼو ځايونو کې يې دې قضايو ته اشاره کړې ده.

شيخ الاسلام رح په رفع الملام او همدارنگه د مجموع الفتاوى په يوه برخه کې د علماؤ د اختلاف لس عوامل د حديثو په رڼا کې بيان کړي دي چې په حقيقت کې دا د علماؤ د اختلاف لپاره يو سلسله عذر تراشل دي، تر څو له هغوى نه د ملامتۍ بار لرې کړي او د هغوى په وړاندې د گستاخانو ژبې لنډې کړي.

په دې ځاى کې اوو سببونو ته چې شيخ رح پرې بحث کړى دى په لنډ ډول په ترتيب سره ورته اشاره کوم:

لومړی سبب: حدیث یو امام ته رسیدلی او نورو ته نه دی رسیدلی.

دوهم سبب: حدیث یو امام او عالم ته رسیدلی دی مگر ورته ثابت سوی نه دی.

دریم سبب: شاید امام حدیث ضعیف وگني،- له راویانو نه د خپل برداشت او فهم له مخې

یا د بل کوم سبب له امله- مگر (هغه روایت) د بل امام په وړاندې صحیح او ثابت وي،

خلورم سبب: دخبر واحد پر قبول باندې د یوه (امام) له طرفه د ځینو شرطونو وضع کول او

د بل له لخوا د هغو نه منل.

پنځم سبب: حدیث ورته رسیدلی او ثابت شوی هم دی مگر هغه ترې هیر شوی دی.

شپږم سبب: عالم او یام امام د روایت صحیح مفهوم او دلالت ته نه وي متوجه شوی.

اووم سبب: او یا ځینې علماء په دې نظر دی چې په دې سیاق کې د روایت دلالت او مفهوم

نه اخیستل کیږي،. شیخ رح د دغې دفاعې په لړ کې درې نور سببونه هم زیاتوي.¹

همدارنگه له شیخ الاسلام رحمه الله څخه وروسته ډیرو نورو علماؤ هم د فقهاؤ ترمنځ د

اختلاف په عواملو او اسبابو لیکنې کتابونه لیکلي دي او په دې برخه کې یې تفصیل ورکړی

¹ (رفع الملام عن الإمامة الأعلام ۳۵-۹ او مجموع الفتاوى ۲۰ / ۲۵۰-۲۳۹).

دی. شیخ الاسلام حمه الله په خپلو کتابونو کې په ډیر احترام له ائمه رحمهم الله څخه یادونه کړې ده او په ډیره بڼه توگه یې د هغوي درنښت او عزت کړی دی.

کله چې له شیخ الاسلام رح نه پوښتنه وشوه چې د څلورگونو مذاهبو یو په بل پسې د لمونځ کول جواز لري او کنه؟ نو شیخ رح دا ډول ځواب ورته ورکړ:

«نعم تجوز صلاة بعضهم خلف بعض كما كان الصحابة و التابعون لهم باحسان ومن بعدهم من الأئمة الأربعة يصلی بعضهم خلف بعض مع تنازعهم في هذه المسائل المذكورة وغيرها. و لم يقل احد من السلف انه لا يصلی بعضهم خلف بعض و من انكر ذلك فهو مبتدع ضال مخالف للكتاب والسنة و اجماع سلف الأمة و أئمتها»¹

یعني: «هوکی، په یو بل پسې یې لمونځ کول جواز لري لکه څنگه چې صحابه او تابعینو او له هغوی څخه وروسته څلورگونو امامانو سره له دې چې له یو بل سره یې په هغو مسایلو کې چې پوښتونکي یې پوښتي د نظر اختلاف درلود خو بیا یې هم یو په بل پسې لمونځ اداء کړی دی او له سلفو څخه هیڅ داسې نه دی ویلي چې یو په بل پسې باید لمونځ مه ونه

¹ (مجموع الفتاوی ۲۳/۳۷۴)

کړي او دغه ډول فکر د کتاب الله، سنت او سلف ائمه و د اجماع په خلاف ده، او هر څوک چې له دې نه انکار وکړي مبتدع او گمراه دی.

همدارنگه شيخ رح د دغه ځواب په يوه برخه کې وايي: وإنما خالف بعض المعتصبيّن من المتأخرين: فزعم أن الصلاة خلف الحنفي لا تصح وإن أتى بالواجبات؛ لأنه أداها وهو لا يعتقد وجوبها وقائل هذا القول إلى أن يستتاب كما يستتاب أهل البدع¹

يعني: «(په دې کې چې يو په بل پسې لمونځ اداء کړي هيڅ اختلاف نشته) مگر ځينو متعصبو متاخرينو له دې خبرې سره مخالفت کړی دی تر دې چې داسې گمان يې کړی: په حنفي پسې لمونځ کول جواز نه لري که څه هم ځينې واجبات يې (د دغه متعصب په نظر) تر سره کړي هم وي، (دليل يې دا دی) ځکه دغه حنفي د دغه عمل په وجوب باور نه لري او هغه د واجب په نيت نه تر سره کوي. (شيخ رحمه الله وايي: دغسې کس بايد له خپلې خبرې نه توبه وکړي لکه څنگه چې مبتدع او بدعتي له خپل بدعت نه توبه کوي».

اوس به هم څوک چې د شيخ الاسلام رحمه الله له ليکنو او آثارو سره آشنایي ولري نو پر هغه به داسې تهمت وتړي؟ هيڅکله نه!

¹ (مجموع الفتاوى ۲۳/۳۷۵-۳۷۶)

دویم حالت: په ډیرو مواردو کې مذهبي متعصبین یو امام ته خبرې منسوبوي او له هغو خبرو سره مخالفت درنو ائمه و ته گستاخي بلي. د بیلگې په توگه: ډیری هغه بدعتونه چې د ائمه رحمهم الله په زمانه کې یې اصلا بهرنی وجود نه درلود، که چیرې یې رد یا ترې انکار وکړې نو د ائمه رحمهم الله په وړاندې به په جسارت (بې پروایۍ یا هم بې احترامۍ) متهم شي، یا سبحان الله! د بدعت ردول د ائمه و په وړاندې له گستاخي او جسارت سره څه اړیکه لري؟

له فلاسفه و څخه متاثره کلامی نظریه له علمي نقد لاندې نیسې، نو وایي: ده د ائمه و په وړاندې جسارت کړی دی. ایا ائمه رحمهم الله کلامي او له فلیسوفانو نه متاثره ول؟ هیڅکله نه!

د خبرې نچور دا چې: ائمه و ته جسارت (موضوع) یې له خپلو بدعاتو او خزعاتو (بیهوده خبرو) څخه د سپر په توگه گرځولې تر څو یې څوک د بطلان جرأت ونه کړای شي.

دریم حالت: ځینو د علمي نقد او توهین تر منځ توپیر نه دی درک کړی او که چیرې د غښتلو دلایلو له مخې د یو امام مفکوره د یو داسې کس له خوا چې د نقد اهلیت ولري تر څیرنې لاندې ونيول شي نو ځینې دې ته د توهین او جسارت په سترگه گوري.

هوکې! دا سمه ده هغه کسان چې د نقد اهلیت نه لري او د نقد په طریقه نه پوهیږي او په دې قضایاوو کې مداخله کوي، دتوهین او بې ادبۍ مرتکب گرځي. مگر دا جهل او ناپوهي ده چې هر نقد ته د توهین تصور وکړو.

پرته له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نور هيخوك له نقد پورته نه دي او له نيوكې سره مخ دي. لکه څنگه چې امام بخاری رحمه الله وايي: "ليس أحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا يُوخذ من قوله ويترك إلا رسول الله صلى الله عليه وسلم".¹

يعني: « له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه وروسته د هيڅ کس ټولې خبرې نه اخیستل کيږي (نه منل کيږي) بلکې ځينې خبرې يې اخیستل کيږي او ځينې يې پريښودل کيږي». امام مالک رحمه الله وايي: " كل أحد يؤخذ من قوله، ويترك، إلا صاحب هذا القبر صلى الله عليه وسلم".²

يعني: « له رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هر کس د خبرو يو برخه اخیستل کيږي او يوه برخه يې ترکيږي».

نو که چيرې دغه نقد او آراءو رد په ادب او د علم او پوهې په مخې وي، هيڅ مشکل نه لري او توهين نه حسابيږي بلکې د امت په گټه ده او د علم او فهم لا ډيري دروازي پر مخ پرانيږي.

¹ (جزء القراءة خلف الإمام، ص ۱۴).

² (سير أعلام النبلاء ۸/۹۳)

د ائمه و، يارانو او ملگرو ډير کله له خپلو استادانو سره مخالفت کړی دی او په هيڅ ډول بې ادبي نه ده گڼل شوې.

څلورم حالت: د متعصبينو پر خلاف چې د حال په ژبه ائمه رحمهم الله، معصوم او له خطاو او تيروتنو څخه پاک گڼي؛ شيخ الاسلام رح لکه د ائمه و رحمهم الله په خير پخپل عصمت معتقد نه دی، سرچې له دې چې مذهبي متعصبين په ښکاره دا موضوع نه مطرحوي مگر دا چې پر هغوی د هيڅ علمي نقد په وړاندې تاب نه راوړی او منتقدينو ته د بې ادب او گستاخ نوم ورکوي، دا پر دې دلالت کوي چې د هغوي په معصوم والی عقیده لري او دا چې له هغوی نه هيڅ خطا نه کيږي. په داسې حال کې چې ائمه رحمهم الله پخپله ځان له خطا او تيروتني څخه پورته نه بلي او شرعي نصوصو ته تسليم سوي دي.

د خپلو افکارو او نظرياتو په اړوند د امام ابو حنيفه رحمه الله (متوفای ۱۵۰هـ) ليدلوری

ابن عابدين شامی رحمه الله وايي: «فقد صح عنه قال: اذا صح الحديث فهو مذهبي. و قد حكى ذلك ابن عبد البر عن ابي حنيفة و غيره من الأئمة.ه و نقله أيضا الامام الشعراني عن الأئمة الأربعة».¹

يعني: «له امام ابو حنيفة نه په صحيح دليل سره ثابته شوې ده چې ويې فرمايل: هر كله چې حديث پخپل صحت او ثبوت ورسيري، هماغه زما مذهب او تگلاره ده. او دا قول امام شعرانی هم له اربعه امامانو څخه رانقل کړی دی».

امام ابوحنيفه ا و امام ابويوسف رحمهم الله وايي: «لا يحل أن يأخذ بقولنا ما لم يعلم من أين أخذناه».²

يعني: «جائزه نه ده چې څوك زمونږ قول واخلي او پري عمل وكړي، پرته له دې چې پوهه شي چې له كوم ځايه مو اخیستی دی»

¹ (حاشية ابن عابدين - ردالمختار ۱/۶۸).

² (التنبيه على مشكلات الهداية ۲/۵۴۱)

همدارنگه امام رحمه الله وايي: "لا ینبغی لمن لم یعرف د لیلی أن یفتي ب لامي وکان رض الله عنه اذا أفتی یقول هذا رأی النعمان بن ثابت یعنی نفسه وهو أحسن ما قدرنا علیه فمن جاء بأحسن منه فهو أولى بالصواب.¹

یعني: « هغه چا ته ښه نه ده چې زما د خبرې دلیل ونه پیژني او فتوا ورکړي. او امام رح به چې کله فتوا ورکوله نو ویل یې دا د نعمان بن ثابت یعنی خپل نظر یې دی. دا فکر بهترین نظر چې مونږ ورته رسیدلی یو او که چېرې څوک له دې څخه بهتره راوړي نو هماغه خبره لومړیتوب لري او درسته ده.»

امام عباس دوری رحمه الله وايي: ابو نعیم وفرمايل: له زفر نه می واوریدل چې ویل یې: فقال یومنا أبو حنیقة لابی یوسف: ويحك یعقوب؛ لا تکتب کُل ما تسمع مني، فإني قد أرى الرأي اليوم وأترکه غدا، وأرى الرأي غدا وأترکه بعد غد".²

¹ (الإنصاف في بيان أسباب الاختلاف، ص ۱۰۴).

² (أخرجه الدوري في تاريخ ابن معين ۳/۵۰۴، رواية شماره ۲۴۶۱).

يعني: « يعني ابو حنيفه رح، ابو يوسف رح ته وويل: اي يعقوبه (ابو يوسفه) وای پرتا! هر شه چي له ما اورې مه يې ليكه! خكه زه نن ورخ يو نظر لرم او سبا ممکن هغه ترك كرم او سبا چي كوم نظر لرم ممكن بل سبا دهغه په خلاف شه ووايم».

همدارنگه امام ابوحنيفه رح وايي: "ما جاءنا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قبلنا على الرأس والعينين وما جاءنا عن اصحابه رحمهم الله اخترنا منه ولم نخرج عن قولهم وما جاءنا عن التابعين فهم رجال ونحن رجال"¹

يعني،: « هغه شه چي له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه مونږ ته رارسيدلي په سر، سترگو يې منو، او هغه شه چي د صحابه وو لخوا رارسيدلي د هغوی له منځه اقوال يې رااخلو او له خبرو يې دباندې نه وځو، مگر د تابعينو د څرگندونو په اړوند: هغوی هم سړي ول او مونږ هم سړي يو(هغوي اجتهاد كړی وه او مونږ به هم اجتهاد كوو).»

¹ (الانتفاء في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء مالك والشافعي وأبي حنيفة رضي الله عنهم ١/١٤٤)

د خپلو نظرياتو په اړه د امام مالک رحمہ اللہ (متوفای ۱۷۹) ليدلوری

امام دارالهجره رحمہ اللہ فرمايي: "إنما أنا بشر، أخطئ وأصيب فانظروا في رأيي فكلما وافق الكتاب والسنة فخذوا به، وكلما لم يوافق الكتاب والسنة، فاتركوه"¹

يعني: «زه له يو انسان پرته بل څه نه يم! د خطا او سموالي مرتکب کيرم، نو فکر او نظر مې وگورئ که چيرې له قرآن او سنت سره برابر وه نو وايې خلی او عمل پرې وکړئ او که داسې نه وه نو خوشې يې کړئ او ترک يې کړئ».

په بل ځای کې وايي: "كُلُّ أَحَدٍ يُوْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ، وَيَتْرِكُ، إِلَّا صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"².

¹ (جامع بيان العلم وفضله ۱/۷۷۵)

² (سير أعلام النبلاء ۸/۹۳)

يعني: « له رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هر کس د خبرو يو برخه اخیستل کيږي او يوه برخه يې ترکيږي ».

د خپلو نظرياتو په اړه د امام شافعي رحمه الله (٥٢٠٤) ليدلوري

امام شافعي رحمه الله وايي: "اذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم , فقولوا بسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم ودعوا ما قلت".¹

يعني: « که مو زما په کتاب کې داسې څه وموندل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سنتو مخالف ول، نو د پيغمبر صلى الله عليه وسلم سنت واخلي او زما خبره ترک کړي. »

همدارنگه وايي: " كل حديث عن النبي صلى الله عليه وسلم فهو قولي، وإن لم تسمعه مني ".²

¹ (المدخل إلى السنن الكبرى، ص ٢٠٥ روایت شماره ٢٤٩)

² (آداب الشافعي ومناقبه، ص ٧٠)

يعني: «د پيغمبر صلی الله عليه وسلم هر حديث زما نظر او قول هم دی، که څه هم هغه مو له مانه نه وي اوریدلي»

امام شافعی رح یو ځل یو حديث بیان کړ، نو یو تن ورته وویل "تأخذ به يا أبا عبد الله؟ فقال: سبحان الله أروي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئاً لا آخذ به؟! متي عرفت لرسول الله صلى الله عليه وسلم حديثاً، ولم آخذ به، فأنا أشهدكم أن عقلي قد ذهب".¹

يعني: «اې ابو عبدالله (شافعي) دا روايت اخلي او عمل پرې کوي؟ شافعي رح وويل: سبحان الله! له پيغمبر صلی الله عليه وسلم روايت شوی حديث وا نه خلم او عمل پرې ونه کړم؟! هر کله چې له پيغمبر صلی الله عليه وسلم کوم روايت ماته راورسیدو خو هغه مې وانه خيستلو او عمل مې پرې ونه کړ؛ نو تاسو ټول شاهد اوسئ چې هغه مهال ما خپل عقل له لاسه ورکړئ».

په بل ځای کې امام شافعي رح فرمايي: "كل ما قلت، وكان عن رسول الله صلى الله عليه وسلم خلاف قولي، مما يصح، فحديث النبي صلى الله عليه وسلم أولى، ولا تقلدونى".²

¹ (آداب الشافعي ومناقبه، ص ٦٩)

² (آداب الشافعي ومناقبه، ص ٦٩)

يعني: « هر هغه څه چې ما ويلي که چيرې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حديث مخالف ول، نو په هغه حديث عمل وکړئ او زما تقليد مه کوئ! ».

امام احمد رحمه الله فرمايي: "كان أحسن أمر الشافعي رضي الله عنه عندي أنه كان إذا سمع الخبر لم يكن عنده، قال به وترك قوله".¹

يعني: « زما په وړاندې د امام شافعي بهترين کار دا وه چې کله به يې کوم داسې حديث واوريدو چې مخکې به ورته نه وه رسيدلی نو حديث به يې اخیستو او خپلې پخوانۍ خبرې به يې پرېښودې ».

د خپلو نظرياتو اړوند د امام احمد رحمه الله (متوفای ۲۴۱ هـ) ليدلوری

---

¹ (المدخل إلى السنن الكبرى، ص ۲۰۵ روایت شماره ۲۵۱)

امام احمد رحمه الله وايي: "من رد حديث رسول الله فهو على شفا هلكة"¹

يعني: «څوک چې د رسول الله حديث رد کړي نو د هلاکت او بدبختۍ پر غاړه قرار لري».

همدارنگه فرمايي: "لا تقلدوني ولا تقلد مالک ولا الثوري ولا الأوزاعي، وخذ من حيث أخذوا"²

يعني: «زما، مالک، ثوري او اوزاعي تقليد مه کوئ! بلکې له کوم ځايه چې هغوی اخذ کړي تاسو يې هم وکړئ!».

امام ابوداوود سجستاني رح وايي: له امام احمد رح نه مې واوريدل چې ويل يې: "أنا أكره أن يكتب عني رأي"³. يعني: «زما دا نه خوښيږي چې نظر مې وليکل شي.»

¹ مناقب الإمام أحمد، ص ۲۴۹.

² (إعلام الموقعين عن رب العالمين ۲/۱۳۹).

³ (مسائل الإمام أحمد رواية أبي داود السجستاني، ص ۳۶۷ روایت شماره ۱۷۸۶)

امام احمد رح فرمايي: "ليس أحد إلا ويؤخذ من رايه، ويترك، يعني: ما خلا النبي صلى الله عليه وسلم".¹

يعني: «پرتله رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د هر چا د نظرياتو يوه برخه اخیستل کيږي او يو څه يې پريښودل کيږي».

همدارنگه فرمايي: "رأي الأوزاعي، ورأي مالك، ورأي سفیان كله رأي، وهو عند سواء وإنما الحجة في الآثار".²

يعني: «د اوزاعي، مالک او سفیان ټولو رايې، نظريات دي او زما په وړاندې يو شان دي. دليل او برهان يوازې په احاديثو کې دی».

دا د څلور گونو امامانو رحمهم الله د اقوالو يوه برخه وه او څرگندوي چې پر هغوی نقد د هغه چا لپاره چې اهل يې وي نه يوازې دا چې توهين او جسارت نه دی بلکه د هغوی پر لاره او روش تلل او قدم ايښودل دي.

¹ (مسائل الإمام أحمد رواية أبي داود السجستاني، ص ۳۶۸ روايت شماره ۱۷۸۶)

²

(جامع بيان العلم وفضله ۲/۱۰۸۲)

څلورم حالت: د ائمه و په حق کې د خپلې مبالغې او تعصب له مخې، توهین او تجمید یې حکم گرځولی او هر څوک چې د دوی په دغه ظالمانه ترازو کې وغورځي، نو پرته له درنگه یې د خپلو تعصبی عینکو له مخې د ائمه و رحمهم الله په وړاندې په توهین او جسارت متهموي.

لکه د نصاراو(مسیحیانو) په څیر چې هر کله مسلمانان ورته ووايي: عیسی علیه السلام د خدای بنده او استازی دی او د خدای زوی یا خپله خدای نه دی، نو راوپاریږي او وایي: مسلمانانو د عیسی علیه السلام په حق کې توهین کړی او ددغه عظیم الشان پیغمبر په وړاندې خپله ژبه اوږدوي ځکه زمونږه(مسیحیانو) په څیر هغه د خدای زوی یا خپله خدای نه گڼي.

دوی تعصب او خپله باطله او شرکي مبالغه، احترام نوموي او هر څوک چې د دې شرکې او باطلې نظریې مخالف وي نو اولوالعزم پیغمبر ته په جسارت او بې ادبۍ متهم کیږي.

د دغو څلورو حالاتو له شرحې او څیړلو مونږ ته ثابته شوه چې شیخ الاسلام رحمه الله قدرمنو ائمه و رحمهم الله ته ځانگړی احترام درلود بلکې د هغوی له لورمقام یې دفاع کړې او د سپک ژبو او جسارت کوونکو ژبه یې ور لنډه کړې ده.

څلورمه شبهه: آیا ابن تیمیه رحمه الله ناصبی او د اهل بیتو

دبمنن وه؟

روافض هداهم الله، شیخ الاسلام ابن تیمه رح په ناصبي متهموي او د اهل بیتو دبمنن یې گڼي. په لومړي سر کې باید د ناصبي تعریف د اهل سنتو او روافضو په وړاندې وپیژنو ترڅو په ښه توګه دغه قضیه درک کړای شي.

ناصبي او نواصب یعنی څه؟

نصب په لغت کې د یوشي د پورته کولو او راجګولو معنا لري او په شرعي اصطلاح کې نواصب، ناصبه او اهل نصب هغه کسان دي چې له علی رضی الله عنه او نورو اهل بیتو سره کینه ساتي او دبمنني ورسره کوي.

دا هغه تعریف دی چې د اهل سنتو عموم مسلمانان یې وړاندې کوي، او په دې اعتبار او حیثیت ابن تیمیه رح ناصبي نه وه بلکې د نواصبو مخالف وه چې دا به ددې بحث په دوام درک کړی. مگر د رافضي شيعه گانو په وړاندې د ناصبي تعریف بشپړ توپیر لري او بل ډول دی، پام وکړئ چې رافضي علماء ناصبي څه ډول تعريفوي:

د روافضو په وړاندې هر څوک چې له روافضو سره دبمنني ولري حتی که ابوبکر او عمر رضی الله عنهما ته پر علی رضی الله عنه ترجیح او برتري ورکړي نو ناصبي گڼل کېږي.

له ابو عبدالله جعفر صادق (نه يې په درواغو) روايت کړې چې گني هغه داسې ويلي: "ليس الناصب من نصب لنا أهل البيت؛ لأنك لا تجد أحدا يقول أنا أبغض محمدا و آل محمد، ولكن الناصب من نصب لكم وهو يعلم أنكم تتوالوننا وتتبرءون من أعدائنا".¹

يعني: « ناصبي هغه څوک نه دی چې له مونږ اهل بيتو سره دښمني ولري ځکه ښکاره ده چې هيڅوک نه وايي: زه له محمد او آل محمد سره دښمني لرم. بلکې ناصبي هغه څوک دی چې له تاسو شيعه گانو سره دښمني ولري په داسې حال کې چې پوهيږي تاسو له مونږ سره دوستي کوئ او زمونږ له دښمنانو بيزاره ياست».

او موسى بن محمد بن علي بن عيسى وايي: "كتبت إليه يعني علي بن محمد عليه السلام أسأله عن الناصب- هل أحتاج في امتحانه- إلى أكثر من تقديمه الجبت و الطاغوت- و اعتقاد إمامتهما- فرجع الجواب من كان علي هذا فهو ناصب"² يعني: « د امام علي بن محمد³ لپاره مې وليکل: آيا د ناصبي په ازمايلو کې تر دې ډير څه چې جبت او طاغوت ته پر (علي رضی

¹ (وسائل الشيعة، روايت ۱۲۵۴۸ و صفات الشيعة، ص ۹ روايت شماره ۱۷)

² (وسائل الشيعة، روايت ۱۲۵۵۹)

³

(چې مشهر په امام هادي او امام لسم د شيعه گانو دی)

الله عنه) ترجیح ورکوي او په امامت يې باور لري؛ شته؟ خواب راته راغلو چې هر څوک دا ډول وي نو ناصبي دی.»

د رافضيانو قبحهم الله پر منطق جبت او طاغوت يعني ابوبکر او عمر رضی الله عنهما!.

د شيعه علماؤ او محققينو له ډلې محسن المعلم وايي: ناصبي هغه څوک دی چې له علي عليه السلام، د هغه د اولادې له امامانو او شيعه گانو سره دښمني ولري»¹.

او يوشمير نور يې بيا په ښکاره دا څرگندوي چې ټول اهل سنت ناصبيان دي؛ د حسين بن شيخ محمد آل عصفور درازي بحراني په نوم د دوی له علماؤ يو تن وايي: "بل أخبارهم عليهم السلام تنادي بأن الناصب هو ما يقال له عندهم سنيا"²

يعني: «بلکې د ائمه و عليهم السلام اخبار او روايات نارې وهي چې د هغوی په وړاندې ناصبي هماغه سني دی.»

څو کرښې لاندې بيا وايي: "ولا كلام في أن المراد بالناصبه هم أهل التسنن"³.

¹ (النصب و النواصب، ص ۲۶۱).

² (المحاسن النفسانية في أجوبة المسائل الخراسانية، ص ۱۴۷)

³ (المحاسن النفسانية في أجوبة المسائل الخراسانية، ص ۱۴۷)

يعني: « په دې كې هيڅ اختلاف نشته چې له ناصبي څخه هدف هماغه اهل سنت دي». له همدې امله ده چې امام ابوحنيفه رحمه الله او د اهل سنتو نورو علماؤ او مشرانو ته ناصبي وايي.

محمد بن يعقوب كليني پخپل سند له محمد بن مسلم څخه روايت كوي چې ويل يې: دخلت على أبي عبد الله ع و عنده أبو حنيفة فقلت له جعلت فداك رأيت رؤيا عجيبة فقال لي يا ابن مسلم هاتها فإن العالم بها جالس و أوما بيده إلى أبي حنيفة قال فقلت رأيت كاني دخلت داري و إذا أهلي قد خرجت على فكسرت جوزا كثيرا و نثرته على فتعحبت من هذه الرؤيا فقال أبوحنيفة أنت رجل تخاصم و تجادل لئاما (اياما) في مواريث أهلك فبعد نصب شديد تنال حاجتك منها إن شاء الله فقال أبو عبد الله ع أصبت و الله يا أبا حنيفة قال ثم خرج أبو حنيفة من عنده فقلت جعلت فداك إني كرهت تعبير هذا النا صب، فقال يا ابن مسلم لا يسؤك الله فما يواطى تعبيرهم تعبيرنا و لا تعبيرنا تعبيرهم و ليس التعبير كما عبرة قال فقلت له جعلت فداك فقولك أصبت و تحلف عليه و هو مخطى قال نعم حلفت عليه أنه أصاب الخطأ قال فقلت له فما تأويلها قال يا ابن مسلم إنك تتمتع بامرأة فتعلم بها أهلك فتمزق عليك ثيابا جددا...".¹

¹(الكافي ٨/٢٩٢)

يعني: «پر ابو عبدالله جعفر صادق په داسې حال کې ورننوتم چې ابوحنيفه هم ورسره وه. امام ته مې عرض وکړ چې قربان دې شم، عجيب خوب مې ليدلی! امام وويل: و يې وايه چې (د دې) عالم يې دلته ناسته دی. او په لاس يې اشاره ابوحنيفه ته وکړه.

ومې ويل: ومې ليدل لکه په په کور کې چې يم، کورنۍ مې راغلله، ډير چهارمغز، يې مات کړل او زما پر سر يې وشيندل، دې خوب حيران کړی يم. ابو حنيفه وويل: خو ورځې کيږي چې د کورنۍ په ميراث کې دبنمني او جگړه کوې او تر ډيرې هڅې وروسته خپل حاجت ته رسيږې، اِن شاء الله. امام صادق هغه ته وويل: په خدای قسم رښتيا دې وويل. وروسته ابوحنيفه لاړو او ما امام ته مې عرض وکړ: قربان دې شم، زما د خوب له دغه تعبیره چې دغه ناصبي وکړ بد مې راغلل. (امام صادق) وويل: خدای تاته بدې نه درکوي، د هغوی تعبیر له مونږ او زمونږ له هغوی سره ورته والی نه لري، د خوب تعبیر کوم چې هغه وويل نه دی. نو هغه (امام صادق) ته مې عرض وکړ: قربان دې شم، خو تاسو ورته وويل چې رښتيا وايست، او قسم مو هم وکړ په داسې حال کې چې هغه تېروتنلی وه؟ ويې ويل: قسم مې وکړ چې هغه تېروتنه وکړه!

عرض مې وکړ نو تعبیر يې څه ده؟

ويې ويل: ته له يوې ښځې سره متعه کوې، کورنۍ دې درباندي خبريږي او ستا په ځان کې نوې جامې درته څيرې کوي».

نعمت الله جزائري عليه من الله ما يستحق، وايي: "ويؤيد هذا المعنى أن الأئمة عليهم السلام وخواصهم أطلقوا لفظ الناصبي على أبي حنيفة وأمثاله"¹

يعني: «او دا د دې مفهوم تائيد كوي چې ائمه عليهم السلام او خواصو يې پر ابو حنيفة او امثالو يې د ناصبي لفظ اطلاق كړی دی».

علامه شيعه، محسن المعلم پخپل كتاب "النصب و النواصب" كې په پنځم باب، دريم فصل، اوپه مطلب د: النواصب في العباد، كې له ۲۵۹ صفحې نه وروسته ... ډير نومونه را اخیستي او او وايي دا ناصبيان دي، له دې جملې نه لاندې كسان دي: ابوبكر صديق، عمر بن خطاب، عثمان بن عفان، ام المؤمنین عائشه، انس بن مالك، حسان بن ثابت، ابو هريره، مغیره بن شعبه، ابو موسی اشعری، زبیر بن عوام، طلحه بن عبید الله، سعد بن ابی وقاص رضی الله عنهم، سعید بن مسیب، امام اوزاعي، امام مالك، عروه بن زبیر، امام ذهبی، امام بخاری، امام زهري رحمهم الله، او ډير نور له صحابه و، تابعينو، تبع تابعينو او نور مسلمان علماء او مشران.

لكه څنگه چې تير شول د روافضو د تعريف له مخې د اهل سنت ټول مسلمانان ناصبيان دي او ورته د نواصبو په سترگه ورته گوري. اوس نو دا چې شيخ الاسلام رح ناصبي گني

¹ (الأنوار النعمانية ۲/۳۰۷).

کومه د حيرانتيا خبره نه ده بلکې په حقيقت کې هغه هم د ټول اهل سنت او جماعت قافلي ته ورگډوي.

مگر د نواصبو په اړه د اهل سنت او جماعت د د دقيق او درست تعريف له مخې ابن تيميه رح په ميلونو له دې څخه واټن لري دی بلکې هغه له نواصبو سره په شدت چلند کړی. په دې ځای کې له اهل بيتو د مينې او کرکې او دغه راز د ناصبي گمراه فرقې په هکله د شيخ الاسلام رح ځينې کړنې ستاسو خدمت ته وړاندې کوم.

شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله صاحب د "المنهاج السنة" د کتاب څښتن دی او هغه يې له صحابه او اهل بيتو څخه په دفاع کې ليکلی. بياهم څنگه ممکنه ده چې ابن تيميه رح ناصبي اود اهل بيتو دښمن وي؟

این تیمیه رح نواصب دا ډول تعریفوي: هغه کسان دي چې له اهل بیتو سره دښمني کوي په ځانگړې توگه علی رضی الله عنه سره، او ځینې دغه ناصبیان علی رضی الله عنه ته گنځلې کوي او او ځینې نور یې کافر گڼي.¹

شیخ الإسلام رح د اهل بیتو د محبت د وجوب په هکله وایي: "محبتهم عندنا فرض واجب یؤجر علیه"²

یعني: «یعني زموږ په وړاندې له اهل بیتو سره مینه فرض او واجب ده، او له دې امله یو چاته اجر ورکول کیږي».

په بل ځای کې وایي "ولا ريب أن محبة أهل بيت النبي - صلى الله عليه وسلم - واجبة"³

یعني: «یعني په دې کې شک نشته چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اهل بیتو محبت لازم او واجب دی».

¹ منهاج السنة النبويه (٧/٣٣٩).

² (مجموع الفتاوى ٤/٤٨٧)

³ (منهاج السنة ٢/١٠٢)

شيخ رح د اهل بيتو رضی الله عنهم، په وړاندې د بغض او کينې په اړه وايي: "من أبغضهم فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا".¹

يعني: «د الله، ملائكو او ټولو خلكو لعنت دې پر هغه چا وي چې له اهل بيتو سره دښمني او كينه لري، الله د هغه هيڅ فرضي او نفلي عبادت نه قبلوي».

دعلی رضی الله عنه د لوړې رتبې او مقام په اړه وايي: "فضل علي وولايته لله وعلو منزلته عند الله معلوم، ولله الحمد، من طرق ثابتة أفادتنا العلم اليقيني، لا يحتاج معها إلى كذب ولا إلى ما لا يعلم صدقه"²

يعني: «د الله تعالى په وړاندې د علی رضی الله عنه فضل، بزرگي، ولايت او لوړ مقام په صحيحو او ثابتو رواياتو چې د يقيني علم څرگندونه کوي، معلوم او مشخص دي. - لله

¹(مجموع الفتاوى ۴/۴۸۸)

²منهاج السنة ۸/۱۶۵)

الحمد- د دغو صحیحو او ثابتو روایاتو په شتون سره د (روافضو) درواغو او هغو روایاتو ته چې صحت یې معلوم نه دی؛ اړتیا نشته».

د حسین رضی الله عنه د شهادت او د هغه د قاتلینو په اړه وایي: "وأما من قتل الحسين أو أعان على قتله أو رضی بذلك فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا"¹

یعني: «د الله، ملائکو او ټولو خلکو لعنت دې پر هغه چا وي چې حسین رضی الله عنه یې وژلی یا یې د هغه په وژنه کې مرسته او همکاري کړې ده، او یا هم پرې خوښ شوی وي. الله د هغه هیڅ فرضي او نفلي عبادت نه قبلوي».

له نواواسبو د براءت او بیزاری په اړه وایي: "ويتبرؤون من طريقة الروافض والشيعة الذين يبغضون الصحابة ويسبونهم، وطريقة النواصب والخوارج الذين يؤذون أهل البيت بقول أو عمل"²

یعني: «(سلف او اهل سنت) د شیعو روافضو له تگلارې چې صحابه و سره کینه او دښمني لري او کنځلې ورته کوي؛ بیزاره دی. همدارنگه د نواصبو خوارجو، له منهج نه چې پخپله ژبه او عمل سره اهل بیتو ته ازار او اذیت ورکوي. براءت او بیزاري اعلانوي».

¹ (مجموع الفتاوى ۴/۴۸۷)

² (العقيدة الواسطية، ص ۲۶).

د شیخ رحمه الله په کتابونو او لیکنو کې دغه ډول قضایاوې ډیر زیاتې لیدل کیږي، مگر "مشت نمونه خروار" ځینې مو یې ستاسې په خدمت کې وړاندې کړل.

ډیری موارد چې شیخ الاسلام رح پر روافضو پر رد کې لیکلي د "الزام خصم" له باب څخه دي، او هغوی یې د خپلې باطلې عقیدې په وړاندې ملزم گرځولي دي، تر څو خپل بطلان او خطاو ته پاملرنه وکړي؛ مگر روافضو د هغه خبرې غوڅې کړي او د ناصبي والي تهمت یې ورپورې تړلی دی.

لکه څنګه مو چې په لومړي سر کې یادونه وکړه چې روافض ټول اهل سنت ناصبي ګڼي، ځکه کوم تعریف چې دوی یې د نواصبو په اړه وړاندې کوي، نه یواځې دا چې شیخ الاسلام رح د روافضو د تهمت او افتراء په دغه قافله کې راځي بلکې له اهل سنتو څخه هیڅ یو ورڅخه سالم نه دی پاتې او ټول پکې شاملیږي.

همدارنګه دا چې روافض د الله تعالی صفات امامانو ته ورکوي، نو هر څوک چې ددوی له دغه شرک او غلو څخه منکر شي د اهل بیتو د دښمن نوم پرې اېږدي او د ناصبي ټاپه پرې وهي.

یهودیان او مسیحیان هم مسلمانان د موسی علیه السلام په دښمنۍ تورنوي ځکه د هغوی منسوخ او تحریف شوی دین نه مني، په ځانګړې بیا توګه مسیحیان ځکه (مسلمانان) د هغوی په څیر عیسی علیه السلام خدای یا هم د خدای زوی نه ګڼي. په دې کې شک نشته چې رافضیان د تړۍ پرمخ تر ټولو ډیر ناصبي مخلوق دی چې د رسول الله صلی الله علیه

وسلم د ميرمنو په وړاندې چې له اهل بيتو څخه دي ژبه اوږدوي او په اړه يې ډيرې سپكې څرگندونې كوي.

پنځمه شېبه: ايا شيخ الاسلام رح د قبرونو له زيارت څخه منكر دى په ځانگړې توگه د پيغمبر ص د قبر زيارت يې حرام گڼلى؟

د افراطي صوفيانو او د شيخ رحمه الله د دښمنانو يوه شېبه چې په هغه پسې تهمت تړي او وايي: ابن تيميه د قبرونو زيارت نه مني، آن تر دې چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم د قبر زيارت يې حرام گڼلي دي. دلته به دوه موضوع گانې چې دوى سره گډې كړي دي يو له بله تفكيك كړو او وضاحت او رڼا به پرې واچوو:

لوموى موضوع: ايا ابن تيميه رحمه الله د قبرونو زيارت حرام گڼلو؟

يقيناً چې نه! ځكه هغه لكه د ټولو اهل سنتو د قبرونو زيارت د شرايطو په پام كې نيولو سره سنت او يو غوره عمل گڼلى دى.

شيخ الاسلام رحمه الله د قبرونو زيارت په دوه برخو شرعي او بدعي باندې ويشي او وايي: "اما زيارة القبور، فهي على الوجهين، شرعية و بدعية، فالشرعية: مثل الصلاة على الجنازة، و المقصود بها الدعاء للميت، كما يقصد بذلك الصلاة على جنازته. كما كان النبي صلى

الله عليه وسلم يزور أهل البقيع و يزور شهداء أحد ويعلم أصحابه إذا زاروا القبور أن يقولوا: {السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم ... وأما الزيارة البدعية : وهي زيارة اهل الشرك من جنس زيارة النصارى الذين يقصدون الدعاء للميت والاستعانة به و طلب الحوائج عنده فيصلون عند قبره و يدعون به فهذا ونحوه لم يفعله احدا من الصحابة ولا أمر به رسول اللّ صلى الله عليه وسلم ولا استحبه أحد من سلف الأمة وأئمتها بل قد سد النبي صلى الله عليه وسلم باب الشرك " ¹.

يعني: « د قبرونو زیارت په دوه ډوله دی، شرعي او بدعي زیارت. شرعي زیارت: پر مړي لکه د جنازې د لمانځه په څېر ده چې هدف یې د مړي لپاره دعاء ده، او همدارنگه پر هغه د جنازې د لمانځه اداء کول دي.

پیغمبر صلی الله علیه وسلم د بقیع د هدیرې او د احد د شهیدانو د قبرونو زیارت کولو، او خپلو ملگرو ته یې هم بنوونه کوله چې هر کله د قبرونو زیارت کوي نو دې ووايي: السلام علیکم دار قوم مؤمنین وإنا إن شاء الله بکم ... (او همدارنگه یې نور مسائل بیان کړي او وروسته تر هغه وایي) او بدعي زیارت: هغه دی چې مشرکین او نصارا یې تر سره کوي؛ په

¹ (مجموع الفتاوى ۴۲ / ۳۲۷-۳۲۶ او ۲۷/۱۱۹ و قاعدة جلیلة فی التوسل والوسيلة، ص ۳۳-۳۲).

داسې ډول چې له مړو د دعاء غوښتنه کوي، له هغوی مرسته غواړي، خپلې اړتیاوې د هغوی په وړاندې لټوي، د هغوی د قبرونو په مخکې لمونځ کوي او په چيغو، بغارو سره هغوي رابلي.

دغه ډول زیارت او بیلگې یې هیڅ کوم صحابي نه دی ترسره کړی، نه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم پرې حکم کړی او نه هم له سلفو رحمهم الله څخه چا دغه ډول زیارت ښه گڼلی بلکې رسول الله صلی الله علیه وسلم د شرک دروازه تړلې ده».

نو دا له تهمت څخه پرته بل څه نه دي او پر شیخ الاسلام رح تپل شوي غټ بهتان او دروغ دي.

دوهمه موضوع: شدُّ الرحال یا د پیغمبر او نورو صالحینو د قبرونو پر لور سفر کول.

شیخ الاسلام رحمه الله د انبیاء او اولیاء د قبرونو په لور د سفر قصد(نیت) کول ممنوع گڼي، نه داچې مطلقاً د قبرونو زیارت؛ د هغه ډیرې مخالفینو دا دوه موضوعگانې سره گډې کړي، خو ډیرو علماؤ چې د نوموړي له کتابونو او آثارو څخه خبر دي له هغه یې دفاع کړې او دا قضیه یې روښانه کړې ده. لکه علامه ابن عابدین شامي رحمه الله چې انصاف یې په پام کې نیولی او وایي: " و ما نسب الی الحافظ ابن تیمیة الحنبلي من أنه یقول بالأنهی عنها فقد قال بعض العلماء إنه لا أصل له، وإنما یقول بالأنهی عن شد الرحال إلی غیر المساجد

الثلاث. أما نفس الزيارة فلا يُخالف فيها كزيارة سائر القبور، ومع هذا فقد رد كلامه كثير من العلماء¹.

يعني: «هغه شه چې حافظ ابن تيميه حنبلي پورې يې نسب شوی چې هغه د رسول الله صلی الله عليه وسلم د قبر له زیارت نه منع کړې ده؛ نو ځینې علماء وايي: چې دا نسبت اصل او بنسټ نه لري؛ بلکې له درې گونو مساجدو پرته بل لور ته سفر ممنوع گڼلو مگر لکه د نورو قبرونو په څیر د رسول الله صلی الله عليه وسلم د قبر مطلق زیارت کولو مخالف نه وه؛ سره له دې چې دا خبره یې ډیرې علماؤ رد کړې ده».

همدارنگه علامه انور شاه کشمیری رحمه الله وايي: "اختار ابن تيمية أن السفر لزيارة قبر النبي صلى الله عليه وسلم المبارك غير جائز بل يريد السفر إلى المسجد النبوي ثم إذا بلغ المدينة يستحب له زيارة المبارك، وقال باستحباب زيارة القبور الملحقة لمكان لثبوت زيارة النبي - صلى الله عليه وسلم - جنة البقيع وغيرها، ولقد أخطأ الناقلون في نقل مذهب ابن تيمية كما قال ابن عدين: إن تيمية يمنع من الارتحال وشد الرحال إلى زيارة القبر الشريف ويجوز السفر المحض للزيارة، ووافق ابن تيمية في هذه المسألة أربعة من المتقدمين ومنهم الجويني والد إمام الحرمين، وابتلي ابن تيمية بالبلايا والشدائد حين

¹ (رد المحتار على الدر المختار، ٢/٦٢٦؛ باب: حرم المدينة و مكة)

اختيار هذه المسألة، وصنف تقي الدين السبكي رسالة في رد ابن تيمية وسماها شفاء السقام في زيارة خير الأنام وما وجدت فيها شيئاً جديداً وطرياً وتصدى إلى تقوية الضعاف، ثم صنف ابن عبد الهادي في الرد على السبكي وسماها الصارم المنكي على نحر السبكي وقد أجاد في تصنيفه ثم رد ابن علان على ابن عبد الهادي وسماها المبرد المبكي على الصارم المنكي، وتطرق التصنيف من الطرفين، ومذهب جمهور الأئمة أن زيارة القبر الشريف جائزة ومن أعلى القربات".¹

يعني: «ابن تيمية دا نظر غوره كړی دی چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر پر لور (په مطلق نیت سره) سفر ناجائز دی، د سفر قصد باید د مسجد نبوی په لور وکړای شي او هغه ځای ته تر تگ وروسته مستحب دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت وشي. همدارنگه له پیغمبر صلی الله علیه وسلم نه د بقیع د او نورو زیارتونو د ثبوت په دلیل، دهغو نورو قبرونو د زیارتونو په مستحب والي هم باور لري چې په دې ځای پورې تړلي دي.

مگر هغه کسان چې د ابن تيمية نظر او خبرې يې را نقل کړي دي، نو د هغو په نقل کې يې خطاء او تيروتنه کړې ده. لکه هغسې چې ابن عابدين شامي وايي: ابن تيمية د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر په لور د سفر قصد (نیت) کول منع کړي دي مگر خالص او پرته

¹(العرف الشدي شرح سنن الترمذي، ۱/۳۲۷)

له نیت خخه سفر او زیارت جائز گڼي. دغه نظر له هغه خخه مخکې څلور تنو متقدمینو هم درلود، له دې جملي امام الحرمین جویني، وه.

همدارنگه ابن تیمیه د خپل دغه نظر په خاطر ځورول شوی هم دی او تقی الدین سبکي د ابن تیمیه په رد کې کتاب لیکلی او نوم یې ورته شفاء السقام في زیارة خیر الأنام ایښی دی، په دې کتاب کې مې څه شی نوي او تازه ونه لیدل خو هڅه یې کړې تر څو ضعیفو روایاتو ته قوت وروبښي. له هغه وروسته ابن عبدالهادی د سبکي په رد کې د الصارم المنکي علی نحر السبکي په نوم په ډیره بڼه توگه کتاب لیکلی. تر دې ورسته ابن علان د ابن عبد الهادي په رد کې کتاب لیکلی او نوم یې ورته المبرد المبکي علی الصارم المنکي ایښی دی، او دغو تصنیفاتو له دواړو خواو ادامه پیدا کړې. د جمهور ائمه و مذهب دا دی چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د شریف قبر زیارت جائز دی او له لوړترینو قرباتو دی.»

سره له د علامه کشمیری رحمه الله د کلام وروستی برخه د نقد وړ ده او بحث به پرې وشي خو د شیخ الاسلام رح په حق کې د نوموړي انصاف د ستاینې وړ دی، دا دی د یو عالم روش، او له دې ځای نه د یو عالم او متعالم¹ توپیر ښکاره او څرگندېږي.

¹(عالم نما)

شیخ الاسلام رح د خپل دغه فکر له امله د مخالفینو او حاقدینو لخوا تر ازار او اذیت لاندې راغلی تر دې چې نوموړی له همدې امله زنداني کړای شو او دا یې وروستی زندان شو چې پکې له دنیا له نه ولاړو. وروسته له دې چې شیخ رح د خپلو مخالفینو او دبنمانانو لخوا نه زندان ته ولويدو، ډیرو علماؤ او پوهانو د نوموړي د دې فکر ملاتړ وکړ او له هغه یې دفاع وکړه، له دې ډلې د بغداد علماء ول چې علامه ابن عبدالهادی پرې شرحه لیکلې او د هغوی ملاتړ یې رانقل کړی دی.¹

د شیخ الاسلام رح مخالفین له هغه سره په کینه او دبنمنۍ دومره وړاندې لاړل چې د نوموړي هغه اجتهادي نظریې هم تکفیر کړ چې له هغه پخوا هم پرې علماء او خلک ولاړ ول او شیخ ابن تیمیه رح یې پر دې متهم کړ چې د رسول الله صلی ال علیه وسلم په شریف مقام کې کمی او تنقیص کړی دی معاذالله.. د کمزورو او پاتې راغلو منطق له تهمت، دروغو او تزویر پرته بل څه نه دی!.

¹ (العقور الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تیمية، ص ۳۵۸)

د قبرونو په لور د سفر د قصد کولو یا شد الرحال حکم

شیخ الاسلام رح په دې نظر وه چې فقط د قبرونو د زیارت لپاره د سفر قصد که څه هم د پیغمبر صلی الله علیه وسلم مقبره وي، جائز نه دی او که چا د مسجد نبوي په لور د سفر نیت کړی وي بیا ورته دا مستحب ده چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم، د بقیع هديرې او او احد د شهیدانو زیارت وکړي. د شیخ رح استدلال پر دې حدیث مبارک دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: "لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد: المسجد الحرام، ومسجد الرسول صلی الله علیه وسلم، ومسجد القصى"¹

يعني: «پرته له درې مسجدونو څخه بل لور ته د عبادت په نیت د سفر بار نه تړل کيږي، هغه درې مساجد: مسجد حرام، مسجد نبوی، او مسجد اقصی دي».

د ا حدیث دا روښانه کوي چې له دغو درې مساجدو پرته بل ځای ته د عبادت په نیت د سفر پنډکی تړل منع دي. که څه هم مخالفین وايي: په دې حدیث کې د مسجد کلمه راغلې ده او خبره د مسجد په اړوند ده، نو دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم او نورو د قبر له زیارت سره څه اړیکه لري؟ بلکه جائز ده چې د قبرونو او او نورو ځایونو په لور سفر وشي لکه چې د علم د طلب لپاره سفر جائز دی.

¹(صحيح بخارى روايت شماره ۱۱۸۹)

په ځواب کې یې باید ووايو:

لومړی: د حدیث سهی مفهوم دا دی چې: د عبادت او تقرب په قصد هیڅ ځای ته د سفر پنډکی نه تړل کیږي او دا (خبره) یوازې مسجد ته نه ده ځانگړې. دلیل یې دا دی: کله چې د مساجدو پر لور چې د ځمکې پر مخ بهترین ځایونه دی د عبادت په نیت ورته د سفر پنډکی تړل منع شوي وي په نورو ځایونو ته خو په حتمي او اولي ډول سره منع دي.

او دا چې څوک وايي چې هدف یوازې مساجد دي نو یوه ناسمه او نامعقوله خبره یې کړې ده. د ذهن د تقریب (پوهولو) لپاره یو مثال درته وړاندې کوم: په یو ځای یو بنکلی او زړه وړونکی مسجد شتون لري، مگر قبر هلته نسته! د دوی په عقیده دا جواز نه لري چې هغه ځای ته د عبادت لپاره د سفر پنډکی وتړو، ځکه د دې حدیث منظور یوازې مساجد دي، مگر که د مسجد تر څنگ د انبیاء یا صالحینو کوم قبر شتون ولري، د دغې ډلې په نظر، سفر کول ورته جواز لري. دا څه ډول منطق دی؟

همدارنگه داسې روایت وجود لري چې د دې حدیث درسته معنا مونږ ته واضح کوي، قزعه وايي: ابن عمر رضی الل عنہ ته می وویل: ایا د طور غره ته لار سم؟ ابن عمر رضی الل عنہما وویل: "دع الطور ولا تأتها، وقال: لا تشدوا الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد".¹

¹ (الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار - مصنف ابن أبي شيبة، روات شماره ۷۹۳۵)

یعنی: «د طور خوا ته تلل پریږده او وروسته یې وویل: له درې مسجدونو پرته د عبادت په قصد د سفر بار نه تړل کیږي». نو له دې حدیث نه د ابن عمر رض فهم او برداشت په مساجدو پورې نه وه مختص بلکې هر هغه ځای رانغاړي چې د عبادت او تقرب په نیت ورته سفر کیږي.

دوهم: مگر د قبر په لور سفر په علمي سفر قیاسول، ناسم قیاس دی، ځکه د قبر په زیارت کې ځای او قبر منظور او هدف دي، مگر د علم په سفر کې، غرض او هدف د علم زده کړه ده، نه کوم ځای او یا مکان. باید پر دې پوهه شو چې د شیخ الاسلام رح نظر له د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حدیث څخه اخیستل شوی او داسې هم نه ده لکه څنگه یې چې د شیخ رح مخالفین نورو ته نښي، چې گنې هغه په دغه فکر کې تفرد کړی (یوازې دی) او مخکې یا وروسته له هغه نه چا داسې څه نه دي ویلي او نه هم پرې عقیده لري.

ځینې هغه علماء چې له شیخ الاسلام رحمه الله نه مخکې یې د قبرونو په لور سفر منعه کړی دی

له دې جملې نه دا علماء دي: امام مالک رح (متوفای ۱۷۹هـ)، ابن بطه العکبري رح الل (متوفای ۳۸۷هـ)، ابومحمد جوینی رح (متوفای ۴۳۸هـ - پلار د ابوالمعالی جوینی)، ابن عقیل (متوفای ۵۱۳هـ)، قاضی عیاض (متوفای ۵۴۴هـ)، ابن الأثیر رح .

شيخ الإسلام رح د امام مالک رح، خبره دا ډول رانقلوي: "وسئل مالک عن رجل نذر أن يأتي قبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال مالک: إن کن أراد القبر فلا يأتيه وإن أراد المسجد فليأته. ثم ذكر الحديث {لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد} ذكره القاضي إسماعيل في مبسوطه"¹

يعنى: « له امام مالک نه پوښتنه وشوه چې يو کس نذر کړی دی تر څو د رسول الله صلى الله عليه وسلم قبر ته راشي (حکم يې څه دی؟) امام مالک ورته وويل: که چيرې يوازې د قبر د زيارت قصد او اراده لري، نو نه دې راځي؛ مگر که چيرې د مسجد اراده لري نو کولی شي، راشي. ورسته تر دې يې په دې حديث استدلال وکړ {لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد} د امام مالک دا قول قاضي اسماعيل پخپل کتاب مبسوط کې ذکر کړی دی.»

متأسفانه د قاضي اسماعيل دغه کتاب (المبسوط) تر دې دمه او تر کومه ځايه چې زه پوهيرم، ورک دی او هيله لرم چې په راتلونکې کې يې څوک پيدا او چاپ کړي. والله اعلم، مگر په دې مفهوم د "المدونة" په کتاب کې داسې راغلی دي. "ومن قال على المشي إلى بيت المقدس أو إلى المدينة يأتيهما أصلاً إلا أن يكون أراد الصلاة في مسجديهما فيأتيهما راکباً".²

¹ (مجموع الفتاوى ١/٣٠٤)

² (المدونة ١/٥٦٥)

يعني: « که خوڪ (په ځان نذر وکړي او) ووايي: پر ما لازمه ده چې د بيت المقدس يا مدينې منورې په لوري په خپلو پنبو لار سم، نو په دې نذر دې وفا نه کوي؛ مگر دا چې يوازې په هغو دوو مساجدو کې يوازې د لمانځه اراده ولري. او کولی شي سپور لار شي.»

ابن تيميه رح د امام مالک رح د کلام په اړه وايي: "ومالك يستحب ما يستحبه سائر العلماء من السفر إلى المدينة والصلاة في مسجده وكذلك السلام عليه وعلى صاحبيه عند قبورهم اتباعا لابن عمر. ومالك من أعلم الناس بهذا لأنه قد رأى التابعين الذين رأوا الصحابة بالمدينة ولهذا كان يستحب اتباع السلف في ذلك. ويكره أن يبتدع أحد هناك بدعة".¹

يعني: «مالک رح د نورو علماؤ په خير د مدينې منورې په لور سفر، هلته لمونځ کول، او همدارنگه له ابن عمر رضی الله عنهما نه په پیروي، رسول الله صلی الله علیه وسلم او دوو یارانو (ابوبکر او عمر رض) ته یې د هغوی د قبرونو مخامخ سلام لیرل، مستحب گیل. او مالک رح په دې قضیه کې له ډیرو پوهه کسانو وه ځکه تابعین یې لیدل ول او هغوی په

¹ (مجموع الفتاوى ۲۷/۳۷۶)

مدینه کې صحابه لیدلي ول. له همدې امله یې له سلفو پیروی ښه گڼله او دا یې بد گڼل چې څوک هلته بدعت تر سره کړي.»

ابن بطه العکبري د هغو بدعاتو له جملې چې ذکر کوي یې وايي: "البناء علی القبور و تجصیصنها و شدالرحال إلی زیارتها"¹.

یعني؛ «(د بدعاتو له جملې نه) په قبر کوتی جوړول، د هغه گچ کاري کول او همدارنگه د هغوی د زیارت لپاره د سفر بار تړل دي».

امام نووی رح (متوفای ۶۷۶هـ) د ابومحمد جوینی له نظر نه په نقل وایي: «علماء د عبادت په نیت په سفر کولو کې له درې مساجدو پرته نورو کې اختلاف لری لکه د صالحینو قبرونو یا مبارکو ځایونو او نورو اماکنو ته سفرکول. شیخ محمد جوینی چې زمونږ له یارانو(شوافع) دی هغه یې حرام او ممنوع گڼلي دي»².

امام ابن حجر عسقلاین د "لا تشد الرحال" حدیث په شرحه کې د جوینی او قاضی عیاض رایه دا ډول رااخلي: "قال الشيخ أبو محمد ا لجويني: يحرم شد الرحال إلی غیرها؛ عملا بظاهر هذا الحديث. وأشار القاضي حسين إلی اختیاره، وبه قال عیاض وطائفة"³.

¹ (الشرح و الإبانة في أصول السنة و الديانة و مجانبة المخالفين و مباينة أهل الأهواء المارقين، مشهور به الإبانة الصغرى، ص ۲۷۳؛ مسائل شماره ۵۳۵ او ۵۳۵).

² (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج ۹/۱۰۶).

³ (فتح الباري شرح صحيح البخاري ۳/۶۵).

يعني: « شيخ محمد جويني وايي: ددغه حديث پر ظاهر د عمل له خاطر د عبادت په قصد د سفر بار تړل پرته له درې مساجدو نه حرام دي. او قاضي حسين دې رأي ته اشاره كړې او قياض او يو ډله نور هم په دې فكر او نظر ول.»

علامه ابن قدامه مقدسي ر (متوفای ۶۲۰هـ) دقبرونو په لور د شدالرحال په اړوند د ابو الوفاء ابن عقيل حنبلي د نظر په رانقلولو كې وايي "فقال ابن عقيل: لا يباح له الترخص؛ لأنه منهي عن السفر إليها"¹.

يعني: « ابن عقيل وايي: د قبرونو په لور سفر جواز نه لري ځكه چې منعه ورنه شوې ده»
ابن الاثير رح وايي: "(لاتشد الرحال)... والمراد: لا يقصد موضع من المواضع بنية العبادة والتقرب إلى الله تعالى إلا إلى هذه الأما كن الثلاثة، تعظيماً لشأنها وتشریفاً".²

¹ (المغني ۲/۱۰۰).

² (جامع الأصول في أحاديث الرسول ۹/۲۸۳).

يعني: «له "لاتشدالرحال" نه هدف دا دی چې له دغو درې گونو ځايونو¹ پرته هيڅ ځای ته د عبادت په نيت قصد او اراده ونشي-د دغو(درې) ځايونو د عزت او شريف مقام لپاره».

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح (متوفای ۱۳۱۷هـ) وروسته تر دې چې د قبرونو په لور د سفر د حرمت په اړه د ابن تیمیه قول ته لا قوت وربښي وايي: "ونهاية الكلام في هذا المقام: أن شيخ الإسلام لم ينفرد بهذا القول الذي شنع به عليه، بل ذهب إليه غيره من الأئمة الأعلام"²

يعني: «يعني په دې باب کې د خبرې لنډيز دا ده چې: شيخ الاسلام پخپل دغه قول کې يوازې نه دی چې مخالفينو يې تر نيوکو لاندې نيولی، بلکې پرته له هغه نه ځيني امامان هم پر دې نظر ول».

¹ (مسجد الحرام، مسجد النبوی و مسجد الأقصى)

² (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۵۹۱).

خيني هغه علماء چي له شيخ الاسلام رح خخه يي وروسته د قبرونو په لور سفر منع كړي دي.

د بغداد يوه ډله علماؤ په دې برخه كې د د شيخ الاسلام رحمه الله له نظر سره موافقت كړي او دفاع يې ورخخه كړې ده. علامه ابن عبدالهادي رحمه الله وايي: "وقد وصل ما أجاب به الشيخ في هذه المسألة إلى علماء بغداد فقاموا في الانتصار له وكتبوا بموافقتهم ورأيت خطوطهم بذلك".¹

يعني: «كله چې په دې برخه كې د شيخ رحمه الله خُواب د بغداد علماؤ ته ورسيد، نو د هغه مرستې ته يې ودانگل او له نوموړي سره په موافقت او دفاع كې يې مطالب وليكل. (ابن عبدالهادي وايي:) ما دغه ليكنې د هغوي په خپل خط سره ليدلي». تر دې وروسته علامه عبدالهادي رح د دوی ليكنې رانقلوي.

¹ (العقور الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۵۸)

علامه امير صنعاني رحمه الله (متوفای ۱۱۸۲ هـ) د "لا تشد الرحال" حديث په شرحه كې وايي: "والحديث دليل على فضيلة المساجد هذه ودل بمفهوم الحصر أنه يحرم شد الرحال لقصد غير الثلاثة كزيارة الصالحين أحياء وأمواتا لقصد التقرب ولقصد المواضع الفاضلة لقصد التبرك بها والصلاة فيها وقد ذهب إلى هذا الشيخ أبو محمد الجويني وبه قال القاضي عياض وطائفة"¹

يعني: « دا حديث ددې مساجدو پر فضيلت دليل دی او د حصر په مفهوم دلالت کوي چې له دې درې مساجدو پرته بل چيرته د عبادت په قصد سفر، لکه دتقرب (نژديوالي) په قصد د صالحينو زيارت مړه وي او که ژوندي، همدارنگه دتبرک په قصد فاضله ځايونه، او هلته لمونځ کول ټول حرام او ممنوع دي. او دا هغه نظر دی چې ابو محمد جويني، قاضي عياض او يو ډله نورو درلود.»

شاه ولي الله دهلوی رح د "لا تشد الرحال" حديث په اړه وايي: "أقول: كان أهل الجاهلية يقصدون مواضع معظمة بزعمهم يزورونها، ويتبركون بها، وفيه من التحريف والفساد ما لا يخفى فسد النبي صلى الله عليه وسلم الفساد لئلا يلتحق غير الشعائر بالشعائر، ولئلا يصير ذريعة لعبادة غير الله، والحق عندي أن القبر ومحل عبادة ولي من أولياء الله والطور كل ذلك سواء في النهي والله أعلم."²

¹ (سبل السلام ۲/۱۷۷)

² (حجة الله البالغة ۱/۳۲۵).

يعني: « اهل جاهليت والاوو معظمو خايونو ته نيت كولو، دهغوي زيارت يې كولو او د هغوي په وړاندې يې تبرک لټولو، او هلته دومره فساد او تحريف شتون درلود چې له هيچا پټ نه وه پاتې، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د فساد مخه ډب کړه تر څو شعائر غيرالله له شعائرالله سره گډ نشي، او د غيرالله د عبادت لپاره وسيله پيدا نشي. نو زما(شاه ولي الله) په نظر حق او رښتيا دا ده چې: قبر، له اولياؤ د کوم ولي د عبادت ځای، او کوه طور ټول په يو ردیف کې د نهی او او منع په حکم کې شامل دي. والله اعلم».

علامه سيد صديق حسن خان حسيني رحمه الله (متوفای ۱۳۰۷ هـ) وايي: "وأما السفر لغير زيارة القبور - كما تقدم نظائره - فقد ثبت بأدلة صحيحة، ووقع في عصره صلى الله عليه وآله وسلم، وقرره النبي عليه السلام؛ فلا سبيل إلى المنع منه والنهي عنه، بخلاف السفر إلى زيارة القبور؛ فإنه لم يقع في زمنه، ولم يقر أحدا من أصحابه، ولم يشر في حديث واحد إلى فعله واختياره، ولم يشرعه لأحد من أمته؛ لا قولاً، ولا فعلاً، وقد كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يزور أهل البقيع وغيرهم من غير سفر ورحلة إلى قبورهم؛ فسنته التي لا غبار عليها ولا شنار فيها: هي زيارة القبور من دون اختيار سفر لها، لتذكر الخرة"¹.

¹ (السراج الوهاج ۵/ ۱۱۴-۱۱۳).

يعني: « له قبرونو پرته سفر په صحيحو دلايلو ثابت شوی او او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مهال هم پيښ شوی دی، هغه صلی الله عليه وسلم يې پر مشروعيت اقرار کړی او منعه يې ورڅخه نه ده کړې نو ځکه خو يې د ممنوعيت او نهی لپاره لار لار شتون نه لري. مگر د قبرونو په لور سفر د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په زمانه کې نه دی پيښ شوی، نه يې هم هيڅ کوم صحابي ته په دې کار اقرار کړی، نه يې په هيڅ کوم حديث کې ورته اشاره کړې او نه يې هيڅ کوم امتی ته دغه کار مشروع گرځولی. پيغمبر صلی الله عليه وسلم به پرته د سفر له بار تړلو څخه د بقیع د هديرې اونورو زيارت کاوه، په دې کې هيڅ شک نشته او دا هماغه پرته د سفر له ارادې او د آخرت په ياد راوړلو لپاره د قبرونو زيارت دی.»

علامه نعمان بن محمود آلوسی رح (متوفای ۱۳۱۷هـ) وروسته تر دې چې د قبرونو په لور د سفر د حرمت په اړه د ابن تیمیه قول ته لاقوت وربښي وايي: "ونهاية الكلام في هذا المقام: أن شيخ الإسلام لم ينفرد بهذا القول الذي شنع به عليه، بل ذهب إليه غيره من الأئمة الأعلام"¹

يعني: « يعني په دې باب کې د خبرې لنډيز دا ده چې: شيخ الاسلام پخپل دغه قول کې يوازې نه دی چې مخالفينو يې تر نيوکو لاندې نيولی، بلکې پرته له هغه نه ځيني امامان هم پر دې نظر ول.»

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۵۹۱).

نو ابن تیمیه رح پخپل دې نظر کې یوازې نه دی بلکې مخکې او وروسته تر هغه داسې علماء او اسلامي پوهان ول چې دا رایه او نظر یې درلود.

د مطلب خلاصه دا چې: علماء د قبرونو پر لور د سفر د بار تړلو یا شد الرحال په اړوند درې منهجه تر غور لاندې نیولي.

لومړی منهج: مطلقاً یې روا بللی او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم او نورو قبرونو تر منځ پر کوم توپیر نه دي قائل شوي، له دې ډلې علامه ابن قدامه مقدسی، امام نووی او امام ابن حجر؛ دي او کوم دلائل چې دوی یې وړاندې کوي په شدت د نقد وړ دي او غالباً موضوع یا ضعیف دي. او همدارنگه د " لا تشد الرحال " د روایت په اړه یې توجیه هم ضعیفه او منلو وړ نه ده.

دوهم منهج: مطلقاً یې ممنوع گڼلی او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر او نورو صالحینو د قبرونو(پر لور سفر د قصد) تر منځ کوم توپیر ته قائل نه دي او ټول ممنوع او حرام گڼي. دا ډله د قبرونو د زیارت اصل روا گڼي خو هغو پر لور د سفر د پنډکي تړلو مخالف دي. له ډلې لکه خنګه چې مخکې مو اقوال ذکر کړل دا دي: امام مالک، ابن بطة، ابن عقیل، ابن اثیر، ابن تیمیه، امام صنعانی رحمهم الله دي.

دریم منهج: د پیامبر صلی الله علیه وسلم د قبر لور سفر یې جائز گڼلی مگر د نورو صالحینو د قبرونو پر لور یې ناسم گڼلی، لکه علامه انور شاه کشمیری رحمه الله چې وايي: "السفر لزيارة قبور الأولياء كما هو معمول أهل العصر لا بد من النقل عليه من صاحب الشريعة أو

صاحب المذهب أو المشائخ، ولا يحوز قياس زيارتها على زيارة القبور الملحقة بالبلدة فإنه لا سفر فيها"¹

يعني: «د اولياؤ د قبرونو په لور سفر چې نن سبا عام شوی دی، باید د شریعت یا مذهب له خښتن او مشائخو څخه دلیل شتون ولري او جائزه نه ده چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د قبر پر لور سفر د نورو قبرونو له زیارت سره چې ښارونو کې موجود دي قیاس او پرتله کړای شي. ځکه هغوی ته سفر کول سم نه دي».

لکه څنگه مو چې تیرو پانو کې پرې بحث وکړ، په دې کې شک نشته چې دوهم منهج په نصوصو، دلایلو او غښتلو براهینو سره ثابت دی او ابن تیمیه رح په دې برخه ډیرې هڅې کړي او ډیرې داسې لیکنې لري چې پکې یې په رښتیا هم د نوموړي له درست دریځ، او حق نه دفاع کړې او قناعت بښوونکي دلائل یې وړاندې کړي دي.

¹ (العرف الشدي شرح سنن الترمذي، ۱/۳۲۸).

د شيخ رح له د دغو کتابونو او لیکنو له ډلې د بیلگې په ډول کولی شو لاندې دوو کتابونو ته اشاره وکړو:

لومړی: د "الإخنائیه" او یا "الرد علی الإخنائي"؛ کتاب؛ کله چې شيخ الاسلام رحمه الله د شدالرحال په قضیه کې د تقی الدین إحنائی او د هغه د ملگرو په دسیسه زندان ته ولويدو، نو له خپل دریغ او فتوا نه د دفاع لپاره یې دا کتاب ولیکلو او هغه څه چې ویلي یې ول په غښتلو دلایلو یې شرحه او واضح کړل¹، پر دې بحث د لا ډیر پوهیدلو لپاره د دې کتاب لوستل ډیر مهم دي.

دوهم کتاب: "الجواب الباهر في زوار المقابر"؛ لکه له نامه یې چې ښکاري؛ د قبرونو د زیارت او د سلف رحمهم الله د منهج له مخې د هغه د مفهوم په اړه دی؛ هغه مهم مسائل چې په دې کتاب کې پرې بحث شوی عبارت دي له:

الف: د قبرونو د زیارت حکم. ب: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت. ج: پر نذر د وفاء حکم او څو نور مسائل.

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۳۸۴-۸۳۳ او طبقات حنابلة ۴/ ۵۲۸-۵۱۸)

البته شيخ رحمه الله په نورو کتابونو کې هم په دې قضیه او د مخالفينو د شبهاتو په ځوابولو بحث کړی د دې کتابونو له جملې "قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة" او همدارنگه د "مجموع الفتاوى" په مختلفو جلدونو خصوصاً ۲۷ جلد.

د شيخ رح مخالفينو د هغه په حق کې تر ټولو ناوړه ظلم هم روا گڼلی او هغه يې د خپلې دغې حقې فتوا له امله چې تر هغه پخوا هم ډير پر دې نظر ول، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حق کې په کمي او تنقيص متهم کړی دی آن تردې چې لکه د خوارجو په څير يې د هغه د کفر فتوا ورکړې ده.

ابن تيميه رحمه الله چې د "الصارم المسلول على ساب الرسول" د کتاب ليکوال دی او په هغه له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دفاع کې ليکلی، آیا هغه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په وړاندې په بې ادبۍ متهموی؟

په رښتيا هم تعصب او حسادت ډيرې ناوړه پديدې دي!.

شپږمه شبهه: آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د جهنم

د اور په فناء يا له منځه تللو باور درلود؟

تر هر څه وړاندې بايد په دې پوهه شو چې سمه او صحيحه دا ده چې چې د جهنم اور له منځه نه ځي او تلپاتې دی. او دا د علم د خاوندانو نظر دی لکه څنگه چې ابن حزم رحمه الله پر دې نظر اجماع را نقلوي:

"وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّهَا دَارُ عَذَابٍ أَبَدًا لَا تَفْنَى وَلَا يَفْنَى أَهْلُهَا أَبَدًا"¹

يعني: «او (اجماع ده) پر دې چې د جهنم اور حق دی، د تل لپاره د عذاب هستوگنځی دی او له منځه نه ځي او نه دوزخيان له منځه ځي».

¹(مراتب الإجماع في العبادات والمعاملات والاعتقادات، ص ۱۷۳)

همدا راز وايي: "اتفقت فرق الأمة كلها على أنه لا فناء للجنة ولا لنعيمها ولا للنار ولا لعذابها"¹ يعني: «ټول امت پر دې اتفاق لري چې جنت او جنتيان له منځه نه ځي او همدا رنگه دوزخ او عذاب يې هم له منځه نه ځي».

مگر ځينې علماء د وزخ اور په وه ډولونو وپيشي:

لومړی: د کافرانو لپاره د دوزخ اور

دوهم: د موحدو گناهگارانو لپاره د دوزخ اور

او وايي: هغه اور چې د کافرانو لپاره دی له منځه نه ځي مگر کوم اور چې د مسلمانانو او موحدينو (گناهگارانو) لپاره دی له منځه ځي؛ ځکه په پای کې موحدین له جهنم څخه وځي او جنت ته ځي؛ هغه ځای خالي کيږي او بلاخره له منځه ځي. خو دا قول د قرآن او د پیغمبر پیغمبر صلی الله علیه وسلم د صحیحو سنت خلاف دی او کوم دلائل چې دوی یې وړاندې کوي له اشکال نه تش نه دي، د جمهورو صحیح قول دا دی چې دوزخ یو دی او توپیر یې یوازې د عذاب په درجو کې دی. خو د شیخ الاسلام رح ځینو مخالفینو هم په تېر کې او

¹ (الفصل في الملل والأهواء والنحل ۴/۶۹)

هم اوس پر هغه دا ناروا تور پورې کړې چې گنې هغه د دوزخ په فناء او له منځه تللو معتقد وه، په داسې حال کې چې کولی شو دا شبهه په څلورو غښتلو او مستدلو طریقو رد کړو:

لومړۍ طریقه: شيخ الاسلام رح په خپلو مصنفاتو او لیکنو کې دغه نظر رد کړی دی له دې جملې نه هغه وایي: "وقد اتفق سلف الأمة وأئمتها وسائر أهل السنة و الجماعة على أن من المخلوقات ما لا يعدم و لا يفنى بالكلية كالجنة و النار وعرش و غیر ذلك. ولم يقل بفناء جميع المخلوقات إلا طائفة من أهل الكلام المبتدعین کلجهم بن صفوان ومن وافقه من المعتزلة ونحوهم وهذا قول باطل يخالف كتاب الله وسنة رسوله وإجماع سلف الأمة وأئمتها".¹

يعني: «ائمء سلف رحمهم الله او ټول اهل سنت او جماعت پر دې اتفاق لری چې: ځینې له مخلوقاتو څخه له منځه نه ځي لکه: جنت، جهنم، عرش او ځینې نور، او پرته له ځینو کلامي او بدعتي ډلو لکه جهنم بن صفوان² او له معتزله و هغه کسان چې ورسره یې موافقت

¹(مجموع الفتاوى ۱۸/۳۰۷)

²(د جهمیة فرقی ریس)

کړی؛ نور هیڅوک د ټولو مخلوقاتو په له منځه تلو عقیده نه لري. او دا یوه باطله او د قرآن سنت او سلفو امامانو د اجماع خالغه خبره ده.»

همدارنگه وايي: د: "فقال جهنم بن صفوان:... وإن جنة والنار تفنيان ويفنى أهلها...، وإنهما لا تزالان باقيتين، وكذلك أهل جنة لا يزالون في جنة يتنعمون، وأهل النار في النار يعذبون، ليس لذلك آخر"¹

يعني: «جهنم بن صفوان وايي: (...جنت او دوزخ او څوک چې پکې دي له منځه ځي...) په داسې حال کې جنت او وزخ له منځه نه ځي، جنتيان به د تل لپاره په جنت کې وي او پر نعمتونو به يې نازل کيږي او دوزخيان به په جهنم کې د تل لپاره وي او تعذيبېږي به؛ او دا حالت پای هم نه لري.»

دوهمه طريقه: ابن حزم رحمه الله وايي:

"وأن النار حق وأنها دار عذاب أبدا لا تفنى ولا يفنى أهلها أبدا"²

يعني: «او (اجماع ده) پر دې چې د جهنم اور حق دی، د تل لپاره د عذاب هستوگنځی دی او له منځه نه ځي او نه دوزخيان له منځه ځي.»

¹ (درء تعارض العقل والنقل ۲/۳۵۸).

² (مراتب الإجمال في العبادات والمعاملات والاعتقادات، ص ۱۷۳)

شيخ الإسلام رحمه الله د: "نقد مراتب الإجماع" په نوم کتاب لري او په دې کتاب کې يې په دې هکله د اجماع د شتون په اړه د ابن حزم رح له ادعا سره مخالفت کړی مگر د جهنم د نه له منځه تللو په اړه يې سکوت کړی او هيڅ رد يې نه ده پرې کړی چې دا له ابن حزم سره په برحه کې د شيخ رح پر موافقت دلالت کوي.

دریمه طريقه: علامه ابن عبدالهادی رحمه الله د شيخ الاسلام رح د ليکنو د معرفي کولو په برخه کې وايي: "وقاعدة في الرد على من قال بفناء الجنة والنار".

يعنى: «او (د شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه د مصنفاتو له ډلې د) "قاعدة في الرد على من قال بفناء الكنة والنار"¹ او لکه له نامه يې چې ښکاري د جنت او جهنم د له منځه تللو د نظريې په رد کې ليکل شوی. متاسفانه تر کومه ځايه چې زه خوار بنده پوهيرم تر دې مهاله (۱۴۴۳هـ) دا کتاب د ورکو له ډلې دی او هيله لرم يوه ورځ پيدا او د چاپه په گانه سمبال شي.

¹ (العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، ص ۸۳)

څلورمه طريقه: يو شمير علماؤ په صراحت سره د شيخ رح له دريځ نه د تهمت گرانو په وړاندې دفاع کړې او هغه څه چې حق دي روښانه کړي يې دي.

د دې علماو له جملې نه د عراق له خورې مفتي علامه نعمان بن محمود آلوسي رح دی چې وايي: "قد تبين لك ممًا نقلناه من الأقوال: أن القول الصحيح، الحرى بالترجيح، هو بقاء الجنة والنار وساكنيهما من الخيار والفجار، وإن الشيخ ابن تيمية لم يتبين عنه نقل صحيح فيما نسب إليه"¹

يعني: «د هغو په لړ کې چې نقل مې کړل، تاسو ته څرگند چې سم او د ترجيح وړ قول دا دی چې: جنت او دوزخ او پکې شته کسان که بد وي او که ښه د تل لپاره به پکې وي. او هغه څه چې شيخ ابن تيميه ته منسوب شوي، هيڅ صحيح او سم نقل له هغه څخه په دې اړه نه دی ثبوت شوی». علامه آلوسي له دې خبرې وروسته وايي: فرضا که دا نسبت رښتيا هم وي (چې نه دی) هغه مجتهد وه او ستونزه نه لري.

د بحث لنډيز دا چې: هغه چې تير شول دا ترې ښکاره شوه چې ابن تيمه رح د جهنم په له منځه تللو عقیده نه درلوده بلکې په کتابونو کې يې له دې خبرې سره مخالفت شوی دی.

¹ (جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ص ۴۸۸).

اوومه شبهه : آيا شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله د عالم

په ازلي والي عقیده درلوده؟

د شيخ الإسلام ابن تيميه رحمه الله مخالفينو پر هغه تهمت تړلی چې گنې نوموړي د عالم په ازلي والي عقده درلوده او لکه د فلاسفه و په خير وايي: دا عالم قديمي دی او راپېښ شوی نه دی!

خواب: پرته له شکه چې په شيخ رح پورې دا تړل شوی نسبت ناسم او غلط دی بلکې د فيلوسوفانو د دغې نظريې مخالفت د هغه کتابونو کې ډير خايونه ليدل کيږي. شيخ الإسلام رح له ډير تفصيل او تشریح سره د پيښو د تسلسل په جواز او امکان (نه وجوب) باور درلودو خو دا د عالم په قديم والي د عقيدې درلودلو په منا نه ده او همدارنگه دا تسلسل په حوادثو کې دی نه په مؤثراتو کې.

د شيخ الإسلام رح دا خبره د اهل سنت و جماعت له عقيدې څخه اخیستل شوی چې ائمه و رح به د تعالی د صفاتو د اثبات په اړه داسې ويل: "وَأَنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ مَتَى شَاءَ، وَكَيْفَ شَاءَ سُبْحَانَ وَتَعَالَى"

يعني: «الله تعالی چې هر څه وغواړي، هر کله يې چې اراده وکړي او په هر ډول يې چې وغواړي، تر سره کوي يې».

ښه ده چې په دې ځای کې د حوادثو د تسلسل په اړه د علامه ابن عثيمين رح

څرگندونې په مختصر ډول بیان کړم ترڅو قضیه لا ښه روښانه شي. شیخ ابن عثیمین رح د تسلسل حوادث په اړه نظر ورکوونکي په څلورو ډلو ویشي.

لومړی ډله: تسلسل په تیر او راتلونکي کې ممنوع اومحال دی، له همدې امله یې د جنت او جنهم په نابودی باور لري او دا د جهمیة فرقی فکر دی. د دوی په منځ کې یوه ډله په دې نظر ده چې حرکات له منځه ځي مگر ذوات نه فاني کیږي او موجودات لکه د بت په خیر کیږي، او دا د علاف معتزلی فکر دی چې یو نامعقوله او گمراه کوونکې خبره ده.

دوهمه ډله: دغه د لومړۍ هغې برعکس وایي: تسلسل په پیل او پای کې وجود لري، خلقت قدیم دی او هیڅ انتها نه لري، دوی وایي چې: تر څو چې د حوادثو د تسلسل امکان په راتلونکي کې شتون ولري او جنت او دوزخ تلپاتې وي نو په تېر کې یې هم شتون درلود.

دریمه ډله: دوی وایي: تسلسل په راتلونکي کې واجب دی او په تېر کې غیرممکن دی. دا خبره په دې معنا ده چې په راتلونکي کې دوزخ او جنت له منځه نه ځي، مگر په تېر کې داسې تسلسل ناممکن نه دی. ځکه چې په تېر کې د حوادثو له تسلسل څخه د هغوی قدامت ثابتیږي او دا قدیم والی د الله تعالی د قدیم والي په څېر دی او داسې یو څه شرک دی.

څلورمه ډله: دا ډله وایي: تسلسل په راتلونکي او په هغو ذواتو کې چې شتون لري او یا هغه ذوات په راتلونکي کې به منځته راشي؛ ممکن دی. مگر تسلسل په تېر کې او په ذواتو کې ناممکن او محال دی. دا خبره په دې معنا ده چې: داسې نه دی چې دا ذات همیشه وه او وي به؛ ځکه له دا ډول قول او خبرې څخه د عالم قدیم والی د الله تعالی د قدیم والي په خیر لازم گرځي چې داسې یو څه محال او ناممکن دي.

مگر ښکاره ده چې الله تعالیٰ تل پیدا کوونکی دی او وي به، او دا چې له اسمانونو او ځمکې پرته نور مخلوقات شتون لري؛ لمونځ گزار پخپل لمانځه کې وايي: "ملء السموات وملء الأرض وملء ما بينهما وملء ما شئت من شيء بعد".

يعني: «(حمد او ستاينه ده چې) د اسمانونو، ځمکې او د هغوی تر منځ د واټن په ډکولو، او د بل هر هغه شي په ډکولو چې ته يې غواړې».

نو له اسمانونو او عرش څخه مخکې داسې مخلوقات ول چې مونږ پرې نه پوهیږو؛ ځکه الله هميشه پیدا کوونکی وه او دی خو دا په دې معنا نه ده چې مفعول (مخلوق) د فاعل (خالق) په څير قديم والی لري او او ازلي دي.

ځکه چې د عاقلانو په اتفاق سره ثابت ده چې مفعول تر خالق وروسته وي. او په کې مفعول د فاعل د فعل نتیجه ده، او د فاعل دغه فعل د هغه لپاره وصف او د حال بیان دی. نو خامخا موصوف له صفت نه مخکې او مفعول ورڅخه وروسته وي. د دې مقولې په اړه لا ډیر وضاحت: مونږ مفعول، فعل او همدارنگه فاعل لرو، پرته له شکه مفعول وروسته د فاعل له فعل او فعل وروسته له فاعل څخه وي. نو پر دې اساس د حوادثو پر قديموالي زمونږ له باور څخه دا نه لازمېږي چې د الله په څير دې وي او هغه ته دې په وجود کې شریک وي.

نو دا نظريه د حوادثو د تسلسل په اړوند حق ده او شيخ الاسلام رح هم په دې نظر وه؛¹ خو د نوموړي مخالفينو پر هغه نيوکه کړي او ويلي يې دي چې: دا دفلاسفه و خبره ده، مگر دا (ادعا) ناسمه او باطله ده.² مگر په دا چې د شيخ رح مخالفين وايي چې: هغه د عالم په قديم والي باور درلود.؛ شک نشته چې دا خبره ناسمه او د هغه څه خلاف ده چې شيخ رح ويلي دي، او ددې خبرې بطلان په درې طريقو سره په اثبات رسوم:

لومړۍ طريقه: مخالفين، بايد د شيخ رح له کتابونو دليل راوړي چې گنې هغه ويلي: عالم قديم دی. «هاتوا برهانکم ان کنتم صادقين!.»

دوهمه طريقه: د شيخ رح په کتابونو کې صريح مطالب وجود لري چې نبیي هغه د دې ادعا مخالف دی، نوموړی وايي: "فإن كل مفعول فهو محدث، فكل ما سواه مفعول، فهو محدث مسبوق بالعدم".³

¹ (لکه څنگه چې شيخ الإسلام رحم هم په مجموع الفتاوى ۱۶/۴۴۴ په دی اړه تفصیل ورکړی)

² شرح العقيدة السفاينية - الدرر المضية في عقد أهل الفرقة المرضية، ص ۳۱۸-۳۱۵

³ (درء تعارض العقل والنقل ۱/۳۶۷)

يعني: «هر مفعول حادث (دقديم ضد) دی؛ له الله پرته هرڅه مفعول او حادث دي او له وجود مخکې يې شتون نه درلود».

دغه راز وايي: «فكل ما سوى الرب حادث كائن بعد أن لم يكن، وهو سبحانه المختص بالقدم والأولية، فليس في مفعولاته قديم، وإن قدر أنه لم يزل فاعلا، وليس معه شيء قديم بقدمه، بل ليس في المفعولات قديم البتة، بل لا قديم إلا هو سبحانه».¹

يعني: «له الله پرته هر څه حادث او وروسته له هغه منځته راغلي دي چې شتون يې نه درلود، يوازې الله قديم او ازلي دی خو هيڅ يو له مخلوقاتو يې قديم نه دی. او که چيرې فرض شي چې هغه هميشه ترسره کوونکی دی بيا هم هيڅ شی د هغه په خیر قديمي نه دي بلکې ټول مخلوقات يې خامخا حادث دي او قديم يوازې الله تعالی دی».

¹ (درء تعارض العقل والنقل ۲۷۳-۲۷۲/۱)

نو شیخ ابن تیمه رح په پوره صراحت د عالم قدیم والي ردوي او د حادثوالی یې په اثبات رسوي خو بیا هم مخالفین پر هغه تهمت پورې کوي او داسې ناروا نسبتونه په نوموړي پورې تړي چې ته وا په رښتیا یې د هغه خبره نه ده درک کړې؟

دریمه طریقه: ډیرو علماؤ له شیخ الاسلام رح څخه دفاع کړې او دا یې څرگنده کړې ده چې دا له تهمت او بهتان پرته بل څه نه دي. له دې جملې علامه نعمان بن محمود آلوسی رح وایي: "ومن جملة ما یبرأ به الشیخ ابن تیمیه عن القول بقدم العالم".¹

یعني؛ «له کوموشیانو چې ابن تیمیه بېزاره دی یو یې د عالم د قدیموالي نظریه ده». تر دې وروسته وایي چې شیخ الاسلام رح هغه کسان چې د عالم په قدیم والي یې عقیده درلوده تکفیر کړي؛ نو بیا څنگه نوموړي پخپله دا نظریه منلې ده؟

ایا پر الله تعالی د قدیم او ازلي اطلاق جائز دی؟

¹ (جلاء العینین فی محاكمة الأحمدين، ص ۳۸۱).

که چیرې د نوم د اطلاق له مخې وي جائز نه دی، ځکه د الله تعالی نومونه توقیفی دي او د اجتهاد او اشتقاق¹ مجال پکې شتون نه لري خو که چیرې په اخباري ډول د الله تعالی لپاره اطلاق شي نو مجال یې پراخ دی او ځینې علماو جائز گڼلی ځکه د خبر باب تر اسماء پراخ دی لکه هغسې چې علامه ابن قیم رح فرمایي: "ما يطلق عليه في باب الأسماء والصفات توقيفي وما يطلق عليه من الأخبار لا يجب أن يكون توقيفا كلقديم والشيء والموجود والقائم بنفسه"²

یعني: « هغه څه چې له اسماء او صفاتو پر الله تعالی اطلاق کیږي، توقیفی دي او هغه څه چې له اخبار نه پرې اطلاق کیږي لازمه نه ده چې توقیفی دي وي لکه قدیم، شیء، موجود وقائم بنفسه .

نو نشو کولی چې د الله تعالی لپاره د قدیم او ازلي تر عنوان لاندې نوم اختراع کړو، ځکه د الله تعالی نومونه توقیفی او هیڅوک یې د کموالی او زیاتوالي اجازه نه لري. مگر د خبر په توگه دا چې الله لومړی دی او ورته د قدیم دي او د فلیسوفانو او کلامیانو له دغو الفاظو څخه لري و اوسو. په ځانگړې توگه د قدیم لفظ چې دوه اړخې معناوې لري او کیدای شي

¹ (له یوې کلمې نه د بلې اخیستل)

² (بدائع الفوائد ۱/۱۷۰).

د ذم په مفهوم هم اطلاق شي او مراد ورڅخه "قدیم نسبی" شي نه "قدیم مطلق".
(العیاذبالله)

شیخ الاسلام ابن تیمیه او د اهل سنت و جماعت نور علماء له دې امله چې له اهل کلام او فلاسفه و سره د مناظرو او خبرو اترو په حال کې ول، له دا ډول الفاظو یې استفاده کړې تر څو مخالفین پرې ځواب کړي.

اتمہ شبه: ایا ابن تیمه رح د اولیاؤ له کراماتو منکر وه او د

خدای دوستانو ته یې بد رد ویل؟

یو بله مشهوره شبه چې د ابن تیمیه رح د مخالفینو لخوا مطرح کیږي دا ده چې: نوموړی د الله تعالی له اولیاؤ سره په دښمنۍ او د هغوی له کراماتو په انکار کولو، متهوي. د کرامت په هکله درې نظرونه شتون لري:

لومړی نظر: کرامت مني او پکې افراط کوي، په داسې ډول چې هر خارق عادت (غیرطبیعی عمل) کرامت گڼي او د شعبده بازانو (فریب کارانو)، فریب هم کرامت گڼي.

دوهم نظر: تفریط پکې کوي، کرامت هیڅ نه مني او انکار ترې کوي لکه جهمیة او معتزله فرقې.

درېم نظر: دا متعدل نظر دی، او کرامت مني مگر يوازې الهي اولياؤ ته يې ثابتوي نه هر دجا او شعبده باز ته؛ چې دا د اهل سنت و جماعت نظر دی.

دې بحث ته تر ورننوتلو مخکې بڼه ده چې په لنډه توگه د خوارقو عاداتو په شرحه وغږېږم تر څو موضوع لا بڼه روښانه شي.

خوارق عادات څه شی دي؟

اصل دا دی چې الله تعالی کائنات د ثابتو او حتمي قوانینو پر بنسټ پیدا کړي دي، له همدې امله ده چې اور سوځوونکی، سمندر ډوبوونکی دی او انسان (پرتله له وسایلو) هوا ته د الوتلو وړتیا نه لري؛ خو کله هم ځینې کارونه د طبیعت او د کائناتو د معمول عادت پر خلاف منځته راځي، د بیلگې په ډول: اور خپل همیشنی عادت تغیروي او سوځول نه کوي او همداسې نورې بیلگې د شیانو د اصلي طبیعت او عادت دې خلاف عمل ته خارق عادت ویل کېږي.

د خوارق عاداتو ډولونه

علماء دې ته په کتو چې خوارق عادت له کومو اشخاصو او افرادو څخه راپېښېږي؛ هغه په درې ډولونو ویشي: معجزه، کرامت او استدراج. او ځینې نور یې د پېښېدلو د څرنگوالي له مخې په شپږو ډولونو ویشي. دلته په لنډ ډول دغه شپږ ډولونه شرحه او واضح کوم:

لومړۍ؛ ارهاصات: د ارهاص جمع ده چې د اماده باش اوسیدلو په معنا ده؛ او په اصطلاح کې هغو خارق العاده پېښو ته ویل کیږي چې معمولاً د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ظهور او زیږیدنې سره یوځای منځته راغلې وي. له ارهاص څخه هدف، په راتلونکي کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د نبوت د ادعا د منلو لپاره د خلکو ذهني اماده کول دي، لکه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له نبوت مخکې د اصحاب فیل پېښه یا هم په ماشومتوب کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د شق صدر پېښه.

دوهم؛ معجزه: په لغت کې د هغه خارق العاده کار په معنا ده چې نور یې له بیلگې او مثال راوړلو څخه ناتوانه کړي. او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دي چې الله تعالی یې د خپلو انبیاءو په واسطه جاري کوي تر څو د هغوی د نبوت پر رښتینوالي دلیل شي، دښمنانان یې وننگوي او د هغه کار له بیلگې او مثال له راوړلو یې عاجز کړي. لکه قرآن کریم پر پیغمبر صلی الله علیه وسلم، د موسی علیه اسلام لکړه، اود مور ذاتي ږوند رغول د عیسی علیه السلام لپاره. ارساهات او معجزې د انبیاءو له ځانگړنو دي او په دې کار کې له هغوی سره څوک شریک او ملگری نشته.

دریم؛ کرامات: د کرامت جمع ده او د نورو د عزت او درناوي په معنا ده، د پستوالي او سپکوالي ضد ده. او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت ده چې له اولیاءو او صالحو بندگانو څخه صادرېږي. په دې مورد به لا ډیر وضاحت ورکړو ان شاء الله.

ارهاصات، معجزه او کرامت کسبي نه دي بلکې له انبیاءو او اولیاءو څخه چې هر چاته د الله تعالی خوښه شي ورکوي یې.

خلورم سحر او جادو: سحر په لغت کې هغه څه ته ویل کیږي چې سبب یې پټ او پوښلی وي او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې له فاسق او کافر انسان څخه د شیطاني او کفري اورادو په ویلو سره صادرېږي تر څو یې په فسق او کفر کې لا زیاتوالي راشي. سحر او جادو مختلف ډولونه او انواع لري چې دلته یې د بحث لپاره مجال نشته.

پنځم، استدراج: په لغت کې د انجام یا تدریجې نږدې کیدلو په معنا ده او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې له فاسق او گمراه انسان څخه سر وهی او هغه تدریجا الهي عذاب ته ورنږدې کوي. استدراج ته املاء او امهتال هم ویل کیږي. له استدراج څخه هدف دا دی چې الله تعالی جسور او نافرمانه گنهگاران ژر په عذاب او عقاب نه گرفتاروي بلکې د نعمتونو دروازي پرې راپرانیزې چې دغه د نعمتونو پراخوالی هغوی د غفلت له خوب څخه راویښوي او هدایت یې په برخه کیږي او یا هم دا چې د هغوی غرور لا پسې ډیروي او عاقبت یې ورته لا سختوي.

عن عقبه بن عامر وايي نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: " إذا رأيت الله يعطي العبد من الدنيا على معاصيه، فإنما ذلك استدراج له " ثم تلا رسول الله صلى الله عليه وسلم: {فلما نسوا ما ذكروا... الى: والحمد لله رب العالمين}¹

يعني: «هرکله دې چې وليدل الله تعالى يو گنهگار بنده په نعمتونو کې پراخوالی راوستلی دی. نو دا ورته استدراج دی تر دې وروسته رسول الله ص د خپلې خبرې د اثبات لپاره لاندې آیت تلاوت کړ: ژباړه " بيا کله چې هغوی هغه نصيحت هېر کړ چې ورته شوی ؤ، نو مور د هر ډول سوکالی دروازي د هغو لپاره پرانيستی. تر دې پوري چې کله هغوی په هغو نعمتونو کې چې وربښل شوي ول، بڼه ډوب شول. نو مور په ناخاپي ډول هغوی ونيول او په دې وخت کې د هغو دا حالت ؤ چې له هري بڼې څخه ناهيلي ول. په دې توگه د هغو خلکو سټه ويستله شوه چې ظلم يې کړی ؤ. او ثنا، ستاينه د کائيناتو د پالونکي لپاره ده" ².

¹ (مسند احمد روايت شماره ۱۷۳۱۱، معجم الكبير ۱۷/۳۳۰، معجم الأوسط روايت شماره ۹۲۷۲، او شيخ البانی رح دا روايت په "سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها" ۱/۷۷۳ روايت شماره ۴۱۳ سره صحيح گڼلی)
² . (سوره انعام آيت ۴۴-۳۴).

شپږم؛ اهانت: په لغت کې د چا د سپک گڼلو په معنا ده، او په اصطلاح کې له هغه خارق العاده کار څخه عبارت دی چې د دښتو د درواغجن مدعي په لاس او د هغه څه خلاف چې هغه يې غواړي راپېښ شي. لکه هغه څه چې مسلمه کذاب ته ورپېښ شول چې غوښتل يې ځان د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په څير کړي. علامه امام ابن کثير رح داسې نقل کوي: "بصق في بئر فغزر ماءه، فبصق في بئر فغاض ماءه بالکلیة: وفي أخرى فصار ماءه أجاجا، وتوضأ وسقى بوضوئه نخلا فيبست وهلکت... ويقال: إنه دعا لرجل أصابه وجع في عينيه فمسحهما فعمى"¹

يعني: «يوه ورځ يې په شاه کې د خولې لارې واچولې، او اوبه يې وچې شولې، په بله شاه کې يې د خولې لارې واچولې، د هغې اوبه تروشي شولې، د اوداسه اوبه يې د خرما تر ونې لاندې تيرې شوې نو هغه ونه له منځه لاړه، او ويل کيږي چې هغه د يو کس پر سترگو چې درد يې کولو لاس تير کړ نو سترگې يې ړندې شوې».

دغه اهانت د درواغجن پيغمبر د پيروانو د بيدارۍ او همدارنگه د نورو په وړاندې د هغه د ذلت او خوارولو لپاره، پيښيږي.

¹ (البدایة و النهایة ۶/۳۲۷).

د اولياؤ د کرامت په اړه د ابن تیمیه رح نظر

د دې لپاره چې اصلي بحث ته ورننوځو، د اولياؤ د کرامت په اړه د شيخ الاسلام ابن تیمیه رح نظر را اخلو. شيخ رحمه الله وايي: "ومن أصول أهل السنة: التصديق بكرامات اولياء. وما يُجرى الله على أيديهم؛ من خوارق العادات، في: أنواع العلوم والمكاشفات وأنواع القدرة والتأثيرات وكالمأثور عن سالف الأمم، في سورة الكهف وغيرها وعن صدر هذه الأمة من الصحابة والتابعين وسائر قرون الأمة وهي موجودة فيها إلى يوم القيامة"¹

يعني: «د اهل سنت و جماعت د عقيدې له اصولو او اساساتو څخه د اولياؤ د کراماتو تصديق دی. او کرامت هغه دی چې الله تعالی د خپلو دوستانو په لاس خارق العاده کارونه صادروی لکه د علومو انواع، مکشوفات، د قدرت انواع او تاثیرات، لکه هغه څه چې له تیرو امتونو نه په سورت کهف او نورو سورتونو کې چې راغلي او ددې امت له پيله له صحابه و، تابعينو او د امت له نورو ډلو صادر شوی دی. او دا د امت په منځ کې د قیامت تر ورځې شتون لري».

پام مو شو چې شيخ رح د اولياؤ د کراماتو مخالف نه دی بلکې د اهل سنت و جماعت له باوري اصولو او اساساتو يې گڼي؟

¹. (العقيدة الواسطية، ص ۲۸-۲۷).

نو ولى د امام ابن تيمیه رح مخالفين پر هغه پسې دغه ډول تهمت تړي؟

دې پوښتنو ته په ځواب کې د درې احتمالونو تصور کېږي:

لومړی: ممکن دوى د شيخ ابن تيمیه رح له کتابونو ناخبره او جاهل وي او د شيخ رح په وړاندې د هغه د مخالفينو د تبليغاتو تر اغيز لاندې راغلي وي.

دوهم: احتمال لري چې له اولياؤ د خپل ناسم تعريف له مخې وي.

درېم: ممکن له کرامت څخه ناسم او د واقعيت خلاف تعريف ولري.

ښه ده چې دغه درې احتمال له لږ شرحه کړو:

لومړی احتمال: متاسفانه ځينې خلک له داسې يو څه او چا سره دښمني کوي چې له خپلې ژبې يې نه پيژني. لکه هغسې چې على رضى الله عنه ته منسوبه خبره چې هغه فرمايي: "الناس أعداء ما جهلوا"¹.

---

¹ (الإعجاز والإيجاز ۱/۳۴ و نهج البلاغه حکمت ۱۷۲).

يعني: «خلک د هغه څه دښمنان دي چې پرې جاهل دي». او يا هم د دوی ځينې هميشني عادتونه دي چې هغه څه چې اوري پرته له څيرنې او تحقيق نه پرې قضاوت کوي او حکم پرې صادروي؛ دا د قرآن او سنت خلاف عادت دی او پرته له شکه له اصیلو اسلامي اخلاقو سره په تضاد کې دی.

الله تعالی فرمايي: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصِبْحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ} ¹

ژباړه: اې مؤمنانو! که کوم فاسق تاسي ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسي (د خبر په اړه) پلټنه او تحقيق وکړئ، هسي نه چې کومي ډلي ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بيا پخپلو کړو پښېمانه شئ.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: "بحسب المرء من الكذب أن يحدث بكل ما سمع" ²

يعني: «د يو شخص د دروغگوۍ لپاره دا کافي ده چې هر څه يې اوريدلي وي (نو خلکو ته يې) وايي». نو ددغه ډول کسانو د درد دوا مطالعه او تحقيق دی. ترڅو پرته له پوهې د هېڅ کس په ځانگړې توگه د شيخ الاسلام ابن تيميه رح په خير جليل قدر عالم په اړوند بې ادبي او گستاخي ونه کړي.

¹ (سوره حجرات ايت ۶).

² (صحيح مسلم روايت شماره ۵).

حُكّه د علماو غوښه مسمومه (زهرلرونکې) ده او هر څوک يې چې وڅوري په دنيا او آخرت کې تبا او برباد شي.

دوهم احتمال: په دې کې شک نشته چې د الله تعالى له دوستانو سره دښمني ډيره خطرناکه ده تر کومه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له الله متعال نه روايت کوي چې (حديث قدسی) الله جل جلاله فرمايي: من عادي لي وليا فقد اذنته بالحرب¹

يعني: «هر څوک چې زما له دوستانو سره دښمني وکړي زه د هغه پر وړاندې د جنگ اعلان کوم».

مگر اساي مشکل دا دی چې يو ډير شمير خلک هر فريبکار، گمراه او دجال د الله ولي گڼي او د خدای له دوستانو يې شميري. او د دوی دغه غلط فهمي ددې سبب گرځي چې که هرڅوک له دغه دجال سره مخالفت وکړي نو هغه د اولياء الله دښمن نوموي او ورسره عداوت او دښمني کوي.

الله تعالى د خپلو اولياؤ او دوستانو ځينې صفات دا ډول بيانوي: {أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ~ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ}²

¹ (صحيح بخارى روايت ۶۵۰۲)

² (سوره يونس آيات ۶۲-۶۳-)

ژباړه: «واورئ! څوك چې د الله دوستان دي، پر هغو كومه وېره نشته؛ او غمجن كيږي نه. هغوی چې ايمان يې راوړي دی او د پرهېزگاری كړنلاره يې غوره كړېده.»

هو كې! په دې مباركو اياتونو كې د اولياؤ لپاره دوه صفتونه بيان شوي دي، ايمان او تقوا؛ نو د دې دواړو په شتون سره هر متقی مسلمان د الله دوست دی.

نو هغه څوك چې دين او شريعت ته پابندې ونه لري او حتی د جماعت لمونځ يې پرته له ضرورت څخه ترك كړی وي، د جمعې او نور لمونځونه يې پرايښي وي، نو څنگه كيداى شي چې د خداى دوست شي؟

هغه څوك چې حلال او حرامو ته پاملرنه نه كوي او هر څه يې چې مخې ته راځي له ستوني يې تيروي، څنگه ممكنه ده چې د الله دوست دې وي؟ او يا هم د زرگونه فسق او فجور مرتكب شوی وي، مگر بيا يې د الله ولي نوموي، له ټولو فجائعو يې سترگې پټوي او هر څوك چې له هغه سره مخالفت وكړي نو د الله د دوستانو د دښمنۍ ټاپه يې پر تندي ور وهي.

يقينا شيخ ابن تيميه رح يا بل هر څوك چې يوازې د يونس سوري په همدې آيتونو باندې وپوهيږي؛ نو دغه ډول دجال به د الله دوستان ونه گڼي بلکې د شيطان دوستان به يې وشميري.

درېم احتمال: يوه ډله خلک هر خارق عادت كرامت نوموي، او ترسه كوونكى يې ولې گڼي چې دا يوه ښكاره او څرگنده غلط فهمي ده او ددې سوء تفاهم د له منځه وړلو لپاره مې ددې مبحث په پيل كې د خوارق عاداتو ډولونه بيان كړل، تر څو ستاسو په ياد وي چې هر خارق عادت، كرامت نه دی او كرامت هغه خارق عادت چې د الله د يو ولي په لاس پيښ

شي، او هدف ورڅخه کيدای شي دا اسباب وي: ياري، د دغه شخص تثبيت او تشويق، ياهم د الله د دين نصرت.

خورقو عاداتو ته د اشارې په لړ کې وپوهيدو چې کرامت له تقوالرونکو، صالحو او پرهيزگاره بندگانو څخه صادرېږي مگر که په چا کې دا غوره صفتونه نه وي، فاسق او شريعت څخه لرې انسان وي نو يقينا دغه خارق العاده پېښه به کرامت نه بلکې کيدای شي شيطاني استدراج به وي.

البته دا بايد روښانه کړم داسې نه دی چې هر ولي د کرامت څښتن دی بلکې کرامت د يوې تحفې او ځينو هغو عواملو له امله چې وړاندې مو ياد کړل، ولي ته ورکول کېږي. له يو چا څخه د خارق العاده کار پېښيدل د هغه په ښه والي او صلاح دلالت نه کوي تر څو ورته د خدای ولي وويل شي او کار کرامت وگڼل شي؛ بلکې د هغه کس کړنو ته گورو چې که چيرې ظاهرا صالح او د شريعت پابند وه او دا کار يې د کرامت په توگه شميرو؛ له دې پرته له ستر دجال نه هم ځينې خارق العاده کارونه صادرېږي چې هيڅکله دا د هغه پر صدق او ښه والي دلالت نه کوي هغه لا ښه راپېژني چې دجال دی.

ځينې هغه خارق العاده کارونه چې دجال يې تر سره کوي

رسول الله د دجال د سرعت په اړه فرمایي: «كالغيث استدبرته الريح»¹ يعني: «د هغې وړبڅې په خیر دی چې باد یې په خوځښت راولي.» همدارنگه د ځينو نورو کارونو په اړه یې وايي: «فيا تي على القوم فيدعوهم، فيؤمنون به ويستجيبون له. فيأمر السماء فتمطر. والأرض فتنبت. فتروح عليهم سارحتهم، أطول ما كانت ذرا، وأسبغه ضروعا، وأمدده خواصر. ثم يأتي القوم. فيدعوهم فيردون عليه قوله. فينصرف عنهم. فيصبحون محلين ليس بأيديهم شيء من أموالهم. ويمر بالخربة فيقول لها: أخرجي كنوزك. فتتبعه كنوزها كيغاسيب النحل. ثم يدعو رجلا ممتلئا شبابا. فيضربه بالسيف فيقطعه جزلتين رمية الغرض ثم يدعوه فيقبل ويتهلل وجهه. يضحك.»²

يعني: «(دجال) د يوې طائفې خواته ورځي او هغوی د خپل ځان خواته دعوتوي، هغوی پرې ايمان راوړي او دعوت يې مني، بيا اسمان ته امر کوي او باران وري، بيا ځکې ته امر کوي او هغه راشنه کيږي، او د هغه قوم څاروي چې په خريدلو کې دی په داسې حال کې د هغوی مخ ته راځي چې شاوې او لگنونه يې تر پخوا غټ او غښتلي شوي دي (چاغ شوي دي) او پي يې له شيدو ډکې دي. وروسته تر دې د بل قوم خواته ورځي خپل ځان ته يې دعوتوي خو هغوی يې دعوت نه مني او ترې منصرف کيږي، بيرته راگرځي او هغه قوم له وچ

¹ (صحيح مسلم روايت شماره ۲۹۳۷)

² (صحيح مسلم روايت شماره ۵)

کالیو سره مخ کیري او ټولې شتمنی یې له منځه ځي، او بیا دجال په یوه ویجاړه تیریري او هغې ویرانې او کنډوالې ته خطاب کوي: خزانې دې دباندې راوباسه! او په هغه ځمکه کې پټې خزانې داسې هغه ته راوځي لکه مچۍ چې خپله ملکه پسې ځي. وروسته یو تندرسته ځوان سپری دعوتوي، او هغه په توره وهي او لکه د هدف په لور د غشي د وارولو په څیر یې په سرعت په منځ کې دوه ټوټې کوي او وروسته یې بیرته خپل لور ته ور بلي او هغه په داسې حال کې چې وجود یې ځلیږي او خاندی (ژوندۍ کیري) او د هغه خواته راځي.»

دجال په دې کارونو سره د الله ولی نه دی! بلکې د الله دښمن دی او دا کارونه یې د استدراج په توګه او همدارنګه د بندګانو د ایمان او بې ایمانۍ د ازمویلو لپاره دي. نو اصل تقوا او پرهیزګاري ده نه خارق العاده کارونه.

یونس بن عبد الأعلى صدفی رح وایی: امام شافعی رح ته مې وویل: "إن صاحبنا الليث كان يقول: إذا رأيتم الرجل يمشي على الماء فلا تعتبروا به حتى تعرضوا أمره على الكتاب والسنة؟ فقال الشافعي: قصر الليث رح بل ذا رأيتم الرجل يمشي على الماء، ويطير في الهواء، فلا تعتبروا به حتى تعرضوا أمره على الكتاب والسنة"¹

¹ (شرح العقيدة الطحاوية لابن أبي العز ٢/٧٦٩، ځینې علماء ددی روایت سند له امام شافعی نه ضعیف ګڼلی)

يعني: «زمونږ ليث رحمه الله ويل: كه مو څوك وليدل چې د اوبو پر مخ ځي، نو تر هغو مه پرې دوکه كيږي څو چې وينی د كتاب او سنت پابند دی او كنه؟ امام شافعي رح وفرمايل: ليث رح تقير كړی بلکې كه مو څوك وليدل چې د اوبو پر مخ ځي، يا په هوا كې الوحي (پرتله له وسيلې نه) نو تر هغو ارزښت مه ورکوي څو چې وينی د كتاب او سنت پابند دی او كنه؟».

بايزيد بسطامي وايي: "لو نظرتم إلى رجل أعطي من الكرامات حتى يرفع في

الهواء فلا تغتروا به حتى تنظروا كيف تجدونه عند الأمر والنهي وحفظ الحدود وأداء الشريعة".¹

يعني: «كه مو څوك وليدل چې كرامات ورته ورکړای شوي دي تر دې چې په هوا كې پرواز كوي نو فريب يې مه خورئ تر څو چې ووينې رويه يې له امر او نهی، د حدود ساتنې او د شرعي اعمالو ترس ره كولو كې څنگه ده».

همدارنگه وايي: "الذي يمشي على الماء ليس بعجب لله خلق كثير يمشون على الماء ليس لهم عند الله قيمة".²

¹ (حلية الأولياء وطبقات الأصفياء ١٠/٤٠).

² (حلية الأولياء وطبقات الأصفياء ١٠/٣٩).

يعني: هغه چې د اوبو پر مخ ځي کوم د حيرانتيا وړ کار يې نه ده کړی، الله تعالی ډير داسې مخلوقات لري چې د اوبو پر مخ ځي او د الله تعالی په وړاندې هيڅ ازبنت نه لري».

شيخ الاسلام رحمه الله د الهي اولياؤ ريښتوني کرامات مني مگر دجل کاري، شعبده بازي، سحر، جادو او شيطاني اعمالو ته مخه کول استدراج گڼي او ورسره مخالف دی.

شيخ الإسلام رحمه الله د "الفرقان بين أولياء الرحمن و أولياء الشيطان" تر نامه لاندې کتاب ليکلی او په دې کتاب کې يې هڅه کړې تر څو د شرعي نصوصو له مخې د الله د دوستانو او د شيطان د دوستانو تر منځ توپير روښانه کړي او هم يې دا ټاپه زمونږ له لاسه اخيستي تر څو په هر کس، ناکس د ولی الله يا د خدای د دوست نسبت ونه تړو. همدارنگه دا کتاب له جهميه، معتزله او حتی اشاعره -نه پر ټولو- څخه پر ځينو بدعتيانو رد دی چې د شرعي او حقيقي اولياؤ له کراماتو څخه انکار کوي.

خاتمه

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، وبفضله تنزل الخيرات والبركات وبتوفيقه تتحقق المقاصد والغايات.

د الله تعالى شکر ادا کوم چې د دې توفیق یې راکړ تر څو وکړای شم چې قلم را پورته کړم او پر دې مهمه او بنسټیزه موضوع چې د اسلام د تاریخ د ستر میړني شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمہ الله پر ژوند بحث دی؛ لیکنه وکړم. هڅه مې کړې چې خطاگانې مې په دې لیکنه کې کمې وي مگر یقین لرم دا چې انسان کمزوری او ناتوانه دی نو په همدې اساس زما کار هم له خطا او تیروتنې پاک نه دی. نو بناء زما غوښتنه له ټولو د علم او قلم له څښتنو څخه دا ده چې که چیرې یې املايي یا هم علمي خطا په دې کتاب کې ولیدله نو خامخا دې ماته را په گوته کړي تر څو په بل چاپ کې پرې له سره غور وشي.

او په پای کې ځانگړې مننه کوم له ډاکټر صاحب مبارز او همدارنگه ډاکټر صاحب حازم حفظهما الله څخه چې کتاب یې مطالعه کړ او د دې رسالې د لارښوونې والي لپاره یې ځینې نظریات وړاندې او تقریظ یې پرې ولیکلو. همدارنگه له هغو عزیزانو څخه مننه کوم چې زحمت یې وویستو او ځینې ټاپیې غلطۍ یې اصلاح کړې او په دې برخه کې یې له ما سره

همکاري وکړه. همدارنگه مننه کوم د عاصم له انتشاراتو څخه چې د کتاب د چاپولو زحمت یې وزغملو او همدارنگه مننه کوم له درنو خیرینو څخه چې هر یوه د کتاب د چاپ یوه برخه لگښت په غاړه واخیستلو. الله تعالی دې ټولو عزیزانو او د کتاب لیکوال، او درانه لوستونکي ته عظیم اجر او د حق په لاره کې ثبات ور په برخه کړي. آمین

عبدالرحمن فاتح

AB.RAHMANFATEH@GMAIL.COM

د منابعو فهرست

• القرآن الکریم

• الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري؛ المؤلف: محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ.

• المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم؛

المؤلف: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيشابوري (المتوفى ٢٦١هـ)، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت.

• سنن أبي داود؛ المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: ٢٧٥هـ)، المحقق: محمد محي الدين عبد الحميد، الناشر: المكتبة العصرية، صيدا - بيروت.

• مسند الإمام أحمد بن حنبل؛ المؤلف: أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني (المتوفى: ٢٤١هـ)، المحقق: شيعب الأر نؤوط - عيار مرشد، وآخرون، إشراف: ر عبد اللع بن عبد المحسن التركي، الناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى، ١٤٢١ - ٢٠٠١ م.

• المعجم الأوسط؛ المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ)، المحقق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، الناشر: دار الحرمين - القاهرة.

• المعجم الكبير؛ المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ)، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية.

• فتح الباري شرح صحيح البخاري؛ المؤلف: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، الناشر: دار المعرفة - بيروت، ١٣٧٩.

• المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج؛ المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: هـ ٦٧٦)، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة: الثانية، ١٣٩٢ هـ.

• السراج الوهاج من كشف مطالب صحيح مسلم بن الحجاج، المؤلف: صديق حسن خان حقه و عنى بطبعه خادم العلم عبدالله بن ابراهيم الأنصاري، طبع على نفقة الشؤون الدينية بدولة قطر.

• سبل السلام؛ المؤلف: محمد بن إسماعيل الأمير الكحلاني الصنعاني (المتوفى هـ ١١٨٢)، الناشر: مكتبة مصطفى البابي الحلبي، الطبعة: الرابعة هـ ١٣٧٩ / ١٨٦٠ م.

• الثقات؛ المؤلف: محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد، التميمي، أبو حاتم الدارمي، البستي (المتوفى: هـ ٣٥٤)، طبع بإعانة: وزارة المعارف للحكومة العالية الهندية، تحت مراقبة: الدكتور محمد عبد المعيد خان مدير دائرة المعارف العثمانية، الناشر: دائرة المعارف العثمانية بحيدر اباد الدكن الهند، الطبعة: الأولى، هـ ١٣٩٣ = ١٩٧٣ م.

• الأسماء والصفات للبيهقي؛ المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجدي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: هـ ٤٥٨)، حقه وخرج أحاديثه وعلق عليه: عبد الله بن محمد الحاشدي، قدم له: فضيلة الشيخ مقبل بن هادي الوادعي، الناشر: مكتبة السوادي، جدة - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، هـ ١٤١٣ - ١٩٩٣ م.

• تاريخ بغداد؛ المؤلف: أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت بن أحمد بن مهدي الخطيب البغدادي (المتوفى: هـ ٤٦٣)، المحقق: الدكتور بشار عواد معروف، الناشر: دار الغريب الإسلامي - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠٢ م.

• المنتخب من علل الخلال (ومعه تنمة)؛ المؤلف: أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: هـ ٦٢٠)، تحقيق: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمد، الناشر: دار الراية للنشر والتوزيع.

• ميزان الاعتدال في نقد الرجال؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨)، تحقيق: علي محمد البجاوي، الناشر: دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، هـ ١٣٨٢ - ١٩٦٣ م.

• اللآلئ المصنوعة في الأحاديث الموضوعة؛ المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١ هـ)، المحقق: أبو عبد الرحمن صلاح بن محمد بن عويضة، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٦ م.

• كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس؛ المؤلف: إسماعيل بن محمد العجلوني الجراحي (المتوفى: ١١٦٢ هـ)، الناشر: مكتبة القدسي، لصاحبها حسام الدين القدسي - القاهرة، عام النشر: ١٣٥١.

• الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة؛ المؤلف: محمد بن علي بن محمد الشوكاني (المتوفى: ١٢٥٠ هـ)، المحقق: عبد الرحمن بن يحيى المعلمي اليماني، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان.

• سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة؛ المؤلف: أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن ادم، الأشقودري الألباني (المتوفى: ١٤٢٠هـ)، دار النشر: دار المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى،

١٤١٢هـ / ١٩٩٢م.

• التنكيل بما في تأنيب الكوثري من الأباطيل؛ المؤلف: عبد الرحمن بن يحيى بن علي بن محمد المعلمي العتمي اليماني (المتوفى: ١٣٨٦هـ)، مع تخريجات وتعليقات: محمد ناصر الدين الألباني - زهير الشاويش - عبد الرزاق حمزة، الناشر: المكتب الإسلامي، الطبعة: الثانية، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.

• العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية؛ المؤلف: شمس الدين محمد بن أحمد بن عبد الهادي بن يوسف الدمشقي الحنبلي (المتوفى: ٧٤٤هـ)، المحقق: محمد حامد الفقي، الناشر: دار الكاتب العربي - بيروت.

• البداية والنهاية؛ المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمير بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٤٤هـ)، الناشر: دار الوكر، عام النشر: ١٤٠١هـ - ١٩٨٦م.

• الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة؛ المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، المحقق: مراقبة / محمد عبد المعيد ضان، الناشر: مجلس دائرة المعارف العثمانية - صدر اباد/ الهند، الطبعة: الثانية، ١٣٩٢هـ / ١٩٨٦م.

• رد المحتار على الدر المختار؛ المؤلف: ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبيد العزيز عابدين الدمشقي الحنوي (المتوفى: ١٢٥٢هـ)، الناشر: دار الوكر-بيروت، الطبعة: الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م.

• العرف الشذي شرح سنن الترمذي؛ المؤلف: محمد أنور شاه بن معظم شياه الكشميري الهندي (المتوفى: ١٣٥٣هـ)، تصحيح: الشيخ محمود شاكر، الناشر: دار التراث العربي - بيروت، لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٥٢هـ - ٢٠٠٤م.

• تاريخ إربل؛ المؤلف: المبارك بن أحمد بن المبارك بن موهوب اللخمي الإربلي المعروف بابن المستوفي (المتوفى: ٦٣٧هـ)، المحقق: سامي بن سيد خماس الصقار، الناشر: وزارة الثقافة والإعلام، دار الرشيد للشر، العراق؛ عام النشر: ١٩٨٠م.

• معجم البلدان؛ المؤلف: شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت بن عبد الله الرومي الحميوي (المتوفى: ٦٢٦هـ)، الناشر: دار صارر، بيروت، الطبعة: الثانية، ١٩٩٥م.

• ذيل طبقال الحنابلة؛ المؤلف: زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسين السلامي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي (المتوفى: ٧٩٥هـ)، المحقق: د عبد الرحمن بن سليمان العثيمين، الناشر: مكتبة العبيكان - الرياض الطبعة: الأولى، ١٤٢٥هـ - ١٩٩٥م.

• الوابل الصيب من الكلم الطيب؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، تحقيق: سيد إبيراهيم، الناشر: دار الحديث - القاهرة، رقم الطبعة: الثالثة، ١٩٩٩م.

- مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح؛ المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نورالدين الملا الهروي القيادي (المتوفى: ١٠١٤هـ)، الناشر: دارالفكر، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م.
- إعلام الموقعين عن رب العالمين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، تحقيق: محمد عبد السلام إبراهيم، الناشر: درا الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
- بدائع الوفاء؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز - مكة المكرمة، الطبعة الأولى، ١٤١٦ - ١٩٩٦، تحقيق: هشام عبد العزيز عطا - عاد عبد الحميد العدوي - أشرف أحمد الج.
- مدارج السالكين بين منازل إياك تعبد وإياك نستعين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، المحقق: محمد المعتصم بالله البغدادي، الناشر: درا الكتاب العربي - بيروت، الطبعة: الثالثة، ١٤١٦هـ - ١٩٩٦م.
- مجموع الفتاوى؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن تيمية الحراني (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم، الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية، المملكة العربية السعودية، اليعورية، عيام النشير: ١٤١٦هـ/١٩٩٥م.

- الأعلام العلية في مناقب ابن تيمية؛ المؤلف: عمر بن علي بن موسى بن خليل البغدادي الأزجي البزار، سراج الدين أبو حويص (المتوفى: ٥٧٤٩هـ)، المحقق: زهير الشاويش، الناشر: المكتب الإسلامي - بيروت، الطبعة: الثالثة، .
- الكواكب الدرية في مناقب المجتهد ابن تيمية؛ المؤلف: مرعي بن يوسف الكرمي الحنبل المحقق: نجم عبد الرحمن خلف، حالة الفهرسية: غير مفهرس، الناشر: درا الغرب الإسلامي، سنة النشر: ١٤٠٦ - ١٩٨٦.
- الشهادة الزكية في ثناء الأئمة على ابن تيمية؛ المؤلف: مرعي بن يوسف بن أبي بكر بن أحمد الكرمي المقدسي الحنبلي (المتوفى: ٥١٠٣٣هـ)، المحقق: نجم عبد الرحمن خلف، الناشر: دار الفرقان ، مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٠٤.
- الرد الوافر؛ المؤلف: محمد بن عبد الله (أبي بكر) بن محمد ابن أحمد بن مجاهد القيسي الدمشقي الشافعي، شمس الدين، الشهير بابن ناصر الدين (المتوفى: ٥٨٤٢هـ)، المحقق: زهر الشاويش، الناشر: المكتب الإسلامي - بيروت.
- تقریظ للحافظ ابن حجر العسقلاني على الرد الوافر؛ المؤلف: محمد بن أحمد بن محمد بن خير الله، أبو الفضل، صفي الدين الحنفي الأثيري الحسيني البخاري (المتوفى: ٥١٢٠٠هـ)، المحقق: محمد بن إبراهيم الشيباني، الناشر: مكتبة ابن تيمية - الكويت.
- الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون؛ المؤلف: محمد عزيز بن شمس وعلي بن محمد العمران، الناشر: دار عالم الفوائد - مكة، الطبعة: الثانية، شوال ١٤٢٢هـ.

- شذرات الذهب في أخبار من ذهب؛ لعبد الحي بن أحمد العكري الدمشقي، (الكتاب مدقق مرة واحدة)، ولادة المؤلف :: ١٠٣٢، وفاة المؤلف :: ١٠٨٩، دار النشر: دار الكتب العلمية.
- تاريخ ابن الوردي؛ المؤلف: عمر بن مظهر بن عمر بن محمد ابن أبي الفوارس، أبو حفص زين الدين ابن الوردي المعري الكندي (المتوفى: ٥٧٤٩هـ)، الناشر: دار الكتيب العلمية - لبنان / بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.
- تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز اليزهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ)، المحقق: الدكتور بشار عواد معروف، الناشر: دار الغرب الإسلامي، الطبعة: الأولى، ٢٠٠٣
- مجمع الآداب في معجم الألقاب؛ المؤلف: كما الدين أبو الفضل عبد الرزاق بن أحمد المعروف بابن الوسطي الشيباني (المتوفى: 723 هـ)، المحقق: محمد الكاظم، الناشر: مؤسسة الطباعة والنشر- وزارة الثقافة والإرشاد الإسلامي، إيران، الطبعة: الأولى، ١٤١٦ هـ.
- أسماء مؤلفات شيخ الإسلام ابن تيمية؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٧٥١هـ)، المحقق: د. صلاح الدين المنجد، الناشر: دار الكتاب الجديد - بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٣ - ١٩٨٣.

- طريق الهجرتين وباب الوعارتين؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٥٧٥١هـ)، الناشر: دار السلفية، القاهرة، مصر، الطبعة: الثانية، ١٣٩٤هـ.
- القصيدة النونية؛ المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سيعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: ٥٧٥١هـ)، الناشر: مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٤١٧هـ.
- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن حميد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، المحقق: محمد رشاد سالم، الناشر: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الطبعة: الأولى، ١٤٠٦هـ - ١٨٩٦م.
- رحلة ابن بطوطة المسماة تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الأسفار؛ المؤلف محمد بن عبد الله بن محمد بن إبراهيم اللواتي الطنجي، أبو عبد الله، ابن بطوطة (المتوفى: ٥٧٧٩هـ)، الناشر: دار الشرق العربي.
- شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة؛ المؤلف: أبو القاسم هبة الله بن الحسين بن منصور الطبري الرازي اللالكائي (المتوفى: ٥٤١٨هـ)، تحقيق: أحمد بن سيعد بن حمدان الغامدي، الناشر: دار طيبة - السعودية، الطبعة: الثامنة، ١٤٢٣هـ / ٢٠٠٢م.

- العقيدة الواسطية؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، الناشر: مكتبة المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية.
- شرح حديث النزول؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت، لبنان، الطبعة: الخامسة، ١٩٧٧/٥١٣٩٧م.
- جمع الوسائل في شرح الشمائل، المؤلف: علي بن سلطان (محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري) (المتوفى: ١٠١٤هـ)، الناشر: المطبعة الشرفية - مصر، طبع على نفقة مصطفى البابي الحلبي وإخوته.
- جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، المؤلف: اعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خير الدين، الألوسي (المتوفى: ١٣١٧هـ)، قدم له: علي السيد صبح المدني - رح -، الناشر: مطبعة المدني، عام النشر: ١٤٠١ هـ - ١٩٨١ م.
- الإستقامة، المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ)، المحقق: ر. محمد رشاد سالم، الناشر: جامعة الإمام محمد بن سعود - المدينة المنورة، الطبعة: الأولى، ١٤٠٣.
- سير أعلام النبلاء؛ المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي (المتوفى: ٥هـ)، ٧٤٨، المحقق: مجموعة من المحققين بإشراف

الشيخ شيعيب الأرتاؤوط، الناشر : مؤسسة الرسالة، الطبعة : الثالثة ، ١٤٠٥ هـ / ١٩٧٨٥ م.

• بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، المحقق: مجموعة من المحققين، الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، الطبعة: الأولى، ١٤٢٦هـ.

• رفع الملام عن الأئمة الأعلام؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، طبع ونشر: الرئاسة العامة لإدارة البحوث العلمية والإفتاء والدعوة والإرشاد، الرياض - المملكة العربية السعودية، عام النشر: ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.

• جزء القراءة خلف الإمام؛ المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٥٢٥٦هـ)، حققه وعلق عليه: الأستاذ فضل الرحمن الثوري، راجعه: الأستاذ محمد عطا الله خليف الفوحباني، الناشر: المكتبة السلفية، الطبعة: الأولى، ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠٠ م.

• التنبية على مشكلات الهداية؛ المؤلف: صدر الدين علي بن علي ابن أبي العز الحنفي (المتوفى ٥٧٩٢هـ)، تحقيق ودراسة: عبد الحكيم بن محمد شاكر (ج ١، ٢، ٣) - أنور صالح أبو زيد (ج ٤، ٥)، أصل الكتاب: رسالة ماجستير - الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة، الناشر: مكتبة الرشد ناشرون - المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م.

- النقض على المريسي؛ المؤلف: أبو سعيد عثمان بن سعيد بن خالد بن سعيد اليدارمي السجستاني (المتوفى: ٢٨٠ هـ)، المحقق: أبو عاصم الشيوامي الأثري، الناشر: المكتبة الإسلامية للنشر والتوزيع، القاهرة - مصر، الطبعة: الأولى، ١٤٣٣ هـ - ٢٠١٢ م.
- إيضاح الدليل في قطع حجج أهل التعطيل؛ المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن إبراهيم بن سعد الله بن جماعة الكناني الحموي الشافعي، بدر الدين (المتوفى: ٧٣٣ هـ)، المحقق: وهبي سليمان غاوجي الألباني، الناشر: دار السلام للطباعة والنشر - مصر، الطبعة: الأولى، ١٣١٠ هـ - ١٩٩٠ م.
- العلل المتناهة في الأحاديث الواهة؛ المؤلف: عبد الرحمن بن علي بن الجوزي، الناشر دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٣، تحقيق: خليل الميس.
- رفع شبه التشبيه بأكف التنزيه؛ المؤلف: جما الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: ٥٩٧ هـ)، تحقيق: حسن السقاف، الناشر: دار الإمام النيوي، سنة النشر: ١٤١٣ هـ - ١٩٩٢ م، مكان النشر: الأردن.
- إبطال التأويلات لأخبار الصفات؛ المؤلف: القاضي أبو يعلى، محمد بن الحسين بن محمد بن خلف ابن الفراء (المتوفى: ٤٥٨ هـ)، المحقق: محمد بن حمد الحمود النجدي، الناشر: دار إيلاف الدولية - الكويت.
- طبقات الحنابلة؛ المؤلف: أبيو الحسين ابن أبي يعلى، محمد بن محمد (المتوفى ٥٢٦ هـ)، المحقق: محمد حامد الفقي، الناشر: دار المعرفة - بيروت.

- طبقات الشافعية الكبرى؛ المؤلف: تاج الدين عبد الوهاب بن تقي الدين السبكي (المتوفى: ٥٧٧١هـ)، المحقق: ر. محمود محمد الطناحي د. عبد الفتاح محمد الحلو، الناشر: هجر للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة: الثانية، ٥١٤١٣هـ.
- الإنصاف في بيان أسباب الاختلاف؛ المؤلف: أحمد بن عبد الرحيم بن الشهيد وجيبه الدين بن معظم بن منصور المعروف بى «الشاه ولي الله الدهلوي» (المتوفى: ٥١١٧٦هـ)، المحقق: عبد الفتاح أبوغدة، الناشر: دار النفائس - بيروت، الطبعة: الثانية، ١٤٠٤.
- تاريخ ابن معين (رواية الدوري)؛ المؤلف: أبو زكريا يبي بن معين بن عون بن زيا د بسطام بن عبد الرحمن المري بالولاء، البغدادي (المتوفى: ٥٢٣٣هـ)، المحقق: د. أحمد محمد نور سيف، الناشر: مركز البحث العلمي وإحياء التراث الإسلامي - مكة المكرمة، الطبعة: الأولى، ١٣٩٩ - ١٩٧٩.
- الانتقاء في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء مالك والشافعي وأبي حنيفة رضي الله عنهم؛ المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٥٤٦٣هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت.
- جامع بيان العلم وفضله؛ المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البى بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٥٤٦٣هـ)، تحقيق: أبي الأشبال الزهيري، الناشر: دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م.

- المدخل إلى السنن الكبرى؛ المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٥٤٥٨هـ)، المحقق: د. محمد ضياء الرحمن الأعظمي، الناشر: دار الخلفاء للكتاب الإسلامي - الكويت.
- اداب الشافعي ومناقبه؛ المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (المتوفى: ٥٣٢٧هـ)، كتب كلمة عنه: محمد زاهد بن الحسن الكوثري، قدم له وحقق أصله وعلق عليه: عبد الغني عبيد الخالق، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م.
- مناقب الإمام أحمد؛ المؤلف: جما الدين أبو الفرج عبد اليعمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: ٥٥٩٧هـ)، المحقق: د. عبد الله بن عبد المحسن التركي، الناشر: دار هجر، الطبعة: الثانية، ١٤٠٩ هـ.
- مسائل الإمام أحمد رواية أبي داور السجستاني؛ المؤلف: أبو داور سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشى بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: ٥٢٧٥هـ)، تحقيق: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمد، الناشر: مكتبة ابن تيمية، مصر، الطبعة: الأولى ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٠ م.
- قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة؛ المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٥٧٢٨هـ)، المحقق: ربيع بن هادي عمير المدخلي،

- الناشير: مكتبة الفرقان - عجمان، الطبعة الأولى: (لمكتبة الفرقان) ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ هـ.
- مراتب الإجمال في العبادات والمعاملات والاعتقادات؛ المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦ هـ)، الناشر: دار الكتيب العلمية - بيروت.
  - الصفل في الملل والأهواء والنحل؛ المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦ هـ)، الناشر: مكتبة الخانجي - القاهرة.
  - حجة الله البالغة؛ المؤلف: أحمد بن عبد الرحيم بن الشهيد وجيه الدين بن معظم بن منصور المعروف بى «الشاه ولي الله الدهلوي» (المتوفى: ١١٧٦ هـ) المحقيق: السيد سابق، الناشر: دار الجيل، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، سنة الطبع: ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م.
  - جامع الأصول في أحاديث الرسول؛ المؤلف: مجد الدين أبو السعادة المبارك بن محمد بن محمد بن محمد ابن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير (المتوفى: ٦٠٦ هـ)، تحقيق: عبد القادر الأرنبوط - التتمة تحقيق بشير عيون، الناشر: مكتبة الحلواني - مطبعة الملاح - مكتبة دار البيان، الطبعة: الأولى.
  - الشرح والإبانة في أصول السنة والديانة ومجانبة المخالفين ومباينة أهل الأهواء المارقين، مشهور به الإبانة الصغرى؛ دارالأمر الأول للنشى و التوزيى، المملكة العربية الوعورية- الرياض، الطبعة الثانية ١٤٣٣ هـ.

- الأعلام؛ المؤلف: خير الدين بن محمور بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي
الدمشقي (المتوفى: ١٣٩٦هـ)، الناشر: دار العلم للملايين، الطبعة: الخامسة عشر -
أيار / مايو ٢٠٠٢م.
- تاج العروس من جواهر القاموس؛ المؤلف: محمد بن محمد بن عبد الرزاق
الحسيني، الملقب بمرتبي، الزبيدي (المتوفى: ١٢٠٥هـ)، المحقق: مجموعة مي
المحققين، الناشر: دار الهداية.
- المدواة؛ المؤلف: مالك بن أس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى:
١٧٩هـ) الناشر: دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م.
- المغني في فقه الإمام أحمد بن حنبل الشيباني؛ المؤلف: أبو محمد موفق الدين
عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي،
الشيهر بابن قدامة المقدسي (المتوفى: ٦٢٠هـ)، الناشر: دار الفكر - بيروت،
الطبعة الأولى، ١٤٠٥.
- شرح العقيدة الطحاوية؛ المؤلف: صدر الدين محمد بن علاء الدين علي بن محمد
ابن أبي العز الحنفي، الأذرعى الصالحي الدمشقي (المتوفى: ٧٩٢هـ)، تحقيق:
شيعيب الأرنؤوط - عبد الله بن المحسن التركي، الناشر: مؤسسية الرسالة -
بيروت، الطبعة: العاشرة، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م.
- شرح العقيدة السفارينية - الدرّة المضية في عقد أهل الفرقة المرضية؛ المؤلف:
محمد بن صالح محمد العثيمين (المتوفى: ١٤٢١هـ)، الناشر: دار الوطن
للنشر، الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤٢٦هـ.

- حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء؛ المؤلف: أبو تعیم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسی بن مهران الأصبهانی (المتوفی: ۴۳۰هـ)، الناشر: السعادة - بجوار محافظة مصر، ۱۳۹۴هـ - ۱۹۷۴م، ثم صورتها عدة دور منها ۱ - دار الكتاب العربي - بیروت ۲ - دار الفكر للطباعة والنشر والتوزیع، بیروت ۳ - دار الکتب العلمیة - بیروت (طبعة ۱۴۰۹هـ (بدون تحقیق)
- الإعجاز والإیجاز؛ المؤلف: عبد الملك بن محمد بن إسماعیل أبو منصور الثعالبی (المتوفی: ۴۲۹هـ)، الناشر: مكتبة القرآن - القاهرة.
- صفات الشيعة؛ الصدوق، كاونن انتشارات عابدي، طهران
- تفصیل وسائل الشيعة إلى تحصيل مسائل الشريعة؛ محمد بن الحسين الحی العاملي تصحيح و تدقيق: مركز الإمام الحسن المجتبی للتحقیق و الدراسات، الأميرة للطباع و النشر و التوزیع.
- المحاسن النفاسیة فی أجوبة الموائل الخراسانیة؛ حسین آل عصفور الدرزي البحراني منشورات المشرق العربي الكبير، جمعية أهل البيت بالبحرين، الطبعة الأولى ۱۳۹۹هـ.
- الكافي؛ محمد بن یعقوب كليني، دار الکتب الإسلامیة تهران-إيران
- الأنوار النعمانیة؛ السيد نعمة الله الجزائري، دارالقارئ و دارالكوفیة للطباعیة و النشر و التوزیع، بیروت- لبنان، الطبعة الأولى ۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۸م.
- النصب و النواصب؛ محسن المعلم، دارالهاري للطباعة و النشر و التوزیع، الطبعة الأولى ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**